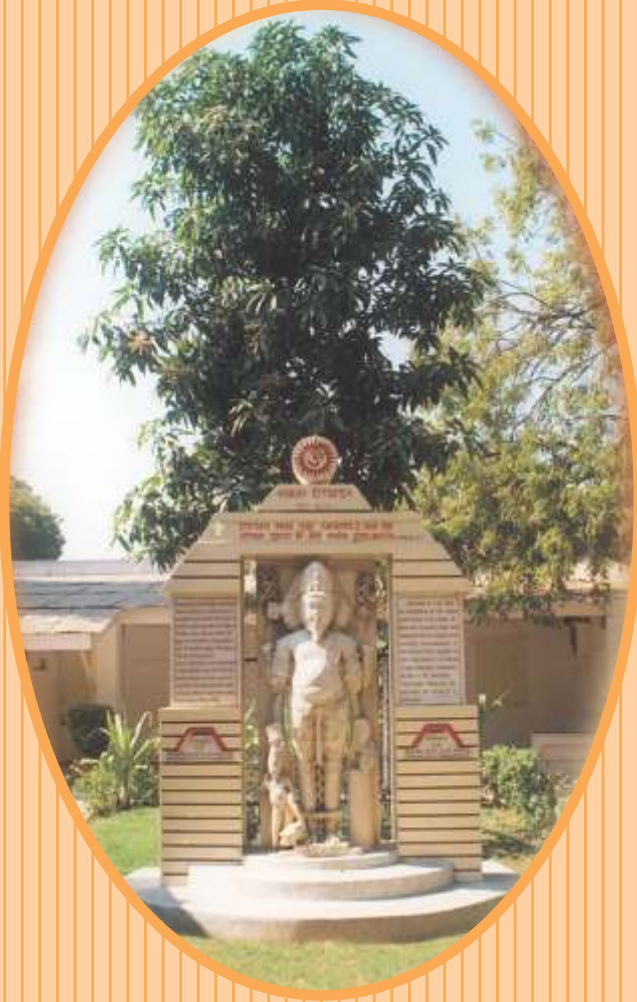

ISSN 0976 – 9609 V-Vidyanagar

वर्ष: २१ || अंक:८ || सप्टेम्बर २०१८ || सणंग अंक : ५७५

वि-विद्यानगर

CHARUTAR VIDYA MANDAL

(Est: 1945)

Vallabh Vidyanagar-388120

www.vvidyanagar.co.in

ચારુતર વિદ્યામંડળ સંચાલિત બિરલા વિશ્વકર્મા મહાવિદ્યાલય ના ઇલેક્ટ્રોનિક્સ એન્ડ કોમ્યુનિકેશન એન્જનીયરીંગ ડિપાર્ટમેન્ટ તથા એસ.એલ.એસ ઇન્ડિયા પ્રાઇવેટ લિમિટેડ ના સંયુક્ત ઉપક્રમે બી.વી.એમ કોલેજ ખાતે નેબ્યુલા લ્યુમીનસ (આઈઓટી ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર) સેન્ટર ઓફ એક્સેલેન્સના ઉદ્ઘાટન પ્રસંગે મુખ્ય અતિથિ તરીકે ચારુતર વિદ્યામંડળ ના અધ્યક્ષ એન્જનીયર ભીખુભાઈ પટેલ, માનદ મંત્રી ડૉ.એસ.જી. પટેલ, શ્રી તેજસ વાઘેલા (ડાયરેક્ટર એન્ડ જનરલ મેનેજર, એસ.એલ.એસ ઇન્ડિયા પ્રાઇવેટ લિમિટેડ), ડૉ. ઈંદ્રજિત એન.પટેલ (પ્રિન્સિપાલ, બીવીએમ), ડૉ. ભાર્ગવ ગોરડિયા (હેડ, ઇસી એન્જી), દરેક વિભાગીય વડાઓ તથા બોર્ડ મેમ્બર્સ અને ઓર્ગેનાઈઝીંગ ટિમના મેમ્બર્સ ડૉ. દર્શન દલવાડી તથા પ્રો. અનીશ વહોરા દશ્યમાન થાય છે. બીવીએમ તથા એસ.એલ.એસ ઇન્ડિયા પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વચ્ચે એમ.ઓ. યુ કરતા મહાનુભાવો દશ્યમાન થાય છે.

ચારુતર વિદ્યામંડળ સંચાલિત નલિની આર્ટ્સ કોલેજના સાંસ્કૃતિક વિભાગ અને એન.સી.સી. ગર્લ્સના સંયુક્ત ઉપક્રમે દેશ ભક્તિ ગીત સ્પર્ધાનું આયોજન કોલેજના આચાર્ય ડૉ.એમ.જી.મન્સૂરીની અધ્યક્ષતામાં તથા અતિથિ વિશેષ નિવૃત્ત પ્રિ. રઘુભાઈ જોષી અને ડૉ.મુકેશભાઈ પટેલ વિભાગના ઈન્ચાર્જ ડૉ. કલ્પનાબેન મળવતેની ઉપસ્થિતિમાં યોજવામાં આવી. તસવીરમાં પ્રસંગોચિત ઉદબોધન કરતા આચાર્યશ્રી તથા વિજેતાઓને ઈનામ વિતરણ કરતા મહાનુભાવો દશ્યમાન થાય છે.

તંત્રી

ઉર્વીશ છાયા

પરામર્શન

નરેશ વેદ • રાજેન્દ્રસિંહ જાડેજા
જયન્ત ઓઝા • ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટ
આર. પી. પટેલ

સંપાદન-સહાય

અનિતા એ. સાળુંકે, વિજય સુથાર

પ્રકાશક

ડૉ. એસ. જી. પટેલ

માનદ મંત્રી, ચારુતર વિદ્યામંડળ

વલ્લભ વિદ્યાનગર-૩૮૮૧૨૦

•

મુદ્રક

લજ્જા કોમ્પ્યુનિકેશન્સ, વલ્લભ વિદ્યાનગર

વિ-વિદ્યાનગર

ચારુતર વિદ્યામંડળ પ્રકાશન

સપ્ટેમ્બર - ૨૦૧૯

વર્ષ: ૨૧ અંક: ૯

સળંગ અંક: ૫૭૫

ISSN 0976-9609-V Vidyanagar

ચારુતર વિદ્યામંડળ

વલ્લભ વિદ્યાનગર ૩૮૮ ૧૨૦

સ્થાપના વર્ષ: ૧૯૪૫

કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે

અધ્યક્ષ

શ્રી ભીખુભાઈ બી. પટેલ

માનદ મંત્રી

ડૉ. એસ. જી. પટેલ

કુલપતિ

ડૉ. ભાવેશ પટેલ

માનદ સહમંત્રીઓ

શ્રી બી. પી. પટેલ • શ્રી મેહુલ ડી. પટેલ • શ્રી આર. સી. તલાટી

• શ્રી વી. એચ. પટેલ • શ્રી કે. એસ. પટેલ

વૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિએ વિદ્યાનગરની વિભાવનાને મૂર્ત કરતું વિશાળ જ્ઞાનસંકુલ

પ્રાથમિક અને માધ્યમિક કક્ષાએ ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી માધ્યમમાં શિક્ષણ સુવિધાઓ • ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ સંકુલના વિજ્ઞાન, સામાન્ય, ગૃહવિજ્ઞાન પ્રવાહ • ઉચ્ચ શિક્ષણ ક્ષેત્રે વિનયન, વાણિજ્ય, વિજ્ઞાન, ગૃહવિજ્ઞાન, યંત્રવિજ્ઞાન, ઈજનેરી વિજ્ઞાન, ઔષધ વિજ્ઞાન, લલિત કલાઓ-ચિત્ર, સંગીત, નૃત્ય, શારીરિક શિક્ષણ, આયુર્વિજ્ઞાન, બાયોટેકનોલોજી, હોટેલ મેનેજમેન્ટ, ટુરિઝમ ટ્રાવેલના અભ્યાસક્રમોને આવરી લેતી કોલેજ ઓફ બિઝનેસ એન્ડ એડમિનિસ્ટ્રેશન, અંગ્રેજી ભાષાશિક્ષણ તથા પ્રશિક્ષણ વ્યવસ્થાની કોલેજ • અનુસ્નાતક કક્ષાએ વાણિજ્ય અને વ્યવસ્થાપન, વિજ્ઞાન, ઔષધવિજ્ઞાન, ગૃહવિજ્ઞાન, ઈજનેરી, દર્શનશાસ્ત્ર, અંગ્રેજી પ્રશિક્ષણના અભ્યાસક્રમો • વિવિધ વિદ્યાશાખાઓમાં વ્યાપક સંશોધનની સુવિધાઓ • કલા, વિજ્ઞાન અને માનવવિદ્યાઓના વિમર્શની ભૂમિકા રચી આપતાં પુસ્તકો-સામયિક પ્રકાશનો • વિદ્યાકીય વાતાવરણને ધબકતું રાખતી વિવિધ વ્યાપ્યાનમાળાઓ • સર્જકો, સારસ્વતો, કર્મચારીઓના સન્માનની ઉજવણ પરંપરા, રમતગમત ક્ષેત્રે રાષ્ટ્રીય સ્પર્ધાઓનું યુવકોન્મુખ આયોજન • પ્રાથમિકથી લઈ અનુસ્નાતક કક્ષાનાં વિદ્યાર્થી ભાઈબહેનો માટે છાત્રાલયો, અધ્યાપક નિવાસો તેમજ આચાર્ય નિવાસોની સુવિધાઓ • સતત વિકાસની પરંપરામાં વલ્લભ વિદ્યાનગર ઉપરાંત ન્યૂ વલ્લભ વિદ્યાનગર ટાઉનશીપમાં વિવિધ અભ્યાસક્રમોવાળી શિક્ષણસંસ્થાઓની સ્થાપના થતી રહી છે • રાજ્યની પ્રથમ મહિલા ઈજનેરી કોલેજ, સરદાર પટેલના જીવન અને કાર્ય માટે દેશની સર્વપ્રથમ સંશોધન સંસ્થા તેમજ સમગ્ર ગુજરાતમાં અંગ્રેજી માધ્યમની સ્નાતક કક્ષાની પત્રકારત્વ અને સમૂહ માધ્યમોની કોલેજ • ગુજરાતની યુવાપેઢીને સનદી સેવાઓમાં પ્રવેશ આપવા માટેની સીવીએમ આઈએએસ એકેડેમી • કાયદાશાસ્ત્ર અને ન્યાયશાસ્ત્રની અનોખી કોલેજ • ઈન્ટરિયર ડિઝાઇન અને આર્કિટેક્ચરની સ્કૂલ ઉપરાંત ફાઈન આર્ટ્સની ડિગ્રી કોલેજ.

• અંકની છૂટક કિંમત: ₹ ૧૫/- • રવાનગી ખર્ચ ₹ ૧૦/- • વાર્ષિક લવાજમ: ₹ ૧૫૦/-

• વિદ્યાર્થી લવાજમ: ₹ ૧૦૦/- • આજીવન લવાજમ: ₹ ૧૫૦૦/-

વલ્લભ વિદ્યાનગરના આઘસ્થાપકો પૈકી એક ભાઈકાકાએ ઈ.સ. ૧૯૬૪માં આ વિદ્યાકેન્દ્ર ઉપરથી એક સામયિક પ્રકાશિત થાય જેમાં સાહિત્ય અને શિક્ષણ વિષયક સંસ્કારલક્ષી સામગ્રી રજૂ થાય અને ઉચ્ચ અભ્યાસ અર્થે આવતી કિશોર-યુવાપેઢી એથી લાભાન્વિત થાય, વિદ્યાર્થીઓ અને અધ્યાપકો પણ એમાં સક્રિય રસ લેતા થાય એવી મનીષા પ્રગટ કરી હતી. ફલસ્વરૂપ ૧૯ નવેમ્બર ૧૯૬૪ના રોજ 'વલ્લભ વિદ્યાનગર' પાક્ષિકનો આરંભ થયો. ૫૬થી એ માસિક સ્વરૂપે 'વિદ્યાનગર' નામે પ્રગટ થતું રહ્યું. 'વિ' નામે એનો ત્રીજો અવતાર થયો ત્યારથી પૂર્વ અધ્યક્ષ ડૉ.સી. એલ. પટેલની નિસબત અને ઉદારતાના ફળસ્વરૂપે તે નવપલ્લવિત થયું, અને ઈ.સ. ૧૯૮૮ થી નિયમિતપણે 'વિ-વિદ્યાનગર' એ નામથી પ્રકાશિત થતું રહ્યું છે.

વિ-વિદ્યાનગર

'વિ-વિદ્યાનગર' www.vvidyanagar.co.in
પર મુકવામાં આવે છે. દેશ-વિદેશના વાચકોને
પ્રતિભાવ જણાવવા વિનંતી.

विद्युत्वन्तं ललितवनिताः सेन्द्रचापं सचित्राः
सङ्गीताय प्रहतमुरजाः स्निग्धगम्भीरघोषम्।
अन्तस्तोयं मणिमयभुवस्तुङ्गमभ्रंलिहाग्राः
प्रासादास्तवां तुलयितुमलं यत्र तैस्तैर्विशेषैः

સંદર્ભ કાલિદાસ ગ્રન્થાવલી

हे सखे! अलकापरी के ऊँचे-ऊँचे भवन सब बातों में तुम्हारे ही सदृश हैं। यदि तुम्हारे पास बिजली है तो उन भवनों में चटकीली नारियाँ हैं। यदि तुम्हारे पास इन्द्रधनुष है तो उन भवनों में रंग-बिरंगे चित्र लटके हुए हैं। यदि तुम मृदु और गम्भीर गर्जन कर सकते हो तो वहाँ संगीत के साथे मृदंग बजते हैं। यदि तुम्हारे भीतर नीला जल है तो उनकी धरती भी नीलम से जड़ी हुई है और यदि तुम ऊँचे हो तो उनकी अटारियाँ भी आकाश चूमती हैं।

॥ कुलपतिनी कलमे ॥ Education in India during British Period – VII
The Sargent Report 1944 (Part 2)
» ડૉ. ભાવેશ પટેલ.....૦૩

॥ प्राथम्य ॥ जर्नल 'नेचर'ना १५० वर्ष
» એસ.જી.પટેલ.....૦૭

॥ આપણો વૈભવ અને વારસો ॥ (પદ્ય વિભાગ)
» આઘકવિ નરસિંહ મહેતા૦૯

॥ नवां काव्यो ॥
» ચિરાગ ભટ્ટ, ભાવિન ગોપાણી, તેજસ દવે,
ભૂષણ ઓઝા૧૦

॥ललित निबंधा। क्षितिजः सांजनी सुंदर कविता छे।
रमेश पटेल ११

॥ આપણો વૈભવ અને વારસો ॥ (ગદ્ય વિભાગ)
યુવાધર્મ
» ફાધર વાલેસ.....૧૨

॥ धिंतन ॥ ભારતીય સંસ્કારો
» નરેશ વેદ૧૩

॥ व्यक्तित्व ॥ ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈ : સ્વપનદ્રષ્ટા
વિજ્ઞાની
» પદ્મનાભ જોષી.....૧૭

॥ સમીક્ષા ॥ ॥ ન. ઈતિ.. ॥ નવલ નજરાણું...
» ઉકેશ ઓઝા.....૨૪

॥ नवलिका ॥ જિંદગી નામે નાટક
» ગીરા પિનાકીન ભટ્ટ.....૨૭

॥ रमत-जगत ॥ ऑलिम्पिक रेकोर्ड तोडनार પણ यंद्रक
नहि मेणवनार महान दोडवीरः मिल्भासिंह
» પી.ડી.શર્મા.....૩૩

॥ विद्यावृत ॥
» ૧૬, ૨૩, ૩૨, ૩૪, ૩૫, ૩૬

Education in India during British Period – VII
The Sargent Report 1944 (Part 2)
Dr. Bhavesh Patel

In the previous issue, we discussed in abstract the Sargent Committee report. In this issue, we shall delve with some important detailed proposals of the Sargent Committee for the different stages of education.

1. Pre-primary Education (age group: 3 to 6 years)

The Sargent Scheme first time in India paid attention to the pre-primary education, with the aim that these schools should impart social experience and education of general behaviour rather than just providing formal education. It made the major provisions as below:

- In rural areas where children are few, the nursery schools may be run along with the junior basic schools, but in the urban areas where children are in good numbers, nursery schools should be separate.
- At this stage education should be free.
- Nursery schools should be staffed with trained women teachers.

2. Basic or Primary Education (age groups: 6 to 11 and 11 to 14 years)

Sargent report drew its recommendations on primary education from the Wardha Scheme (Gandhiji's Basic Education) with some modifications. The major recommendations included,

- Universal, free and compulsory primary education
- Basic principle: Learning through activity and a basic craft or crafts suited to local needs and conditions. (However, the craft is not for making the schools sustainable)
- It aimed at preparing the student for suitable work and as a future citizen.
- Primary education to be divided into two groups:
 - Junior Basic Education (age group 6 to 11) and
 - Senior Basic Education (age group 11 to 14)
- The medium of instruction should be the vernacular language of the student.
- The teaching of English as a language should not be introduced in Junior Basic School, while in Senior Basic Schools the concerned Provincial governments can take a decision on whether to teach English subject or not.
- The Senior Basic School should offer opportunities for activities including physical training and organised games.
- Provisions were made for only internal examinations. External examinations were not recommended, and the certificates should be issued after completion of the studies.
- Start Basic schools only when suitably trained teachers are available.
- Suitable courses for girls such as cookery, laundry work, needlework, handicraft, childcare and first aid should be introduced.

3. High School Education (age group: 11 to 17 years)

Three years of Senior Basic education is clubbed with the High School. While up to the age of 14 education is compulsory and no one is allowed to drop out, the admission

in the age group of 14-17 is not for all. Though it is considered to be a preliminary to University education the High School education would aim at making the student economically independent. The report recommended that,

- Students with the above-average ability and exceptional aptitude for higher studies shall be admitted in High Schools.
- This stage education was not free, but 50% of the students would be provided with free-ship so that children from poor families are not deprived of high school education.
- The High School should be categorized into two types,
 - Academic (arts and pure science)
 - Technical or vocational (applied sciences, industrial and commercial subjects)
- Flexible curriculum to allow transfer from one type to another type of schooling.
- Diversified curriculum for providing a wide range of choice.
- The suggestive list of subjects to be taught in both the types of High Schools included (1) The mother- tongue, (2) English, (3) Modern languages, (4) History (Indian and World), (5) Geography (Indian and World), (6) Mathematics, (7) Science, (8) Economics, (9) Agriculture, (10) Art, (11) Music, (12) Physical Training and more.
- Classical Languages and civics included in the common list of High School.
- Intensive science subjects should be included in the Technical High Schools. Technological subjects such as wood and metalwork and commercial subjects like bookkeeping, shorthand, typewriting and accountancy should be included in the common list.
- Domestic science courses for all girls.
- Agricultural bias in education in rural areas.
- Mother tongue as the medium of instruction in all High Schools and English as a compulsory second language.

4. University Education (age group 18-21)

The Sargent Report noted that the University education failed to close the gap with the practical requirements and examinations were overemphasised suppressing original thinking and scholarship. University system could not even design suitable admission system allowing incapable students entry into Universities, depriving poor but meritorious students of higher education. As a result, the failure rate was high and Universities could not meet the national requirements. Sargent Report recommended that,

- Raise the standard by revising the admission requirements and ensure that not more than ten to fifteen percent of those who write entrance examination get admission in Universities.
- Design good financial assistance programmes for students of economically weak background.
- Transfer the first year of intermediate courses to High School level and retained the second year of intermediate courses at University level. This ensures that the first University degree is of a minimum of three years rather than four.
- Extend tutorial system for closer personal contact between teachers and students.
- Emphasis on setting a high standard in postgraduate studies and in pure and applied sciences.

- Emphasis on improving service conditions including remuneration for attracting talent.
- Establish University Grants Committee (in line with British Experiment) for the co-ordination of activities among different Universities.

5. Technical and Vocational Education

The Sargent Report divided the workers as per the requirement of the Nation as follows:

- Chief Executives and Research Workers of the Future: They have rigorous full-time higher education.
- Minor Executives, Foremen, Charge-Hands, etc.: They are technical high-school pass with a diploma or a certificate course either full-time or part-time.
- Skilled Craftsmen: They have done Technical High School or Senior Basic Schools or Junior Technical Trade or Industrial Schools.
- Semi-skilled and Unskilled Labour: They have done Senior Basic Schools with some craft-work. They get facilities for continuing their general education for improving skill.

6. Provisions were made for (Kalsia, 2016)

- Special schools for dull and handicapped students
- Part-time and full-time education
- Adult education
- Health education
- Provision for Social Work and Education for Leisure

7. Facilitating Provisions:

- The recruitment and training of teachers: As no scheme would succeed without competent teachers.
- Employment Bureaus: for connecting the employers and potential employees
- Administration: Recommended the establishment of (a) a standing committee of the Central Advisory Board of Education for watching the implementation of the report and (b) a Central agency for the disposal of marketable articles produced in schools.
- Financing: Earmarked Rs. 303 crores per year, of which Rs. 227 crores from the public fund, for educational purpose with a proposed allocation among stages of education.

The Sargent Plan is considered to be one of the most comprehensive schemes of education after the Despatch of 1854. It is comprehensive because it addressed all relevant aspects including science and research, technology, trade and craft, leisure and societal needs, talent development, administrative structure and financing too. The Report has a vision and outlook and it touches upon all aspects related to education and literacy along with employment and national needs. Most importantly, the Report aimed at providing quality education on equality basis by segregating the students based on their competence.

However, the Report is criticized from many perspectives. It was believed that the 40-year target for eradicating illiteracy is too lenient. The Kher Committee later reduced the period to 16 years. But, the fact at the end of the year 2017-18 is that India could achieve the literacy rate of 74.04% in 2017-18 with Kerala recording the highest literacy rate of 93.91%.

Some had apprehension that the Report attempted to imitate England in India, and that may not suit India in her conditions of the time. Others found an eight-year universal education programme too ambitious. It was also felt that the scheme does not give a detailed phase-wise development of programme of implementation. For some, the proposal for selective admission in schools, colleges and Universities was undemocratic. Some opined that the requirement of funds might rise to about Rs. 1,000 crores per annum within the time limit of 40 years. Can a poor country like India afford this huge expenditure?

The Central Government accepted most of the recommendations and in 1945 set up the Education Department at the Centre, and in the following year the Universities Grant Committee was established. However, because of political turmoil caused by the freedom movement that was on the full force, the Sargent Plan could not be implemented, and it became a matter of historical importance only. Still, in free India, the Sargent Report has influenced the educational developments in different directions.

Kulpati
CharutarVidya Mandal

This article is based on the following sources:

Kalsia, P. (2016, November 10). Sarget Report. Retrieved November 15, 2019, from <https://www.slideshare.net/Priti Kalsia/sargent-report>

Naike, J. P. & Nourellah, S.: A Student's History of Education in India, MacMillan India Ltd., 1996.

Rawat, P. L.: History of Indian Education, Ram Prasad & Sons, Agra, 1991.

Referred in http://m.kkhsou.in/EBIDYA/EDUCATION/MODIFY_sargent_report.html

<http://www.yourarticlelibrary.com/education/the-sargent-report-objects-criticism-and-defects-education/89644>

(2019, June 13th). Retrieved July 7th, 2019, from wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Sargent_Scheme

I acknowledge the active support given to me by Dr. Poonam Amrutia, Executive Assistant to me in summarising selected literature on the topic.

જર્નલ 'નેચર' ના ૧૫૦ વર્ષ

(પ્રકૃતિના વિજ્ઞાન થકી સામાજિક ઉત્થાન સુધીની યાત્રા)

એસ. જી. પટેલ

વિશ્વનું ખ્યાતનામ જર્નલ-‘નેચર’-હવે ૧૫૦ વર્ષનું થયું છે. તે વિજ્ઞાન વિષયક જર્નલનો પ્રથમ અંક ૪ નવેમ્બર, ૧૮૬૯ના રોજ લંડન શહેરમાંથી પ્રસિધ્ધ થયો હતો. તે સમયે ભારતમાં બ્રિટીશ સામ્રાજ્યનો સૂરજ વિશ્વના અનેક દેશોની જેમ મધ્યાહ્ને તપતો હતો. એ જ વર્ષમાં આપણા રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીનો જન્મ થયો હતો અને મેન્ડેલીફનું તત્ત્વો માટેનું આધુનિક આવર્ત કોષ્ટક જાહેર થયું હતું. આલ્ફ્રેડ રસલ વૉલેસે મલય દ્વીપસમૂહની જાહેરાત કરી હતી. તે ગાળામાં લોર્ડ કેવીન, જેઈમ્સ કલાર્ક મેક્વેલ નામાંકિત વૈજ્ઞાનિકો ગણાતા હતા. તે જમાનામાં રોયલ સોસાયટીનું ફિલોસોફીકલ ટ્રાન્ઝેક્શન ઘણાં વર્ષો અગાઉથી અંગ્રેજીમાં પ્રસિધ્ધ થતું હતું.

નેચર જર્નલના ૧૫૦માં વર્ષના પ્રથમ અંક (જાન્યુઆરી ૨, ૨૦૧૯)નાં તંત્રીલેખમાં લખે છે-“In 1869, scientific journals served mainly to record presentations made at meetings of learned societies or to reprint valuable papers published elsewhere, perhaps in another language. At the end of the nineteenth century, the learned societies, associations and institutions were more prominent than journals in shaping the progress of science. In fact, it was not until the Second World War that scientific journals became the main forum for disseminating primary research findings.”

જે જમાનામાં આજના જેવી પ્રેસ ટેકનોલોજી કે સગવડો નહોતી ત્યારે અઠવાડિક સામયિક પ્રસિધ્ધ કરવાનો મહત્ત્વાકાંક્ષી પ્રોજેક્ટ ખરેખર દાદ માગી લે તેવું સાહસ ગણાતું હશે. આજે નેચર વિશ્વમાં સૌથી વધારે પ્રતિષ્ઠિત સંશોધન જર્નલ તરીકે ખ્યાતી ધરાવે છે. વિવિધ વિજ્ઞાનની શાખાઓના વૈજ્ઞાનિકો આ જર્નલમાં પોતાના સંશોધન લેખો પ્રસિધ્ધ કરાવવાની ખેવના રાખે છે. હાલમાં શૈક્ષણિક સામયિકોનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે તેનો Impact Factor નિર્ધારિત કરવામાં આવે છે. ૨૦૧૭ના વર્ષમાં નેચરનો IF 41.17 ગણાયેલ છે. જ્યારે ભૌતિક વિજ્ઞાનના બીજા

સામયિકોમાં Physical Review Letters (8.839), Journal of High Energy Physics (5.541), European Journal of Physic (0.661) અને Current Science (0.883) ઈમ્પેક્ટ ફેક્ટર ધરાવે છે.

‘નેચર’ ના પ્રથમ તંત્રી સર જોસેફ નોર્મન (વૈજ્ઞાનિક) હતા. તેમણે ફ્રેન્ચ વૈજ્ઞાનિક પિયરી જન્સેન સાથે હિલીયમ તત્ત્વની શોધ કરી હતી. આ જર્નલનું નામાંકન વીલીયમ વર્ડઝવર્થના વિધાન-“To The solid ground of nature trusts the Minds that builds for aye”- સાથે કર્યું હતું. તેના પ્રથમ પ્રકાશક એલેક્ઝાન્ડર મેક્મિલન હતા. તેના પ્રથમ લેખનું શીર્ષક “Nature: Aphorisms by Goethe” હતું, જેના લેખક T. H. Huxley કે જેઓ ચાર્લ્સ ડાર્વિનના પ્રશંસક હતા. આ પ્રથમ અંકમાં બીજો લેખ તંત્રીશ્રી નોર્મન લોકયરનો-Total Solar Eclipse સંપૂર્ણ સૂર્યગ્રહણ-હતો.

આ પ્રથમ અંકમાં W.Tuckwellનો લેખ-“Science Teaching in Schools”-હતો, જેના સારાંશમાં સવિશેષ ઉલ્લેખ થયેલો છે. “The claims of physical science, on a prison grounds to a fair place in the course of school work, have been abundantly vindicated, and are, I suppose established. But the method and details of its teaching, the books and apparatus which it requires and the amount of time which must be given to it are point which can be decided only by experiment and have not yet been decided at all”-આ બતાવે છે કે વિજ્ઞાનના શિક્ષણ માટે જે બાબતનું ધ્યાન આપવું જોઈએ તેટલું અપાયેલ નથી. નોંધપાત્ર બાબત એ પણ ગણી શકાય કે વિજ્ઞાન શિક્ષણ એ છેલ્લા ૧૫૦વર્ષથી શિક્ષણકારો માટે ચિંતાનો વિષય બની રહ્યો છે. આજે પણ જુદી જુદી કક્ષાએ મંત્રણાઓ થયા કરે છે. ફલશ્રુતિમાં સારી આશાનાં કિરણોથી વધારે પ્રગતિ હજી સુધી થઈ શકી નથી. આ માટેના જવાબદાર પારિબળોમાં સામાજિક જટિલતા અને પરિવારિક સંકુચિતતા વચ્ચે રોજ-બરોજ આવિષ્કાર પામતી ટેકનોલોજી જવાબદાર લાગે છે. વિજ્ઞાન શિક્ષણ સામાજિક અનુબંધ સાથે હંમેશાં પડકારજનક રહ્યું છે અને રહેશે.

‘નેચર’ જર્નલની ૧૫૦ વર્ષની યાત્રામાં વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીના ઘણાં નમૂનારૂપ પરિવર્તનો જોયા છે.

પ્રિન્ટિંગ ટેકનોલોજી અને પ્રકાશન પ્રવૃત્તિમાં કમ્પ્યુટરના આવિષ્કાર પહેલાં ઘણી જ કપરી જવાબદારી નિભાવવાની હતી. છતાં વિશ્વના વાચકોને ધ્યાનમાં લઈને શ્રેષ્ઠ સેવા બજાવેલ દૃશ્યમાન થાય છે. હવે તો ઓનલાઈન પ્રકાશન કરવાનો જમાનો ચાલે છે તે પણ છેક ૨૦૦૫થી શરૂ થયેલ છે. પણ, તેના વાચકોએ લવાજમ ભર્યું હોય એજ એનો લાભ લઈ શકે છે. તે બીજા જર્નલથી એટલા માટે અલગ તરી આવે છે કે, તેના પ્રકાશનમાં દૃશ્ય(video) અને શ્રાવ્ય(audio) ફાઈલનો સમાવેશ થયેલો જોવા મળે છે. તેના લેખોમાં જે વિવેચન થયેલ હોય તેમાં પૃથકરણ અને પરિણામોની સમીક્ષા કરવા વિવિધ જોડાણ(Link) કરવાની સુવિધા ધરાવે છે. વાચકો માટે આ નવિનતમ અનુભવ રોમાંચક અને જ્ઞાનવર્ધક હોય છે. કેટલાક વાચકો ઓનલાઈન વાંચવા ટેવાયા નથી તેઓ પ્રિન્ટ વર્ઝન પસંદ કરતા હોય છે છતાં તેના લવાજમના દર ઊંચા હોવાથી પુસ્તકાલયો પણ ઓનલાઈન વ્યવસ્થા માટે લવાજમ ભરતા હોય છે.

‘નેચર’માં વિષયવસ્તુની સમતુલા સતત સચવાઈ રહેલી માલૂમ પડે છે. તેના વિવિધ વિભાગોમાં ડોકીયું કરશો તો સમજાશે કે વિશેષ યોગ્યતા ન ધરાવતા સામાન્ય વાચકોનો વાચનરસ સચવાઈ રહે તેવા લેખો પણ નિયમિતપણે છપાતા હોય છે આમ Nature-પ્રકૃતિ અને Society-સમાજ સાથેનો નાતો અતૂટ જોડાયેલ છે. નેચરના રીપોર્ટર પશ્ચિમી યુરોપ કે અમેરિકા પૂરતા મર્યાદિત નથી, પણ ભારત, ચીન, સાઉથ આફ્રિકા, સિંગાપુર, બ્રાઝિલ અને થાઈલેન્ડ જેવા નાના દેશોમાં વહેંચાયેલ છે. તેઓ ઘણા બધા દેશોમાં થતી વિજ્ઞાન વિષયક પ્રવૃત્તિઓના સમાચારોનું કવરેજ કરે છે.

નોંધપાત્ર બાબત એ છે કે ૧૫૦ વર્ષનાં લાંબા સમયમાં તેના તંત્રીઓની સંખ્યા મર્યાદિત રહી છે. તેના પ્રથમ તંત્રીએ ૧૮૧૮ સુધી ૫૦ વર્ષ અવિરત સેવા કરી હતી. તેના બીજા ક્રમે આવેલા જ્યોર્જ ગ્રેગરીએ આ જર્નલનો વિસ્તાર વધારી આંતરરાષ્ટ્રીય ખ્યાતી મેળવી હતી. તેની શતાબ્દી ઉજવાઈ ત્યારે જહોન મેડોક્ષ પાંચમાં તંત્રી હતા. ત્યાર પછી બીજા બે તંત્રી ૨૦૧૮ સુધી થઈ ગયા. હાલમાં મગડલેના સ્કીપર તંત્રી તરીકે સેવા બજાવે છે. મગડલેના એ પ્રથમ સ્ત્રી તંત્રી છે.

નેચરના પ્રથમ તંત્રી નોર્મલ લોક્યર આજની બોલચાલ પ્રમાણે સ્પેક્ટ્રોસ્કોપીસ્ટ કહેવાય. ૧૨મી ડિસેમ્બર

૧૮૭૧માં થયેલું પૂર્ણ સૂર્યગ્રહણ દક્ષિણ ભારત અને શ્રીલંકામાં દેખાયું હતું. તે વખતે લોક્યરે પૂર્ણ સૂર્યગ્રહણનો અભ્યાસ કરવા ભારતનો પ્રવાસ કર્યો હતો. તેમણે જુદાજુદા સ્થળેથી આ વિરલ ઘટનાનો અભ્યાસ કરવા ૮ ટુકડીઓ બનાવી હતી. સદ્ભાગ્યે આ ઘટનાના અભ્યાસર્થે ફ્રેન્ચ વૈજ્ઞાનિક જન્સેન પણ ભારતમાં આવ્યા હતા. તેનો વિગતવાર અહેવાલ Illustrated London Newsમાં ૧૦મી જાન્યુઆરી ૧૮૭૨માં પ્રસિધ્ધ થયો હતો. ત્યાર પછી પણ લોક્યરે સૂર્યગ્રહણના અભ્યાસર્થે ૮ જેટલાં અભિયાનો દુનિયાના જુદા જુદા દેશોમાં કર્યાં હતાં.

અગ્રગણ્ય જર્નલમાં વિક્રમસર્જક સંશોધન લેખો પ્રસિધ્ધ હોય છે, જેમાં નેચર અપવાદ નથી તેમાં નોબેલ પારિતોષક વિજેતાઓના ઘણા લેખો પ્રસિધ્ધ થયેલા છે. તે પૈકી ડેવીસન અને જર્મરે “Scattering Pattern Obtained by the scattering of Electron on a single Crystal Confirming the wave Nature of Particles” સંશોધન લેખ ૧૯૨૭માં પ્રસિધ્ધ કર્યો હતો. સર સી.વી.રામન અને કે.એસ.ક્રિષ્ણને Raman Effect In Nature વિષેનો લેખ જુલાઈ ૧૯૨૮માં પ્રસિધ્ધ થયો હતો. સી.વી.રામનનું સંશોધન એક પત્ર સ્વરૂપે ટેલિગ્રાફથી નેચર જર્નલમાં મોકલવામાં આવ્યું હતું-કારણ કે તે સમયે સી.વી.રામન જે અભ્યાસ કરતા હતા તેવો અભ્યાસ વિશ્વમાં બીજા વૈજ્ઞાનિકો કરી રહ્યા હતા. આમ સી.વી.રામનની શોધવાળી વિષય નેચરમાં પ્રસિધ્ધિ પામ્યો હતો અને નોબેલ ઈનામના ભાગ્યશાળી બન્યા. એવું નથી કે નેચરમાં લેખ છપાય એટલે નોબેલ ઈનામ મળે. ઘણા જર્નલ નેચરથી પણ જૂના છે અને આજે પણ ચાલુ છે, વળી મેડીકલ સાયંસ ક્ષેત્રનાં જર્નલનો ઈમ્પેક્ટ ફેક્ટર નેચર કરતાં ઊંચો હોવા છતાં નેચરનું સામાન્ય લોકો સુધી વ્યાપ વધારે હોવાથી તેની પ્રસિધ્ધિઆંક ઊંચો ગણાય છે. તેણે લોકોની જ્ઞાનની ક્ષિતિજો વિસ્તારવામાં અગ્રેસરતા સાચવી રાખી છે. આશા છે કે બદલાતા જમાનામાં પણ નેચરની યાત્રા આપણા સૌના માટે ઉપકારક બની રહેશે.

સંદર્ભો:

- Nature: [https://en.wikipedia.org/wiki/Nature-\(Journal\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Nature-(Journal))
- History of Nature: <https://www.nature.com> about the journal>
- Nature 1st issue November 04, 1869.
- Bhupati Chakrabarti, IAPT Bulletin, August 2019. 228-231.

માનદ્મંત્રી, ચારુતર વિદ્યામંડળ વલ્લભવિદ્યાનગર
ફોન.: ૦૨૬૯૨૨ ૨૩૮૪૦૦

કૃષ્ણ કીર્તન વિના

કૃષ્ણ કીર્તન વિના નર સદા સૂતકી, વિમળ કીધે વપુ શુદ્ધ નહોયે,
સકળ તીરથ શ્રીકૃષ્ણ કીર્તન કથા, હરિ તાણા દાસ જ્યાં હેતે ગાયે.

પૂર્ણ પુરુષોત્તમ નવલરંગી તજી, અન્ય દેવે જેનું મન મોહે,
કોટિ ચિતામણિ કામધેનુ તજી, મહિષીના પુત્રનું દૂધ દોહે.

ગર્ગ જોશી જશ ગાય જેનો સદા, નારદ નામ મુખથી ન મૂકે,
તે બ્રહ્મ દ્વાર આવી ઊભા રહ્યા, ગોપિકા મુખ જોવાને ઢૂંકે.

અજ ભવ સુરપતિ સ્વપ્ને પેખે નહિ, નેતિ નેતિ કહી નિગમ વામે,
નરસૈંયો રંક જશ ગાઈ શું રીઝવે, સહસ્ર મુખે શોષ પાર ન પામે.

જે કુળ હરિની

જે કુળ હરિની ભક્તિ ન સાધી, તે અપરાધી જીવ કશા રે,
ભૂતળભાર ભરે શબ સરખાં, જીવતાડા નર નરક વસ્યા રે.

જે જન હરિના રંગે રાતો, લેશે હરિ કેરું નામ રે,
સકળ પદારથ હોય તેને, પામે વૈકુંઠ ધામ રે.

સર્વ તજી જે ભજે ભૂધરને, લંપટ લોભ વિસારી રે,
પૂરણરૂપ પુરુષોત્તમ પામે, ધન તે નર ને નારી રે.

મનનો મેલ તજી મળે તો, કૃષ્ણ તાણો રસ માણે રે,
ભાણે નરસૈંયો તે ભૂલ્યાં હીંડે, કૃષ્ણ વિના શું જાણે રે.

નંદના નંદશું

નંદના નંદશું નેહ જેને નહિ, તે રે માનવ ખરે શ્યાન તોલે,
ભૂતલે ભાર કરવા અવતર્યા, પ્રેતની પેર સંસાર ડોલે.

દૃષ્ટિ થકી ટળો ભોગ તેના બળો, શિલા પડો તેના મુખ માથે,
જીવતા જન તે તો જમ જેવા જાણવા, પ્રીત નહિ જેહને કૃષ્ણ સાથે.

કીર્તિ શ્રીકૃષ્ણની જીભથી નવ ભાણે, તે રે મુખે દેવરાય તાળું,
ભાણે નરસૈંયો જેણે હરિને જાણ્યા નહિ, તેનું કુટુંબ સદાય કાળું.

આઘ તું મધ્ય તું

આઘ તું મધ્ય તું અંત્ય તું ત્રિકમા, એક તું એક તું એક પોતે,
અખિલ ચોબ્રહ્મ બ્રહ્માદિક નવ લહે, ભૂરચ્યા માનવી અન્ય ગોતે.

રવિ શશિ કોટિ નખચંદ્રિકામાં વસે, દૃષ્ટિ પહોંચે નહિ ખોજ ખોળે,
અર્ક ઉદ્યોત જ્યમ તિમિર ભાસે નહિ, નેતિ નેતિ કહી નિગમ ડોળે.

કોટિ બ્રહ્માંડના ઈશ ધરણીધરા, કોટિ બ્રહ્માંડ એક રોમ જેનું,
મર્મ સમજ્યા વિના ભરમ ભાંગે નહિ, સગુણ સ્વરૂપ નિર્ગુણ એનું.

એ નથી એકલો વિશ્વથી વેગળો, સર્વવ્યાપી છે શક્તિ સ્તુત્ય જેની,
અખિલ શિવ આઘ આનંદમય કૃષ્ણજી, સુંદરી રાધિકા ભક્તિ તેની.

વેદની વાતનો ભેદ લાધે નહિ, તેનું હારદ તે કોક જાણે,
શુક સનકાદિક દેવ મુનિ નારદ, પૂરણ બ્રહ્મનું ધ્યાન આણે.

તે પૂર્ણ પુરુષોત્તમ પ્રેમદાશું રમે, ભાવે શું ભામિની અંક લીધો,
જે રસ વ્રજતાણી નાર વિલસે સદા, સખીરૂપે તે નરસૈંયે પીધો.

गजल

चिराग भट्ट

दीकरा क्यां धन हुवे भरये ज छे ?
भाटलामां भाप बस कएसे ज छे.

टणवणे छे नीर माटे ग्रामजन,
वाढणाओ आम क्यां वरसे ज छे ?

शभ शहीदोनां सतत जंभे कइन्,
ने धजाओ शिभरे इरके ज छे.

जूंपडीमां रोज छे अंधारपट,
रोशनीथी भ्देल तो यभके ज छे.

बाणको छोने टटणतां भूषथी,
मूर्ति सामे भोग सौ भउके ज छे.

पोस्टल अड्रेस: चिराग जे भट्ट, कुई शेरी, लाठी
रोड. मु.यावंड, (३६५४३५) ता.लाठी, जि.
अभरेली, ७६००७६३८७१

गीत

तेजस दवे

कुंनुना थापानी छेल्ली निशानी अे दई जशे काल हुवे आंगणु,
अजवाणुं उिगे नै आंभोनी भूंटे में अंधारुं बांध्युं अे कारणु
काल हुवे ...

आंसुओ लूछवाने आव्यां छे जणु के स्मरणुओना जूना रूमालथी,
दीकरीना कुंवारा दिवसो तो पांपाणु पर बेसी गयां छे गईकालथी

हाथ स्हेज लंबावी स्पर्शुं अे पहेलां तो जणजणियां पहेलीं गयां पांपाणु,
काल हुवे

उंभरने ओणंगी जशे ने त्यारे अे निर्जिव लींतोने रडावशे,
साथियाओ कोणु पछी करशे ने कोणु पछी तुलसीने पाणी यडावशे.

कोणु हुवे आवशे ने मारशे टकोरा आ मारी उदासी ना बारणु ?
काल हुवे ...

(भूंटे-पालतु प्राणीओने बांधी शकय अेवो जीवलो अथवा जमीनमां भौंउलो लाकजानो मजभूत टुकडो)

१३, मेघना सोसायटी, भव्य पार्क इलेटनी सामे, शाकमईटनी गलीमां, राजयश
स्कीमनी पासे भोपल..३८००५८, मोबाईल.: ८२००७६४५७६

गजल

भाविन गोपाणी

अेक जणु सौ दारथी पाछो वणे छे
साव भूंगा अणुगमाने सांभणे छे

भूलथी टपकी गयेलुं अेक आंसु,
आंभमां पाछुं जवाने टणवणे छे.

आ असर आजे य अे तसवीरनी छे
रक्तमां सीधो ज अे यहेरो भणे छे

होय ईर्ष्या तो य करवी व्यक्त शुं काम?
मीणुभत्ती मौन राभीने भणे छे,

साव कोरी राभतो तलवारने जे
रक्त अेनी म्यानमांथी नीकणे छे.

आ समय करतो रहे छे काम्योरी
क्यां समयसर कान सोना आमणे छे?

अेटले शंका पे छे जिंदगी पर,
अहु सलजताथी हुवे आइत टणे छे

आपाणु सद्भाव वडेतो राभवानो
पथथरो वहेती नदीमां ओगणे छे

२०, महावीर कृपा, गंगाधर सोसायटी,
सरदार पटेल हाईस्कूलनी सामे, मणुनगर,
अमदावाड-३८०००८.. Mob:
९८२५६८८६२८

ગાઝલ

ભૂષણ ઓઝા

બોલવાનું તો જ ફાવે જો કશું યે સાંભળે
યાદવાનું તો જ આવે જો કશું યે સાંભળે
તારવાનું કોઈને સોંપ્યું હશે આ ઘાટ પર
પૂછવું એકેક નાવે જો કશું યે સાંભળે
ભૂમતો પાડી હતી એથી કશું ના સાંપડ્યું
કાનમાં કહીને મનાવે જો કશું એ સાંભળે
ઠાવકા રેહવાનું ઘોરણ ક્યાં લગી ચાલી શકે
કો'ક તો એને સતાવે જો કશું યે સાંભળે
કેટલા સૈકા સુધી આ ગાલગાગા ગાઈશું
વાત કોઈ ખાસ લાવે જો કશું યે સાંભળે

૧૫. ઇન્દ્રનીલ સોસાયટી, જીવરાજ પાર્ક
ચાર રસ્તા પાસે, જીવરાજ પાર્ક, અમદાવાદ
૩૮૦૦૫૧, (M) ૮૧૨૮૬ ૫૫૮૫૦

॥ લલિત નિબંધ ॥

ક્ષિતિજ: સાંજની સુંદર કવિતા છે!

રમેશ પટેલ

સાંજ સમયે દરિયા તટે બેઠા હોઈએ; નજર દૂર...દૂર
આકાશને એટલે ત્યારે નજર મોરપિચ્છ રંગોથી રંગાઈ જાય
છે. આ દૃશ્ય જોવાનો આનંદ અનેરો હોય છે. નજર જુએ
છે: ધરતી અને આકાશના સંગમને-મિલનને!

સાંજે ક્ષિતિજ અનેક વિવિધ રંગોથી દોરેલા અનુપમ
ચિત્રો જેવી દેખાય છે. અનિમેષ નૈને ક્ષિતિજને
વાગોળવાનું-ગણગણવું મને ઘણું જ ગમે છે. કોઈ પણ
કારણ વિના ક્ષિતિજને જોવાનું ગમે છે. સાંજે આકાશમાં
રચતા ચિત્રો ક્ષણે ક્ષણે બદલાતા જોવા મળે છે. જેમ
'કેલિડોસ્કોપ'માં ચિત્રો બદલાતા રહે છે એમ!

નાનપણમાં હું ખેતર જતો. સાંજ સમયના આકાશને
જોવા-માણવા હું ખેતરમાં રોકાઈ જતો! ક્ષિતિજને
જોવાનું-અવલોકવાનું મને ઘણું જ ગમતું. હું વિચારતો
કે : 'જો હું આગળ અને આગળ ચાલુ તો ધરતીનો છોડો

મને જરૂર મળે! પણ...આ ક્ષિતિજ તો મારાથી દૂર...દૂર
જ ખસતી નજરે પડતી!'

ક્ષિતિજ એટલે ધરતી અને આકાશનું 'આભાસી'
મિલન-સંગમ અર્ધવર્તુળ માત્ર છે-એ તો આભાસ છે.

સૂરજ ડૂબ્યો ત્યાં સમુદ્રના જલતરંગોથી ક્ષિતિજ વિવિધ
રંગે અર્થાત્ સપ્તરંગે રંગાઈ ગઈ.

માણસ પણ વૈયક્તિક રીતે અલગ-અલગ હોય છે.
આથી કહી શકાય કે : 'માણસ નામે ક્ષિતિજ!'

ક્ષિતિજને મર્યાદા પણ કહી શકાય. રામ મર્યાદા પુરુષ
હતા. એમના વ્યક્તિત્વની ક્ષિતિજ 'મુઢી ઊંચેરા માનવ'ની
છાપ છોડી જાય છે!

ક્ષિતિજ એ નજરની સંપત્તિ છે. નજર ક્ષિતિજને એ
એટલે તમે-અકવિ પણ...કવિ બની શકો છો. વિજ્ઞાનની
વિસ્તરતી ક્ષિતિજે માનવનું જીવન સુવિધાભર્યું બનાવ્યું છે.

ક્ષિતિજે તેજ કિરણોનો વૈભવ મનને અનેક રંગોથી
છલકાવી દે છે. ક્ષિતિજ મનને મયૂર બની ગાહેકાવે છે.
ક્ષિતિજ હૃદયને વિશાળ બનવાની સલાહ આપે છે.

આપણા માનવ સંબંધોની પણ એક ક્ષિતિજ હોય
છે. ક્ષિતિજને પામીએ તો આપણે સુખી અને આનંદી
બનીએ છીએ

જ્ઞાનની ક્ષિતિજ વિસ્તારવાથી આપણે સારા અને
સાચા માણસ જરૂર બની શકીએ. ક્ષિતિજ વિસ્તારવાથી
માનવની ઊર્ધ્વગામી પ્રગતિ થાય છે. માનવ અન્ય માટે
ઉપયોગી પ્રાણી સાબિત થાય છે.

ક્ષિતિજ નજરમાં ઓગળી રગેરગમાં વહે ત્યારે મન
પવિત્ર ગંગા બની નિર્મળ બને છે.

કવિ જ ક્ષિતિજ પાછળના આકાશને જોઈ શકે
છે. ક્ષિતિજ સરહદોને અવગણે છે. ક્ષિતિજ આપણને
વિશ્વશાંતિનો સંદેશ આપે છે!

રણપ્રદેશમાં ક્ષિતિજે ઊંટની છબિઓ જોઈ મન-દરિયે
આનંદ મોજાં ઉછળે છે! અસ્તુ!

'પ્રાંજલ', ૩૦, આનંદ વાટિકા સો સરદાર પુલ પાસે,
અડાજણ રોડ સુરત-૩૯૫૦૦૮. M. 9825100255

યુવાધર્મ

ફાધર વાલેસ

આપણો કાળ સંક્રાંતિનો કાળ છે. એમાં એનું મહત્ત્વ, એનું સૌંદર્ય-અને એનું જોખમ છે. બે યુગ વચ્ચેની કડી છે, એટલે બંનેનો સાર એમાં આવી શકે; પરંતુ વચગાળો છે એટલે બંને છેડા પણ એ ચૂકી શકે. એ આ વિરલ ઘડીનો સુયોગ છે. કાં તો ધોબીના કૂતરા બનીને ઘર અને ઘાટથી રખડી પડીએ, કાં તો શ્રદ્ધા રાખીને ઇતિહાસના બે મહાન ખંડોની વચ્ચે જીવંત સેતુ બની જઈએ.

જૂના જમાનામાં સાચાં મૂલ્યો હતાં એ દિલથી સ્વીકારીએ છીએ. એ મૂલ્યોની કદર છે, એને માટે પૂરું માન છે. એને લઈને આપણો અર્થો જન્મારો તો વીતી ગયો, આપણું ઘડતર થયું, આપણું જીવન બંધાયું માટે એની કૃતાર્થતા છે, એનો વારસો છે. આપણને ઘણું મળ્યું હતું એનું ભાન છે અને એનો ઉપકાર મનમાં તાજો છે. પણ આપણને હવે હજી વધારે મળવાનું છે એનું ભાન પણ છે, એની આગાહી છે. નવા યુગમાં નવાં મૂલ્યો છે, એનો નવો ને આરાધાર્યો ને વધારાનો વારસો પણ મળવાનો છે. એની ખુશાલી છે, એનો ઉત્સવ છે. આપણને બમણું ભાથું મળવાનું છે, બે યુગના લાભ મળવાના છે એ શું આનંદની વાત નથી ?

પણ બે યુગના લાભ મળે એ માટે બંનેની તરફ મન ખુલ્લું રાખવું જોઈએ. નવાં મૂલ્યો સમજાય એ માટે જૂના પૂર્વગ્રહો છોડવા જોઈએ. એક યુગનો સૂરજ આથમી ગયો. હવે આથમતા સૂર્યની પૂજા કરતાં-કરતાં પશ્ચિમ તરફ મોં રાખીશું તો પૂર્વમાં ઊગતા નવા સૂર્યનો ઉદય ચૂકી જઈશું. જરા દિશાફેર જોઈએ, બીજી ક્ષિતિજ નિહાળવાની તૈયારી જોઈએ.

નવાં મૂલ્યો એમ તો જૂનાં મૂલ્યોનું નવું સ્વરૂપ જ છે. મૂળ તત્ત્વ શાશ્વત છે, પણ એના અવતાર જુદા જુદા હોય છે. નવા યુગમાં નવો અવતાર શોભે ને ? પણ ભગવાન

એક જ છે, સત્ય એક જ છે, ધર્મ એક જ છે. નવા વેશે જૂનું તત્ત્વ ઓળખવાનું છે. નવી ભાષામાં જૂના સિદ્ધાંતો ઉચ્ચારવાના છે ને એ બધા ઉચ્ચાર ને વેશે ને અવતાર લઈને સત્યનું પૂર્ણ સ્વરૂપ પાંગરશે.

માણસ તો ટેવવાળું પ્રાણી છે, એટલે ટેવ હોય તે પ્રમાણે ચાલે છે. જૂનું ફાવે છે, નવું સાહસ ખેડવાની આળસ લાગે છે. જૂની પથારીમાં સારી ઊંઘ આવે. જૂની ઢબની ખીચડી ભાવે. પણ નવા સ્વાદ કરવાની અને નવાં સાહસ ખેડવાની તૈયારી નહિ હોય તો જૂના ગામમાં જ આખી જિંદગી રહેવું પડશે. કન્યા નવા ઘરમાં જવા નીકળે ત્યારે રડી પેડે-પણ નવા ઘરમાં નહિ જાય તો નવું કુટુંબ નહિ મળે અને એ માતા નહિ બને. દેહ છોડતી વખતે ખુદ આત્મા મૂંઝાય છે-પણ જૂનો દેહ છોડ્યા વગર નવો જન્મ નહિ મળે અને મોક્ષ નહિ મળે. જૂનું પ્રિય છે, સલામત છે, સગવડભર્યું છે; પણ નવામાં તો નવું જીવન છે.

નવા યુગમાં પણ નવું જીવન છે. એ શોધવાનું છે, અપનાવવાનું છે. નવાં મૂલ્યો છે એ બહાર લાવવાનાં છે, અમલમાં મૂકવાનાં છે. એ નવાં મૂલ્યો હવે શોધીશું, લાવીશું, પ્રગટ કરીશું; પણ એ માટેની અગત્યની શરત ને આવશ્યક પૂર્વતૈયારી એ છે કે વર્તમાન યુગ સાથે સમાધાન ને દિલથી એનો સ્વીકાર. એને માટે જો કેવળ રંજ અને અફસોસ અને ફરિયાદ જ હશે તો એના લાભ નહિ મળે. જૂનો જમાનો ગયો, એની શોકસભા મળી તે હજી ઘણા લોકોના મનમાં ચાલુ છે અને એ શોકસભા ચાલુ હોય ત્યાં સુધી નવા યુગનો જન્મસમારંભ મળી ન શકે. માટે જૂના જમાનાના અવસાનની શોકસભા હવે તો વિખેરી નાખીએ.

નવા યુગની વધામણી છે, નવા જન્મનું મંગળ મુહૂર્ત છે. આ કાળમાં જીવવું પેડે એમ નહિ-જીવવું ગમે ! એને માટે દિલમાં ફરિયાદ નહિ-અભિનંદન છે ! આ મહાન ને ભવ્ય ને સક્રાંતિના ને પ્રસૂતિના યુગમાં જીવવાનું મળ્યું એની ઊંડી પ્રસન્નતા છે. હવે એને લાયક બનીએ.

‘યુવાધર્મ’માંથી (ટૂંકાવીને) સાભાર.

ભારતીય સંસ્કારો

નરેશ વેદ

માની કૂબેથી જન્મ લેવાથી માનવ નથી થવાતું. આપણે જન્મ લઈએ છીએ ત્યારે આપણે કેવળ જૈવઅસ્તિત્વ (biological being) ધરાવતા હોઈએ છીએ માનવઅસ્તિત્વ (human being) ધરાવતા નથી હોતા. આવા જૈવઅસ્તિત્વમાંથી માનવઅસ્તિત્વ પામવા માટે આપણે કેટલાક સંસ્કારો પ્રાપ્ત કરવા પડે છે. તેથી જગતની તમામ પ્રજાએ પોતપોતાની સંસ્કાર પ્રણાલી અને વિભાવના વિકસાવેલી અને અપનાવેલી છે. ભારતીય પ્રજાએ પણ આવી સંસ્કાર પ્રણાલી અને વિભાવના વિકસાવેલી અને સ્વીકારેલી છે. ભારત તો એક સામુદાયિક સંસ્કૃતિ ધરાવતો દેશ છે. એમાં હિંદુ ઉપરાંત મુસ્લિમ, ક્રિશ્ચિયન, પારસી, જ્યૂ વગેરે અનેક કોમોના લોકો વસે છે. આ બધી કોમના લોકો પણ આવી સંસ્કાર પ્રણાલી અપનાવીને જીવી રહ્યા છે. એ સંસ્કારો કયા છે, એની આપણે વિગતે સમજૂતી મેળવીએ.

ભારતીય પ્રજાએ મનુષ્યના જન્મથી માંડી મૃત્યુ સુધી એને માટે કયા સંસ્કારોની વિધિ કરવી જોઈએ એનો સર્વાંગી વિચાર કરેલો છે. પ્રાચીન ભારતના આપણા દૂરંદેશી પૂર્વજોએ, આપણા શાસ્ત્રોમાં આવા સંસ્કારોનું રોપણ કરવા કેવી વિધિ કરવી જોઈએ એ બાબતનું સંપૂર્ણ માર્ગદર્શન આપેલું છે. મનુષ્ય કઈ જાતિ, જ્ઞાતિ, કોમ કે ધર્મનો હોય, એના જન્મ પહેલાં, જન્મ પછી, બાલ્યાવસ્થા, કિશોરાવસ્થા, યૌવનાવસ્થા, પ્રૌઢાવસ્થા અને વાર્ધક્યાવસ્થામાં કયો સંસ્કારવિધિ કરવો જોઈએ એની સ્પષ્ટતા કરેલી છે. આવા સંસ્કારો પામેલો મનુષ્ય શીલભદ્ર સંસ્કારી મનુષ્ય અને વિનય વિવેકયુક્ત રીતભાત ધરાવતો સુસંસ્કૃત મનુષ્ય બની શકે, એવો એની પાછળનો આશય છે. સંસ્કાર વિનાનો મનુષ્ય ગંવાર, પછાત અને હલકો ગણાય એવી ભારતીય માન્યતા છે.

તેથી સંસ્કારદાન અને સંસ્કારગ્રહણ બહુ અગત્યનાં મનાયા છે. મારણસના ઉછેર અને વિકાસના જુદાજુદા તબક્કાઓને અનુલક્ષતા જે સોળ સંસ્કારોની ભારતીય પ્રજાએ જે કલ્પના કરેલી છે, એ આ મુજબ છે: (૧) ગર્ભાધાન (૨) પુંસવન (૩) સીમંતોનયન (૪) જાતકર્મ (૫) નામકરણ (૬) નિષ્ક્રમણ (૭) અન્નપ્રાશન (૮) ચૂડાકર્મ (૯) કણવિધ (૧૦) વિદ્યારંભ (૧૧) ઉપનયન (૧૨) સમાવર્તન (૧૩) વિવાહ (૧૪) વાનપ્રસ્થ (૧૫)

સંન્યાસ (૧૬) અંત્યેષ્ઠિ. આપણે આ સંસ્કારો અને એને આપવાની વિધિનો ટૂંકમાં પરિચય કરીએ.

(૧) ગર્ભાધાન સંસ્કાર:

આપણા સમાજમાં ગૃહસ્થાશ્રમ ભોગવતાં પતિ-પત્નીએ સદ્ગુણી બાળકને જન્મ આપવા માટે આ સંસ્કારવિધિ કરવો જરૂરી મનાયો છે. દંપતીએ પત્નીના માસિકધર્મના દિવસોમાં ભય, ક્રોધ, શોક, વિષાદ જેવી માનસિક અવસ્થા સમયે શરીર સંબંધ ટાળવો જોઈએ. ગર્ભસ્થાપન અને ધારણ કરવાનો યોગ્ય કાળ રજઃસ્વલા સ્ત્રીની ઋતુસ્નાનની ચોથી રાત્રિથી સોળમી સુધીનો અને એ પણ રાત્રિના ત્રીજા પ્રહરનો યોગ્ય ગણવામાં આવ્યો છે. ઉત્તમ બાળક પ્રાપ્ત થાય તે માટે માતાએ ધાર્મિક અને આધ્યાત્મિક પુસ્તકોનું વાચન, જીવનનાં જુદાંજુદાં ક્ષેત્રોમાં જેમણે સાહસિકતા દાખવી સફળતા હાંસલ કરી હોય એવાં લોકોનાં જીવનચરિત્રોનું વાચન તથા તનમનથી સુંદર બાળક વિશેનો વિચાર અને કલ્પના આવશ્યક મનાયાં છે.

(૨) પુંસવન સંસ્કાર:

પુંસવન સંસ્કાર એ પણ ગર્ભસંસ્કાર છે, કહીકે ગર્ભના રક્ષણ માટે કરાતો વિધિ છે. એમાં ગર્ભસ્રાવ કે ગર્ભપાત ન થઈ જાય કે બાળક માતાના કુપોષણ કે ખાઉધરાપણને કારણે અશક્ત કે દોદળું ન થઈ જાય એ શાસ્ત્રોક્ત મંત્ર સાથે માતાને રાખડી બાંધીને, ડોક્ટરની સલાહ મુજબનો સંયમિત પણ પોષક આહાર અપાય છે. ગર્ભમાં બાળકનો સરખી રીતે ઉછેર અને વિકાસ થાય એ માટે કરાતો આ વિધિ છે.

(૩) સીમંતોનયન સંસ્કાર:

સાદીભાષામાં જેને ખોળો ભરવાનો વિધિ અથવા અંગ્રેજીમાં જેને baby showerનો વિધિ કહે છે તે. આ વિધિ ગર્ભાધાન પછીના છઠ્ઠા, સાતમા કે આઠમા માસમાં આવે છે. આ સંસ્કારવિધિમાં દંપતી ધરમાં કરવામાં આવેલ ગણપતિ અને કુળદેવીના સ્થાપન પાસે વિધિવત પૂજા કરે છે. સર્ગભા સ્ત્રીને પૂજન બાદ કુંડુપગલાં ભરાવાય છે, દિયર દ્વારા તેના ગાલે પીળાવો થાય છે. સાસુ તેના ખોળામાં જરૂરી ધાન, પાન, દ્રવ્ય વગેરે મૂકે છે, નાણંદ દ્વારા રાખડી બંધાય છે, દેવી રન્નાદેને ખોળાનો ખૂંદનાર આપવાની વિનંતી કરાય છે. જ્ઞાતિના રિવાજો મુજબ ક્યાંક બેડાં ભરાય છે, ક્યાંક ઘોડા કુદાવાય છે, ક્યાંક ગીતો ગવાય છે, ક્યાંક પહેરામાણી અપાય છે, ક્યાંક સગાંસંબંધીઓને ભોજન કરાવાય છે. આ સંસ્કાર વિધિ પાછળનો હેતુ સગાભાને આનંદિત પ્રફુલ્લિત રાખવાનો હોય છે, કેમકે

ગર્ભસ્થ બાળકમાં ચૈતન્ય આવી ચૂક્યું હોય છે. માતાની માનસિક અવસ્થાની અસર બાળક ઝીલતું થયું હોય છે.

(૪) જાતકર્મ સંસ્કાર:

બાળકના જન્મ સમયે કરાતો આ વિધિ છે. સંતાનજન્મની સૌને વધામણી અપાય છે. સૌ ખુશાલી પ્રગટ કરે છે. બાળકનું વજન કરાય છે. બાળકને કાં તો ઘી અને મધની અથવા ગોળ-ઘી અને પાણીની ગળથૂથી ચટાડવામાં આવે છે. મધ આરોગ્યવર્ધક અને ઘી આયુષ્યવર્ધક હોવાથી તે ચટાડવામાં આવે છે. સાસરીપક્ષવાળા બાળજન્મની વધાઈ આપનારને અને પિયરપક્ષવાળા સાસરિયાને યથાશક્તિ શીખ આપે છે. સંબંધ અનુસાર લોકો બાળકને સોના અથવા ચાંદીના દોરા, પહોંચી, મણકા, સાંકળા, ઘૂંચરી, ઘૂંચરો કે કલ્લી આપે છે.

(૫) નામકરણ સંસ્કાર:

નામકરણનો સંસ્કાર વ્યક્તિના જીવનમાં ઘણું મહત્વ ધરાવે છે. કેમકે બાળક આ જગતમાં પોતાના નામ વડે પોતાની ઓળખ પામે છે. બાળકના જન્મને દશ દિવસ પૂરા થયા પછી અગિયારમા દિવસે આ વિધિ કરવામાં આવે છે. એ દિવસે બાળકને સૂર્યદર્શન કરાવીને એના જન્મસમય અનુસાર જે ગ્રહમાન હોય, જે નક્ષત્ર હોય એ મુજબ એની રાશિ નક્કી થાય છે અને રાશિ મુજબ એનું નામકરણ કરાય છે. ક્યાંક આવા નામકરણનો વિધિ ઘરમેળે કરાય છે અને બાળકની કૈબા કુટુંબીઓની ઈચ્છા પ્રમાણે નામ પાડી આપે છે, તો ક્યાંક કુળના બારોટને નિમંત્રી, બારોટ દ્વારા કુળકથાની પ્રસ્તુતિ પછી, બાળકનું નામ નક્કી કરી એના વહીવંચામાં નોંધાય છે. બાળકના જન્મની તિથિ, ઘડી, પળ, પ્રહર વગેરે બધું ચોક્કસાઈથી નોંધી રખાય છે. એના વડે એની જન્મકુંડળી તૈયાર કરાવી શકાય એ માટે.

(૬) નિષ્કમણ સંસ્કાર:

નિષ્કમણ એટલે જન્મબાદ બાળકને ઘરના ઓરડામાંથી બહાર લાવવું. બાળક જ્યારે ચાર માસનું થાય છે ત્યારે બાળકને પ્રથમ વખત ઘરની બહાર લઈ આવવામાં આવે છે. પિતા ધરતી, જળ, અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ-એ પાંચેય મહાભૂતોને બાળકની સુખાકારી માટે પ્રાર્થે છે અને પછી તે દિવસે એને સૂર્યનું અને ચંદ્રનું દર્શન કરાવાય છે.

(૭) અન્નપ્રાશન સંસ્કાર:

પુત્ર હોય તો તેના આયુષ્યના છઠ્ઠા કે આઠમા મહિને અને પુત્રી હોય તો પાંચમા કે સાતમા માસે સૌ પ્રથમ વખત તેને રાંધેલું અન્ન ખવડાવાય છે, તેને અન્નપ્રાશન

સંસ્કાર કહે છે. બાળક માતાના ગર્ભમાં હોય તે સમયના મળતત્વના નાશ માટે અને એનું આયુષ્યબળ વધારવા માટે આ વિધિ કરવામાં આવે છે. કેમકે ત્યાં સુધીમાં બાળકનાં મોંમાં દાંતનું આવવાનું ચાલુ થઈ ગયેલ હોય છે અને એની પાચનશક્તિ થોડી વિકસિત થઈ ચૂકી હોય છે. ત્યાં સુધી બાળક કેવળ દૂધ કે પ્રવાહી પર જ હોય છે.

(૮) ચૂડાકર્મ સંસ્કાર:

આને ચૌલસંસ્કાર અથવા કેશકર્તન સંસ્કાર પણ કહે છે. મુંડન કરાવવું કે બાબરી ઉતારવવી એવા દેશી ભાષાપ્રયોગો પણ આ સંસ્કાર માટે થાય છે. આ સંસ્કાર બાળક સવા વર્ષનું અથવા સવા ત્રણ વર્ષનું કે સવાપાંચ વર્ષનું થાય ત્યારે કરવામાં આવે છે. બાળકના જન્મજાત મલિન વાળ દૂર કરી નવા વાળ સરળતાથી આવી શકે, એવી માન્યતા આ સંસ્કારવિધિ કરવા પાછળ રહેલી છે. આવો સંસ્કાર માત્ર પુત્રના કિસ્સામાં કરવામાં આવે છે, પુત્રીઓ માટે આ વિધિ આવશ્યક ગણાયો નથી. આ સંસ્કારવિધિ મંદિરના યોગાનમાં શાસ્ત્રોક્ત રીતે કરવામાં આવે છે. બાળકના વાળની પ્રથમ લટ કૈબા ઝીલે છે. એ વખતે મંગળગીતો ગવાય છે. ગાનારને શીખ અપાય છે. બાળકને પ્રભુના દર્શન કરાવાય છે.

(૯) કણવિધ સંસ્કાર:

કણવિધ એટલે બાળકના કાન વિંધાવવા. કેટલાક રોગથી બચવા માટે અલંકરણ અર્થે આભૂષણ ધારણ કરવા માટે કાનની બૂટમાં છેદન કરાવાય છે. એના કારણે અંડકોશ વૃદ્ધિ થાય છે અને આંત્રવૃદ્ધિનો નિરોધ થાય છે, એવી પણ એની પાછળની માન્યતા છે. બાળકના જન્મથી બારમે કે સોળમે દિવસે અથવા સાતમા કે આઠમા માસે બાળકના કાન વિંધાવામાં આવે છે. વિંધેલા કાનમાં જે કોઈ ધાતુની કડી પહેરાવાય છે, તેના વડે તેના શરીરમાં, એ ધાતુમાં રહેલી શક્તિનો સંચાર થતો રહે છે.

(૧૦) વિદ્યારંભ સંસ્કાર:

બાળક પાંચ વર્ષનું થાય ત્યાં સુધી ઘર એ જ એને માટે વિદ્યાલય હોય છે. માતાપિતા, ભાઈબહેન, દાદાદાદી દ્વારા એ કાંઈને કાંઈ શીખતું રહેતું હોય છે. પણ એ અનૌપચારિક શિક્ષણ હોય છે. એના ઔપચારિક શિક્ષણનો આરંભ પાંચમા વર્ષે એને શાળામાં દાખલ કરાવીને થાય છે. બાળક વિદ્યાવાન, જ્ઞાનવાન, વ્યક્તિત્વવાન, વિનય, વિવેકી અને સંસ્કારી બને એ માટે એને પૂર્વપ્રાથમિક કે પ્રાથમિક કક્ષાની શાળામાં દાખલ કરવામાં આવે છે. જ્યાં બાળક વર્ણમાળા,

અંકજ્ઞાન ઉપરાંત વાણીવર્તનના પાઠો ભાણે છે. એના વડે એનું ભણતર થાય છે, વ્યક્તિત્વનું ચણતર થાય છે અને ચારિત્ર્યનું ઘડતર થાય છે.

(૧૧) ઉપનયન સંસ્કાર:

ઉપનયન સંસ્કાર એટલે બાળકને જનોઈ આપવાનો વિધિ. એને યજ્ઞોપવિત સંસ્કાર પણ કહે છે. સામાન્ય રીતે બાળક સાત વર્ષનું થતાં આ સંસ્કાર કરાય છે. જો એ બાળપણમાં ન થયો હોય તો લગ્નસમયે પણ કરવામાં આવે છે. સામાન્ય રીતે આ સંસ્કાર ઉત્તરાણમાં કરાય છે. આમંત્રણપત્રિકા દ્વારા સગાંસંબંધીઓને નોતરાય છે, ઘરમાં ગણેશસ્થાપન થાય છે, બાળક મુંડન કરી બટુક બની હાથમાં દંડ ધારણ કરી દોઢે છે, મામા એને તેડે છે અને પછી શાસ્ત્રોક્ત વિધિ અનુસાર એના ગળામાં જનોઈ પહેરાવાય છે. સામાન્ય રીતે ચાર વર્ષોમાંથી કેવળ શૂદ્રવાર્ણને બાદ કરતાં બાકીનાં ત્રણેય વર્ણો- બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય- જનોઈ ધારણ કરે છે ઉપનયનનો આ વિધિ હિંદુ ઉપરાંત પારસી કોમમાં પણ થાય છે. ત્યાં એને કિસ્તી કહેવામાં આવે છે. યજ્ઞોપવિત સંસ્કારથી વ્યક્તિનો બીજો જન્મ થયો મનાય છે.

(૧૨) સમાવર્તન સંસ્કાર:

વિદ્યાભ્યાસ માટે ગુરુકુળમાં ગયેલો પોતાનો અધ્યયનકાળ પૂર્ણ કરી, યોગ્ય શિક્ષાદીક્ષા પ્રાપ્ત કરી ઘરે પરત આવે તેને સમાવર્તન સંસ્કારવિધિ કહે છે. સામાન્ય રીતે બાળક પૂર્વ પ્રાથમિક, પ્રાથમિક, માધ્યમિક, ઉચ્ચતર માધ્યમિક અને ઉચ્ચ શિક્ષણ મેળવે ત્યાં સુધીમાં એ પચીસેક વર્ષનો થઈ જાય છે. બ્રહ્મચર્યાશ્રમનો એ ગાળો એને માટે રમવા, ભણવા, ગણવા ઉપરાંત માહિતી, તાલીમ, શિક્ષણ, વિદ્યાસર્જન, જ્ઞાનસંવર્ધન અને પ્રજ્ઞાપ્રાપ્તિનો હોય છે. એ પોતાના શરીર, મન, બુદ્ધિ, ઊર્મિ અને વિચારને કેળવે છે. જીવનવ્યવહાર નિભાવવા અર્થે જરૂરી વ્યવહારજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી એ અન્ય આશ્રમમાં (ગૃહસ્થાશ્રમમાં) પ્રવેશવા ઘરે પરત ફરે છે. એ વખતે કુળગુરુ દીક્ષાન્ત પ્રવચનમાં એણે કેવી રીતે વિચાર, ઉચ્ચાર અને આચાર કરવા એનું ઉદ્બોધન કરે છે અને સંસારપ્રવેશ માટે વિદાય આપે છે.

(૧૩) વિવાહ સંસ્કાર:

ભારતીય પ્રજા ગૃહસ્થાશ્રમને ધન્ય આશ્રમ માને છે. તનમન અને સમજથી પુખ્ત અને પરિપક્વ થયેલી વ્યક્તિ યોગ્ય પાત્ર પસંદ કરી, એની સાથે લગ્નબંધનથી બંધાઈ, દામ્પત્યજીવન ભોગવે, પ્રજાતંતુને અવિચ્છિન્ન

રાખવા સંતાનોત્પત્તિ કરે અને કુટુંબનિર્વાહ અર્થે આજીવિકા રળે અને સમાજ સેવા કરે એવો એની પાછળનો આશય છે. જીવનબંધનની ઉમદાભાવનાથી એ લગ્ન કરે, એને ભોગવિલાસ કે ગમ્મતરંગતનો સંબંધ ન માને એવી આ સંસ્કાર પાછળ માન્યતા છે.

(૧૪) વાનપ્રસ્થ સંસ્કાર:

જીવનના પહેલાં પચીસ વર્ષ બ્રહ્મચર્યાશ્રમના. એમાં વિદ્યાજ્ઞાનના સર્જનની પ્રવૃત્તિ, પછીના પચીસ વર્ષ ગૃહસ્થાશ્રમનાં. એમાં લગ્ન કરી, પરિવાર વિકસાવી, નોકરીધંધા દ્વારા એ સૌનો નિર્વાહ કરી, સમાજોત્થાનની પ્રવૃત્તિ. ત્યાર બાદ જીવનના ત્રીજા તબક્કે એટલે વનપ્રવેશ થતાં જ વાનપ્રસ્થાનમાં નોકરીધંધાની અને ઘરપરિવારની જવાબદારીઓનું સંતાનોમાં હસ્તાંતરણ કરીને, એમાંથી મનોવૃત્તિ પાછી ખેંચવાની પ્રક્રિયાને આ સંસ્કારવિધિ કહે છે. પચાસ વર્ષો દરમ્યાન જે ઘર, સંતતિ, સંપત્તિ, સત્તા, આબરુ, પ્રતિષ્ઠા મેળવ્યાં હોય, એના મોહ અને એની માયામમતામાંથી મુક્ત થવા માટેનો આ વિધિ છે.

(૧૫) સંન્યાસ સંસ્કાર:

જીવનની છેલ્લી પચીસીના આ તબક્કામાં તન, મન, ધનની માયામમતામાંથી અહંતામમતાથી, રાગદ્વેષમાંથી મુક્ત થવાની ક્રિયાને સંન્યાસ સંસ્કાર કહે છે. એક સમયે એનો અર્થ ઘરપરિવાર ત્યજ દીક્ષા લઈ, ભિક્ષા લઈ, વનમાં જઈ હોમ-હવન અને તપધ્યાન કરવાનો હતો. આજે એ શક્ય નથી. તેથી એનો જુદો અર્થ લેવો જરૂરી છે. પંચોતર પછીનું આયુષ્ય એ ખરેખર બોનસરૂપ ગણાય. એમાં સાંસારિકવૃત્તિઓ ત્યજી ઘરમાં અને સમાજમાં જળકમળવત્ જીવવું એવો એનો અર્થ છે. ક્યાંય લપેટાવું નહીં, લિપ્ત થવું નહીં. પોતાના જીવનને અને અનુભવને કેવળ ન્યાસ (Trust) સમજીને જીવવું. એટલે કે માલિકીભાવથી નહીં, પણ માળીના ભાવથી જીવવું.

(૧૬) અંત્યેષ્ઠિ સંસ્કાર:

વ્યક્તિ મૃત્યુ પછી એના પાર્થિવ શરીરને અગ્નિદાહ આપવો, ભૂમિશયન કરાવવું, જળવહન કરાવવું વગેરે વિધિને અંત્યેષ્ઠિ સંસ્કાર કહે છે. મૃતકના શરીરને નષ્ટ કરવાના આ વિધિને સંસ્કાર એટલા માટે કહ્યો છે કે આપણી પ્રજા પુનર્જન્મમાં માને છે. જો એનો યથાયોગ્ય રૂપે નિકાલ થાય તો એની કોઈ વાસના બાકી ન રહે, એનો જીવ સદ્ગતિ પામે અને એનો નિશ્ચેતન દેહ રચળી ન જાય. એ સમયે સગાંસંબંધી, મિત્રોસ્નેહીઓ પ્રભુસ્મરણ

કરી, ભાવાંજલિ અર્પી, પવિત્ર અગ્નિને, જળને કે જમીનને એ શરીર સોંપી દે છે. પંચમહાભૂતથી બનેલું શરીર પંચ મહાભૂતમાં ભળી જાય છે. સ્નાન, સૂતક, પ્રાર્થના અને શોકનિવારણની પ્રવૃત્તિઓ થાય છે.

ઉપસંહાર:

આ ઉપરાંત, ષષ્ટીપૂજન, સૂતિકાસ્નાન, દોલારોહણ, જ્યાણુ વગેરે સંસ્કારોનું પાલન પણ હિંદુ કોમ કરે છે. મુસ્લિમ કોમ સુન્નત, જકાત, ખેરાત, હજનો વિધિ કરે છે. ખ્રિસ્તી પ્રજા બાપ્ટિઝમ, કન્ફેશન, પ્રેચર, ફરગીવન્સના સંસ્કાર વિધિઓ કરે છે. આમ, આપણા દેશમાં વર્ણ અને ધર્મ અનુસાર સંસ્કાર વિધિઓ થાય છે.

આ વિધિઓ આપણે જોયું તેમ મનુષ્યના જન્મ પૂર્વેથી શરૂ થઈ એના મૃત્યુપર્યંત ઘટનાઓ સાથે સંકળાયેલી છે.

એની પાછળ કેવળ નૈતિક કે ધાર્મિક ખ્યાલ જ નથી, વૈચારિક અને વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિકોણ પણ છે.

કાળબળના પ્રભાવે આજકાલ આ સંસ્કારો વિશેની જાણકારી લોકો પાસે નથી, જાણકારી છે તો એનું પાલન કરવાની વૃત્તિ કે શક્તિ નથી. કેટલાક એમાં પરિવર્તન ઝંખે છે, કેટલાક એમાં પરિવર્તનો કરે છે.

પણ એક વાત નિશ્ચિત છે, અને તે એ કે સંસ્કારો વગર જીવન નથી. સંસ્કાર વગરનો માણસ અસંસ્કારી છે અને તેથી ઉપેક્ષિત છે.

'કદમ્બ' બંગલો, ૩૫, પ્રોફેસર્સ સોસાયટી, મોટા બજાર, વલ્લભ વિદ્યાનગર, ફોન નં : ૦૨૬૯૨-૨૩૩૭૫૦
સેલ નં : ૦૯૭૨૭૩૩૩૦૦૦

॥ વિદ્યાવૃત્ત ॥

એન વી પાસ કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ ટીસ્યુ ક્લયર લેબ, પોલ્ટ્રી ફાર્મ તથા મત્સ્ય ઉછેર કેન્દ્રની શૈક્ષણિક મુલાકાતે

ચારુતર વિદ્યામંડળ સંચાલિત એન વી પટેલ સાયન્સ કોલેજના દ્વિતીય તથા તૃતીય વર્ષ એન્વાયરમેન્ટલ સાયન્સના વિદ્યાર્થીઓને પુસ્તકીય જ્ઞાન સાથે પ્રાયોગિક જ્ઞાન મળી રહે તે હેતુથી ડીપાર્ટમેન્ટ ઓફ બાયોલોજીકલ એન્ડ એન્વાયરમેન્ટલ સાયન્સ દ્વારા એક દિવસીય શૈક્ષણિક પ્રવાસનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું.

આ વિઝીટ દરમિયાન વિદ્યાર્થીઓને ટીસ્યુ ક્લયર લેબોરેટરી, પોલ્ટ્રી ફાર્મ અને ફિશ ફાર્મની મુલાકાતે લઈ જવામાં આવ્યા હતા.

આર્ય એગ્રોબાયોટેક સેન્ટર, સંતોકપુરા સમગ્ર રાજ્યના ખેડૂતોને ટીસ્યુ ક્લયર દ્વારા તૈયાર થયેલ કેળના રોપા પૂરા પાડવામાં અગ્રીમ સ્થાને છે. ટીસ્યુ ક્લયર પદ્ધતિ હાલના સમયમાં સારી ગુણવત્તા વાળા પાક માટે એક ખાતરીપૂર્વકનો પર્યાય છે. આ પદ્ધતિ દ્વારા ઉગાડવામાં આવેલ છોડ અનેક પ્રકારની જીવાતો સામે પણ રક્ષણ આપે છે.

આ લેબોરેટરીમાં નાના એક્સપ્લેન્ટથી લઈને સંપૂર્ણ રોપા તૈયાર થવાના વિવિધ તબક્કાની વિગત વાર સમજ પ્રત્યક્ષ નિર્દેશન દ્વારા વિદ્યાર્થીઓને આપવામાં આવી હતી.

ત્યાર બાદ પોલ્ટ્રી ફાર્મના દરેક સ્ટેજની વૈજ્ઞાનિક સમજ બોરસદ ખાતેના પોલ્ટ્રી ફાર્મની મુલાકાત દરમિયાન પૂરી પાડવામાં આવી હતી.

ફૂડ રિસોર્સ તરીકે મહત્વના એવા મત્સ્ય ઉદ્યોગ વિષે વધુ જાણવા લીંગડા ખાતે સ્થિત ફિશ ફાર્મની મુલાકાત વિદ્યાર્થીઓએ લીધી હતી જ્યાં માછલીની વિવિધ પ્રજાતિ અને મત્સ્ય સંવર્ધનની વિસ્તૃત માહિતી પ્રાપ્ત કરી હતી..

આ શૈક્ષણિક પ્રવાસનું આયોજન એન્વાયરમેન્ટલ સાયન્સ વિભાગના વડા ડૉ. રીટા કુમારી દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું અને તેમની સાથે પ્રાધ્યાપકો ડૉ. સુસ્મિતા સાહુ, ડૉ. ઈશા દેસાઈ, કુ. રશ્મિ ઠક્કર, ધારા દેસાઈ અને નીલ તલાટી પણ જોડાયા હતા.

કોલેજના પ્રિન્સિપાલ ડો બાસુદેવ બક્ષીએ અભિનંદન પાઠવ્યા હતા તેમજ ડિપાર્ટમેન્ટની પ્રવૃત્તિને બિરદાવી હતી.

॥ व्यक्तित्व ॥

ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈ : સ્વપ્નદ્રષ્ટા વિજ્ઞાની

પદ્મનાભ જોષી

(લેખકે ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈની નેતૃત્વશક્તિ અને વિવિધ સંસ્થાઓની સ્થાપનાનાં કાર્યો પર પોતાની પીએચ.ડી. થીસીસ લખી હતી. આજે તેઓ નહેરુ ફાઉન્ડેશન અમદાવાદમાં વિક્રમ સારાભાઈ આર્કાઈવ્ઝના નિયામક છે. ડૉ. સારાભાઈનાં જીવન અને કાર્યોની ઝાંખી કરાવતાં પુસ્તકો તેમજ ઘણા લેખો લખેલ છે.)

ઈ.સ. ૧૯૧૯ ના ઑગસ્ટ માસની ૧૨ મી તારીખે અમદાવાદના સારાભાઈ પરિવારમાં એક પુત્રનો જન્મ થયો. આ બાળક તે જ ભવિષ્યના મહાન સ્વપ્નદ્રષ્ટા વિજ્ઞાની ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈ.

પિતા અંબાલાલ તથા માતા સરલાદેવી બાળકોનાં અભ્યાસ અંગે ખૂબ જ ઊંચા વિચારો ધરાવતાં હતા. તે સમયે દેશમાં ઉપલબ્ધ શિક્ષણ પદ્ધતિથી તેઓ અસંતુષ્ટ હોવાથી તેઓ આ વિષય અંગે ખૂબ જ ચિંતિત હતા. ઇટાલીનાં શ્રીમતી મારીયા મોન્ટેસરી નામનાં શિક્ષણવિદ્ શિક્ષણ વિષયક આધુનિક વિચારો પુસ્તકરૂપે પ્રગટ કર્યા હતા.

શ્રીમતી અને શ્રી સારાભાઈએ આ પુસ્તક વાંચતા તેઓ શ્રીમતી મોન્ટેસરીનાં શિક્ષણ વિષયક વિચારો સાથે સંમત થયા તેટલું જ નહીં પરંતુ તેઓ સહપરિવાર ઇંગ્લેન્ડ ગયાં અને ડૉ. મોન્ટેસરીને મળીને આ અંગે ચર્ચા કરી. અંતે નક્કી થયું કે, ડૉ. મોન્ટેસરી અમદાવાદ આવે અને શિક્ષણની આધુનિક પદ્ધતિ મુજબની શાળા શરૂ કરે જ્યાં સારાભાઈનાં બાળકો અભ્યાસ કરશે. ડૉ. મોન્ટેસરીએ અમદાવાદ આવીને સારાભાઈનાં નિવાસસ્થાન “રિટ્રિટ”(Retreat) માં નવી પદ્ધતિ મુજબની શાળા શરૂ કરી. અને આ મોન્ટેસરી પદ્ધતિ પ્રમાણે શરૂ કરવામાં આવેલી શાળામાં સારાભાઈનાં બાળકોએ શિક્ષણ મેળવવાનું શરૂ કર્યું. આ શાળામાં દેશ-પરદેશથી વિવિધ વિષયોમાં પારંગત શિક્ષકો નિમવામાં આવ્યા હતા. બાળકોનાં વિવિધ શોખ તથા રસને ધ્યાનમાં રાખીને તેઓ તે દિશામાં માર્ગદર્શન મેળવી શકે તેનો ખાસ ખ્યાલ રાખવામાં આવ્યો હતો. દરેક બાળક પોતાના રસ મુજબનાં વિષયમાં આગળ વધી શકે અને તે મુજબ તેમનું વ્યક્તિત્વ વિકસી શકે તે આ પદ્ધતિનું મહત્ત્વનું પાસું હતું.

અંગ્રેજી, ગુજરાતી, હિન્દી, સંસ્કૃત, બંગાળી, વિજ્ઞાન, ગણિત, ઇતિહાસ, ભૂગોળ, નૃત્ય, સંગીત, શિલ્પકામ,

બાગકામ વગેરે અનેક વિષયોનાં નિષ્ણાતો આ શાળામાં નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા.

ગુરુદેવ સ્વીન્દ્રનાથ ટાગોર જેવી મહાન વિભૂતિનું માર્ગદર્શન પણ લેવામાં આવ્યું હતું. નીતિ-નિયમો ને વ્યક્તિ ઘડતરના ભાગરૂપ ગણવામાં આવ્યા હતા. ઉનાળાનાં વેકેશનમાં આખું કુટુંબ તથા શિક્ષકો જુદા જુદા રમણીય સ્થળોએ પશુ, પક્ષી તથા કુદરતી સૌંદર્ય વિષે જાણવા તથા અનુભવવા જતાં હતા. સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા, નિષ્ણાતોની દેખરેખ અને યોગ્ય માર્ગદર્શન તથા મા-બાપની હૂંફ બાળકોનાં શિક્ષણનો મહત્ત્વનો ભાગ બન્યા હતા. આવા કુદરતી અને સ્વતંત્ર વાતાવરણમાં મા-બાપની હૂંફ, શિક્ષકોનું માર્ગદર્શનમાં પાંચ બહેનો તથા બે ભાઈઓની સાથે વિક્રમભાઈનો ઉછેર થયો.

શાહીબાગ વિસ્તારમાં તે સમયે ૨૧ એકર જમીનમાં સારાભાઈ પરિવારનાં નિવાસસ્થાન ઉપરાંત અનેક સુવિધાઓ ઊભી કરવામાં આવી હતી. ઇંગ્લેન્ડથી લાવવામાં આવેલ ઐતિહાસિક પ્રતિમાઓ, ગ્રીસની પ્રતિકૃતિઓ વિનસ ડ મેલો, રિટ્રિટનાં વિશાળ બાગમાં ગોઠવવામાં આવ્યા હતા. આ બાગમાં ગુલાબ બાગ તથા સંતરા વાડી પણ હતી. અહીં અસંખ્ય જાતના કમળ, પદ્મ અને પોયણીઓ, વિવિધ વાંસ અને દેશ વિદેશની અસાધારણ જાતની વનસ્પતિ અંબાલાલભાઈએ મંગાવેલી. તેઓ તે વિષે વાંચતા, અભ્યાસ કરીને મંગાવતા અને જાતસંભાળ લઈને ઉછેરતા. ફળ, ફૂલ અને વૃક્ષો ઉપર શાસ્ત્રીય નામોનાં લેખલ લગાડવામાં આવતાં અને પૂનાથી તાલીમ પામેલા નિષ્ણાત ગાર્ડન સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ બાગની દેખભાળ રાખતા. આમ ‘રિટ્રિટ’નો બાગ એક અજોડ બોટનિકલ ગાર્ડન બની ગયું હતું.

આવો અજોડ બાગ તૈયાર થતાં તેમણે પશુ-પક્ષી, પ્રાણી પાળવા માંડ્યા. કાળિયાર મૃગ, હરણીઓ, હરણનાં બચ્ચાં, માઉસ ડિઅર, નીલગાય, માંકડા, સસલાં, ઈરાની બિલાડીઓ, કૂતરા અને જાતજાતનાં કબૂતરો! તે સમયનાં અરબી ઘોડા અને જંગીવેલર ઘોડીઓ અને કાળિયાર મૃગો છૂટી જતાં અને તેમની નાસભાગ બાળકોને ગભરાવી મૂકતી. સારસ અને ફુવારામાં નહાતી અને નાચતી કાળા અને સફેદ રંગની હંસની બેલડીઓ, બ્રહ્મદેશ, મિસર અને જર્મનીથી આવેલા શ્વેત અને રંગબેરંગી ભાતીગળ મોર સતત ચિત્કાર કરતા કાકાકૌઆ અને ગંજાવર મેકો જાતના પોપટ, આલ્સેશિયન બેલ અને પિકેનીસ કૂતરા-પશુપક્ષીઓથી રિટ્રિટનો બાગ અજોડ બન્યો હતો. આ

સિવાય અંબાલાલભાઈનો પોપટોનો સંગ્રહ ભારતભરમાં શ્રેષ્ઠ ગણાતો. ૧૯૩૭ થી ૧૯૪૨ એ પાંચ વર્ષમાં જાતજાતનાં જળાશયી પક્ષીઓ તથા ઓસ્ટ્રેલિયા, આફ્રિકા અને દક્ષિણ અમેરિકાના અપ્રાપ્ય પશુ પક્ષીઓ તેમણે પાળ્યાં હતાં. આ પશુ પક્ષીને શક્ય તેટલા કુદરતી વાતાવરણમાં રાખવાનો અંબાલાલભાઈ પ્રયત્ન કરતા હતા. આ ઉપરાંત રિટ્રિટમાં સ્વીમીંગ પૂલ, ટેનીસ કોર્ટ, બેડમીન્ટન કોર્ટ અને ક્રિકેટનું મેદાન પણ હતા. કુટુંબનાં દરેક સભ્ય માટે ઘોડા પણ હતા. ૧૯૨૪માં પ્રથમ વખત ગુરુદેવ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર ‘રિટ્રિટ’માં રહેવા આવ્યા હતા. તેઓની સાથે દીનબન્ધુ એન્ડ્રુઝ અને ક્ષિતિમોહન સેન આવ્યા હતા. આ મુલાકાત સારાભાઈ કુટુંબ સાથે એક ગાઢ સંબંધમાં પરિણમી હતી. આવા મહાનુભાવોની સંનિધિ દ્વારા બાળકોમાં સંસ્કાર સિંચનનો ઉદ્દેશ હતો. આ વાતાવરણમાં વિક્રમભાઈની બૌદ્ધિક અને આધ્યાત્મિક પ્રતિભાના પાયા નંખાયા હતા.

રિટ્રિટ શાળાનાં વિવિધ વિષયો પ્રત્યે તેમનું ધ્યાન કેન્દ્રિત થયું હતું. વિક્રમભાઈ સર્વકાર્યમાં નિપુણ હતા. તેઓની ગ્રહણશક્તિ ખૂબ જ ત્વરિત હતી તેમજ તેમનામાં ઊંડી સમજણશક્તિ તથા યાદશક્તિ હતાં. તેઓનો યાંત્રિક વસ્તુઓ પ્રત્યેનો રસ જોઈને શાળામાં એક નાની પણ ઉપયોગી સાધનોથી સુસજ્જ એવી યંત્રશાળાનો પણ ઉમેરો કરવામાં આવ્યો. આ યંત્રશાળાની દેખરેખ માટે એક શિક્ષક પણ નિમવામાં આવ્યા હતા. આ પછી ભૌતિકશાસ્ત્ર તથા રસાયણશાસ્ત્રની પ્રયોગશાળા પણ સ્થાપવામાં આવી હતી.

વિક્રમભાઈ આ યંત્રશાળામાં ઘણો સમય ગાળતા. આ યંત્રો તેમને રોમાંચ આપતા. અહીં ભવિષ્યના વિજ્ઞાનીને પોતાની બુદ્ધિ અને સંશોધનવૃત્તિ કસવાની તક મળતી. આ રિટ્રિટ શાળામાં જ બાળક વિક્રમની તેજસ્વી કારકિર્દીનાં પાયા નંખાયા. તેમની પાસે ભાષાઓ, ગણિતશાસ્ત્ર અને કળાનું ભરપૂર જ્ઞાન હતું. તેઓએ ઘણી જ સારી શિક્ષણ આદતો પાડી હતી. અને ખંતથી સતત કામ કર્યું હતું. આ ઉપરાંત તેઓ જે કંઈ વાંચતા કે કરતા તેમાં ઊંડી સમજણશક્તિ દેખાતી. તેઓની પસંદગીનો વિષય વિજ્ઞાન હતો. આવા વાતાવરણમાં વિક્રમના વ્યક્તિત્વનું ઘડતર થયું હતું અને યોગ્ય કેળવણીનાં પાયા નાખવામાં આવ્યા હતા.

આ સમયે દેશની સ્વાતંત્ર્ય ચળવળ ચાલતી હોવાથી મહાત્મા ગાંધીજી, પંડિત મોતીલાલ તથા જવાહરલાલ નહેરુ, સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ, એની બેસન્ટ, ગુરુદેવ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર, મૌલાના આઝાદ, સરોજીની નાયડુ, સર સી.વી.રામન જેવી વ્યક્તિઓ અમદાવાદની મુલાકાતે આવતી, તેઓ સારાભાઈ કુટુંબની મહેમાનગતિ

માણતા. આમ વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં વિક્રમભાઈ અસાધારણ વ્યક્તિઓનાં સહવાસમાં રહી શક્યા હતા. ગુરુદેવ રવીન્દ્રનાથ ફક્ત ચિત્રકાર તથા કવિ જ નહોતા પરંતુ મસ્તકનાં અવલોકન દ્વારા તેઓ વ્યક્તિનું ભવિષ્ય કહી શકતા હતા. વિક્રમભાઈના મસ્તકનું અવલોકન કરીને તેઓએ જણાવ્યું હતું કે, ‘આ બાળક ભવિષ્યમાં મહાન વિભૂતિ બનશે’.

૧૯૩૭માં આર.સી. ટેકનિકલ હાઈસ્કૂલ દ્વારા મેટ્રિકની પરીક્ષામાં પાસ થઈને ગુજરાત કોલેજમાં ઈન્ટર સાયન્સ સુધીનો અભ્યાસ પૂરો કરીને વિક્રમભાઈ ઈંગ્લેન્ડની કેમ્બ્રિજ યુનિવર્સિટીની સેન્ટ જહોન્સ કોલેજમાં વધુ અભ્યાસ માટે દાખલ થયા હતા. આ સમય દરમ્યાન વિદ્યાર્થી તરીકે વિક્રમભાઈએ ગણિત અને વિજ્ઞાનના વિષયોમાં ઘણો જ રસ બતાવ્યો હતો. અને હંમેશાં ખૂબ જ હોશિયાર વિદ્યાર્થી તરીકે તેઓ જાણીતા હતા.

૧૯૪૦માં કેમ્બ્રિજ યુનિવર્સિટીમાંથી ગણિત અને વિજ્ઞાનના વિષયો લઈને તેઓ ‘ટ્રિપોસ’ મેળવીને આગળ અભ્યાસ કરતા હતા ત્યાં જ બીજું વિશ્વયુદ્ધ શરૂ થવાથી તેઓએ ભારત પાછા ફરવું પડ્યું. ભારત આવીને તેઓએ બેંગલોરની જાણીતી વિજ્ઞાન સંસ્થા ઈન્ડિયન ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ સાયન્સમાં નોબેલ પારિતોષિક વિજેતા સર સી.વી. રામનનાં માર્ગદર્શન હેઠળ અભ્યાસ ચાલુ રાખ્યો હતો. તેઓએ અનુસ્નાતક તથા પીએચ.ડી.નાં અભ્યાસ માટે વૈશ્વિક કિરણો અર્થાત cosmic rays વિષય પસંદ કર્યો હતો.

કોસ્મિક કિરણોનાં સંશોધન કાર્ય માટે તે સમયે જરૂરી સાધનો તથા ઉપકરણો ઉપલબ્ધ ન હોવાથી વિક્રમભાઈ દેશની વિવિધ વૈજ્ઞાનિક સંશોધન સંસ્થાઓની મુલાકાત લેતા. કેટલાક સાધનો તો તેમણે પોતે બનાવવા પડેલા. આમ વૈજ્ઞાનિક સંશોધન પ્રત્યેનો પ્રેમ તથા ઘગશ હોવાથી તેઓએ વૈજ્ઞાનિક સંશોધનને જ પોતાના જીવનનું ધ્યેય માન્યું હતું. બેંગલોરમાં સંશોધન કાર્ય કરી રહ્યા હતા તે દરમ્યાન તેઓ બે વ્યક્તિઓના સંપર્કમાં આવ્યા હતા. જે બન્ને વ્યક્તિઓની વિક્રમભાઈની કારકિર્દી ઉપર ખૂબ જ ઊંડી અસર પડી હતી. ડૉ. હોમી ભાભા પણ કેમ્બ્રિજમાં ભૌતિકશાસ્ત્રમાં પીએચ.ડી.ની ડિગ્રી મેળવીને ડૉ. રામનની સંસ્થામાં સંશોધન કાર્ય કરી રહ્યા હતા. વિક્રમભાઈને ડૉ. ભાભા તરફ એક અનેરું આકર્ષણ હતું. કુમારી મૃણાલિની સ્વામીનાથન એક યુવા નૃત્યાંગના રૂપે વિક્રમભાઈનાં સંપર્કમાં આવ્યાં. તેઓ બેંગલોરમાં તેમની નૃત્ય સાધનામાં વ્યસ્ત હતાં અને કેટલીક વાર તેમના જાહેર નૃત્યનો કાર્યક્રમ પણ યોજાતો. વિક્રમભાઈને સંગીત અને નૃત્યમાં બાળપણથી રસ હતો. આથી તેઓ સંગીત અને નૃત્યના કાર્યક્રમોમાં અચૂક હાજરી આપતા. યુવાન વિક્રમભાઈનું

વ્યક્તિત્વ એટલું ખીલી ઊઠ્યું હતું કે કોઈ પણ કાર્યક્રમમાં તેમની હાજરી છુપાઈ શકતી નહોતી. વિક્રમભાઈ અને મૃણાલિનીને સંગીત તથા નૃત્યમાં ઊંડો રસ હોવાથી બન્ને મળતાં, ટાગોર અને સેક્સપીઅરની કાવ્ય રચનાઓ વાંચીને આનંદ અનુભવતાં. અને આમ આ પરિચય લગ્નમાં પરીણમ્યો. બન્નેનાં કુટુંબો સમાજ સેવા સાથે સંકળાયેલા હોવાથી એકબીજાથી પરિચિત હતાં.

વિક્રમભાઈ સંશોધન કાર્ય દરમ્યાન એક વિરલ વ્યક્તિનાં સંપર્કમાં આવ્યા હતા. સંશોધન કાર્ય અને પ્રયોગો માટે તેઓ વિવિધ વૈજ્ઞાનિક સંશોધન સંસ્થાની મુલાકાત લેતા હતા. તે દરમ્યાન પૂના ખાતે આવેલ ઈન્ડિયન મીટીઓરોલોજીકલ ડીપાર્ટમેન્ટનાં વડા ડૉ. રામનાથનને તેઓ મળ્યા. ડૉ. રામનાથનના વૈજ્ઞાનિક સંશોધન અને માનવીય અભિગમે વિક્રમભાઈને તેમના તરફ આકર્ષિત કર્યાં. તેઓનો વૈજ્ઞાનિક સંશોધનમાં અતિશય રસ હોવાથી ભવિષ્યમાં અમદાવાદમાં તેઓ એક વૈજ્ઞાનિક સંશોધન સંસ્થા સ્થાપવાની ઈચ્છા રાખતા હતા. તેઓએ આ અંગેના તેઓનાં વિચારો ડૉ. રામનાથનને જણાવ્યા હતા. અને તે અંગે ચર્ચા કર્યાં બાદ તેઓએ ડૉ. રામનાથનને આ પ્રયોગશાળામાં નિયામક તરીકે જોડાવા નિમંત્રણ આપ્યું. ડૉ. રામનાથને ૧૯૪૮માં પોતાની નિવૃત્તિ બાદ આ નવી સંસ્થામાં જોડાવા અંગેના વિક્રમભાઈના આમંત્રણનો સ્વીકાર કર્યો હતો.

૧૯૪૫માં બીજા વિશ્વયુદ્ધનો અંત આવ્યા બાદ વિક્રમભાઈ કેમ્બ્રિજ જઈને પીએચ.ડી. સંશોધન કાર્ય પૂરું કરવાનાં કામમાં પરોવાઈ ગયા. ૧૯૪૭માં કોસ્મિક કિરણો વિષયમાં વિક્રમભાઈને પીએચ.ડી.ની ડિગ્રી મળી. અને ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈ ૨૮ વર્ષની વયે ભારત પાછા ફર્યા.

સ્વપ્નદ્રષ્ટા વિજ્ઞાની:-

ભારત પાછા ફરીને ડૉ. વિક્રમભાઈએ વૈજ્ઞાનિક અને સંસ્થા સ્થાપક તરીકેની કારકિર્દી શરૂ કરી. ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈની વિજ્ઞાની તરીકેની કારકિર્દી તથા તેઓએ અમદાવાદમાં વૈજ્ઞાનિક સંશોધન માટે સ્થાપેલી સંસ્થા ફિઝિકલ રિસર્ચ લેબોરેટરી (PRL)ની વિકાસગાથા એકબીજા સાથે ગૂંથાયેલી છે. ભારતને સ્વતંત્રતા મળ્યા પહેલાં બ્રિટિશ સંસ્કારનાં વ્યાપક શોષણને કારણે વિજ્ઞાનીઓ, વેપારીઓ તથા ઉદ્યોગપતિઓ તેઓનાં વ્યવસાયમાં નવું કંઈ કરી શકતા નહોતા. પરંતુ સ્વતંત્રતા મળ્યા બાદ ભારત સરકારે દેશના ઔદ્યોગિક વિકાસ તથા આધુનિકરણ માટે વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી દ્વારા રાષ્ટ્ર

ઘડતરનાં કાર્ય માટે અનેક સવલતો તથા નાણાકીય સહાય આપવાની ઈચ્છા દર્શાવી હતી.

ડૉ. સારાભાઈ માટે આ એક ઉમદા તક હતી અને તેઓએ પણ રાષ્ટ્ર-ઘડતરનાં કાર્યમાં અંપલાવ્યું. ૧૯૪૭ થી ૧૯૭૧ ના ૨૪ વર્ષનાં ગાળા દરમ્યાન ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈએ ૩૫થી પણ વધારે સંસ્થાઓ સ્થાપી. વૈજ્ઞાનિક સંશોધન, મિલ ઉદ્યોગનાં આધુનિકરણ માટે સંશોધન, અવકાશ વિજ્ઞાન, પરમાણુશક્તિ સંશોધન, રાસાયણિક અને દવા ઉદ્યોગ, શૈક્ષણિક સંસ્થા, વહીવટ વિષયક સંસ્થાઓ, કોમ્પ્યુટર ઉદ્યોગ, ઈલેક્ટ્રોનિક્સ તથા નૃત્ય અને સંગીત ની સંસ્થાઓનો આમાં સમાવેશ થતો હતો. આ બધી સંસ્થાઓ સ્થાપવા પાછળનો ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈનો એક ખૂબ જ મહત્વનો ઉદ્દેશ હતો કે, દેશને સ્વતંત્રતા મળ્યા બાદ ભારત દેશને વિકસિત દેશોની હરોળમાં ઊભો રાખવા માટે આપણે સ્વનિર્ભર બનવું જોઈએ. આ ઉદ્દેશને કેન્દ્રમાં રાખીને તેઓએ તાલીમ વિષયક સંસ્થાઓ ઊભી કરવા ઉપર ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું. પરદેશમાં તાલીમ લેવા આપણા વિજ્ઞાનીઓ, ટેકનોલોજીસ્ટો, ઈજનેરો, ડોક્ટરો, વહીવટી અધિકારીઓ, શિક્ષકોને મોકલવામાં તેઓ માનતા હતા. પરંતુ આ તાલીમ પામેલા નિષ્ણાતોએ યુવાનોને તાલીમ દ્વારા રાષ્ટ્ર-નિર્માણનાં કાર્ય માટે તૈયાર કરવાની જવાબદારી લેવાનાં વિચારને કેન્દ્રમાં રાખીને જ તેઓએ આ સંસ્થાઓ સ્થાપી હતી.

૧૯૪૭માં પોતાના માતા-પિતા દ્વારા સ્થાપવામાં આવેલ કર્મક્ષેત્ર એજ્યુકેશનલ ફાઉન્ડેશન તથા અમદાવાદ એજ્યુકેશન સોસાયટીના સહયોગથી ફિઝિકલ રિસર્ચ લેબોરેટરીની સ્થાપના કરવામાં આવી. અમદાવાદ એજ્યુકેશન સોસાયટીએ યુનિવર્સિટી વિસ્તારમાં લેબોરેટરી બાંધવા માટે જમીન આપી. ભારત સરકારના પરમાણુઊર્જા ખાતું, કાઉન્સિલ ફોર સાયન્ટિફિક એન્ડ ઈન્ડસ્ટ્રીયલ રિસર્ચ, મુંબઈ સરકાર, ભારત સરકાર તથા આ બે ટ્રસ્ટોએ ફિઝિકલ રિસર્ચ લેબોરેટરી માટે જરૂરી સવલતો, નાણાકીય સાધનો તથા બિલ્ડિંગ બાંધવાની જવાબદારી ઉપાડી લીધી. અમદાવાદ એજ્યુકેશન સોસાયટી દ્વારા સ્થાપવામાં આવેલ એમ.જી. સાયન્સ કૉલેજનાં બે ઓરડાઓમાં લેબોરેટરીની શરૂઆત કરવામાં આવી. ૧૯૪૮માં પૂનાની ઈન્ડિયન મીટીઓરોલોજીકલ ડિપાર્ટમેન્ટમાંથી નિવૃત્ત થયેલા ડૉ. કે આર. રામનાથન આ નવી લેબોરેટરીના પ્રથમ નિયામક તરીકે જોડાયા અને આ રીતે ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈનું પ્રથમ સ્વપ્ન સાકાર થવાની શુભ શરૂઆત થઈ.

ફિઝિકલ રિસર્ચ લેબોરેટરી(PRL)માં શરૂઆતમાં બે વિભાગો શરૂ કરવામાં આવ્યા. ૧. હવામાન વિષયક ભૌતિક વિજ્ઞાન. ૨. કોસ્મિક કિરણો વિષયક વૈજ્ઞાનિક સંશોધન. ડૉ. રામનાથન પ્રથમ વિભાગના વડા અને ડૉ. સારાભાઈ દ્વિતીય વિભાગના વડા નિમાયા. શરૂઆતમાં મર્યાદિત નાણાકીય સાધનો તથા સવલતોને કારણે ઓછી સંખ્યામાં વૈજ્ઞાનિક સાધનો વસાવી શક્યા હતા.

ભૌતિક વિજ્ઞાનમાં સ્નાતક તથા અનુસ્નાતક તથા પીએચ.ડી. ડિગ્રીની ઇચ્છા રાખતા હોશિયાર વિદ્યાર્થી ઓને આ બે વિષયોમાં ઉચ્ચ અભ્યાસાર્થે લેવામાં આવતા. આ સમય દરમ્યાન ડૉ. રામનાથન તથા ડૉ. સારાભાઈ વ્યક્તિગત રીતે તેઓનું વૈજ્ઞાનિક સંશોધન કાર્ય પણ કરતા હતા.

ડૉ. રામનાથન PRLના નિયામક તરીકે જોડાયા બાદ ડૉ. સારાભાઈએ ડૉ. રામનાથનને યુરોપના દેશોની મુલાકાત લેવા જણાવ્યું હતું. જેથી કરીને તે વખતે દુનિયાના દેશોમાં આ વિષયોમાં ચાલી રહેલા વૈજ્ઞાનિક સંશોધન અંગે જાણી શકાય; અને PRLમાં થઈ રહેલા સંશોધન કાર્યથી અનેક દેશોનાં વિજ્ઞાનીઓને વાકેફ કરી શકાય. ડૉ.રામનાથનનાં જીવનની આ પ્રથમ વિદેશ યાત્રા હતી. આ સમય દરમ્યાન દેશના તથા પરદેશના વિજ્ઞાનીઓ પણ PRLની મુલાકાત લેતા હતા. આ બધા કારણોથી બહુ જ ટૂંકા ગાળામાં PRL ભૌતિકશાસ્ત્રમાં સંશોધન માટેની સંસ્થા તરીકે ફક્ત દેશમાં જ નહીં પરંતુ વિદેશમાં પણ જાણીતી બની.

એ દરમ્યાન ઈન્ટરનેશનલ જીઓફિઝિકલ યર IGYની તૈયારી ચાલતી હતી. આ માટે ડૉ. સારાભાઈ તથા ડૉ.રામનાથને આ વિષયને લગતા વૈજ્ઞાનિક સંશોધન કાર્ય હાથ ધરવાની એક દરખાસ્ત રજૂ કરી. આંતરરાષ્ટ્રીય સમિતિએ આ દરખાસ્ત સ્વીકારી અને PRL આંતરરાષ્ટ્રીય વૈજ્ઞાનિક સંશોધન માટેનું એક મહત્વનું કેન્દ્ર બન્યું.

૧૯૫૪માં PRLના નવા મકાનનું વડાપ્રધાન શ્રી જવાહરલાલ નહેરુનાં હાથે ઉદ્ઘાટન કરવામાં આવ્યું. આ વર્ષો ઈન્ટરનેશનલ જિયોફિઝિકલ યર (TGY)ની તૈયારીનાં હતા. ઈન્ટરનેશનલ કાઉન્સિલ ઓફ સાયન્ટિફિક યુનિયન દ્વારા દુનિયાના બધા વિજ્ઞાનીઓએ જુલાઈ ૧૯૫૭ થી ડિસેમ્બર ૧૯૫૮ સુધીના દોઢ વર્ષના સમયગાળા દરમ્યાન સાથે મળી સમુદ્ર, પૃથ્વી, પૃથ્વીના વાતાવરણના ઉચ્ચ સ્તર, બહારથી આવતા બધી જાતનાં કિરણો સાથે વાતાવરણની પ્રક્રિયાઓ તેમજ સૂર્યનું બહુલક્ષી અવલોકન કરવાનું નક્કી કર્યું. દરેક પ્રકારના અવલોકન માટે એક

સરખા પ્રમાણભૂત અવલોકન યંત્રો બનાવી દુનિયાના લગભગ બધા જ દેશની પ્રયોગશાળાઓએ આ વૈજ્ઞાનિક અભિગમમાં ભાગ લીધો. PRL પણ આ આંતરરાષ્ટ્રીય સામૂહિક કાર્યક્રમમાં જોડાઈ. અને ડૉ. રામનાથન ભારતની IGY સમિતિના અધ્યક્ષ નિમાયા.

તે દરમ્યાન આંતરરાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રે એક અતિ મહત્વની ઘટના બની. ૧૯૫૭માં સોવિયેટ રશિયાએ અવકાશમાં કૃત્રિમ ઉપગ્રહ સ્પુટનિક તરતો મૂક્યો. અને વિશ્વમાં અવકાશ કાર્યક્રમની શરૂઆત થઈ. આ ઘટનાએ આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે અવકાશ કાર્યક્રમો શરૂ કરવા અનેક વિકસિત દેશોને આગળ કર્યા. અને અવકાશમાં પહોંચવાની તીવ્ર સ્પર્ધાની શરૂઆત થઈ. ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈએ શરૂ કરેલું કોસ્મિક કિરણો વિષયક વૈજ્ઞાનિક સંશોધન પણ આ જ વિષયમાં હતું. ૧૯૬૦માં ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈએ ભારત સરકાર સમક્ષ ભારતીય અવકાશ કાર્યક્રમ શરૂ કરવાની દરખાસ્ત મૂકી. ભારત સરકારે પરમાણુશક્તિ પંચના વડા ડૉ. ભાભાને આ અંગે અભિપ્રાય આપવા જણાવ્યું. ડૉ. ભાભાએ આ અંગે તપાસ કરીને ભારત સરકારને આ દરખાસ્ત સ્વીકારવા જણાવ્યું. ૧૯૬૨માં પરમાણુઊર્જા મંત્રાલય હેઠળ ઈન્ડિયન નેશનલ કમિટી ફોર સ્પેસ રિસર્ચ-INCOSPARની સ્થાપના થઈ. ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈને આ રાષ્ટ્રીય સમિતિનાં અધ્યક્ષ નિમવામાં આવ્યા. PRL ને INCOSPARનું વડુ મથક ગણવામાં આવ્યું. ૧૯૬૩નાં નવેમ્બરની ૨૧ની તારીખે ભારતની ધરતી પરથી પ્રથમ રોકેટ સફળતાપૂર્વક છોડવામાં આવ્યું અને ભારતે અવકાશ યુગમાં પ્રવેશ કર્યો.

ભારતના પશ્ચિમ કિનારા ઉપર આવેલ કેરળના થુમ્બા નામના સ્થળને રોકેટ અવકાશમાં છોડીને વાતાવરણ અંગેના વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગો કરવા માટેના સ્થળ તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યું. થુમ્બા એ ભૂ-ચુંબકીય વિષુવવૃત્તની નજીક આવેલું સ્થળ છે. વિષુવવૃત્તની નજીકના અક્ષાંશ ઉપરના પૃથ્વીના ઉચ્ચ સ્તરના વાતાવરણ તથા અચનાવરણની ઘટનાઓનો અભ્યાસ ભૂ-ચુંબકીય વિષુવવૃત્તિય પ્રદેશો માટે મહત્વનો ગણાય છે. એટલે આ દૃષ્ટિએ થુમ્બા ઈકવેટોરિયલ રોકેટ લોન્ચિંગ સ્ટેશન-TERLSનું સ્થાન ત્યાં હોય તે યોગ્ય છે. નવેમ્બર ૧૯૬૩માં જ્યારે આ મથક કાર્યરત થયું ત્યારથી અત્યાર સુધીમાં હવામાન, અચનાવરણ, ઉચ્ચસ્તરના વાતાવરણ તથા ખગોળ-ભૌતિકશાસ્ત્રના પ્રાયોગિક અભ્યાસ અને સંશોધન માટે જુદી જુદી બનાવટના અસંખ્ય સાઉન્ડિંગ રોકેટ અવકાશમાં

છોડવામાં આવ્યા છે. આમાંના ઘણા પ્રયોગોમાં ભારતીય વિજ્ઞાનીઓ સાથે ફ્રાન્સ, જર્મની, જાપાન, બ્રિટન, અમેરિકા અને રશિયાના વિજ્ઞાનીઓએ પણ ભાગ લીધો હતો. સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘ તરફથી TERLSને સાઉન્ડીંગ રોકેટના પ્રયોગો માટેની આંતરરાષ્ટ્રીય સુવિધા તરીકે માન્યતા મળી છે. ૧૯૬૮માં ફેબ્રુઆરીમાં ભારતનાં વડાપ્રધાને આ મથક સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘને અર્પણ કર્યું હતું.

ત્યારબાદ ત્રિવેન્દ્રમ ખાતે સ્પેસ સાયન્સ એન્ડ ટેકનોલોજી સેન્ટરની ડૉ. સારાભાઈએ સ્થાપના કરી. આ બન્ને સંસ્થાઓમાં PRLમાં ડૉ. સારાભાઈનાં માર્ગદર્શન હેઠળ અનુસ્નાતક તથા પીએચ.ડી.ની ડિગ્રી પ્રાપ્ત કરનાર નિષ્ણાત પુવાન વિજ્ઞાનીઓ તથા ટેકનોલોજીસ્ટોને વિવિધ જવાબદારી સોંપવામાં આવી હતી. તે પહેલાં આ યુવાન વિજ્ઞાનીઓને આ વિષયમાં આધુનિક સંશોધન અંગેની તાલીમ મળે તે માટે યુરોપ તથા અમેરિકા મોકલવામાં આવ્યા હતા. ૧૯૬૭માં અમદાવાદમાં એક્સપેરીમેન્ટલ સેટેલાઈટ કોમ્યુનિકેશન્સ અર્થ સ્ટેશન ESCES યુનાઈટેડ નેશન્સ ડવેલપમેન્ટ પ્રોગ્રામ UNDP ની સહાયથી સ્થાપવામાં આવ્યું. અહીં કૃત્રિમ ઉપગ્રહ સાથે સીધા સંપર્કમાં રહીને સંદેશા વ્યવહારના પ્રયોગો કરવામાં આવતા હતા.

ત્યારબાદ શ્રી હરિકોટા નામના સ્થળે શ્રી હરિકોટા રેન્જ નામની સંસ્થાની શરૂઆત કરવામાં આવી જ્યાંથી ઉપગ્રહ પ્રક્ષેપક વાહક અર્થાત્ સેટેલાઈટ લોન્ચિંગ વેહીકલ વિષયક સંશોધન અને પ્રયોગો કરવામાં આવે છે.

૧૯૬૮માં ભારતીય અવકાશ કાર્યક્રમના ઝડપી વિકાસને કારણે ભારતીય અવકાશ સંશોધન સંસ્થા-ઈન્ડિયન સ્પેસ રિસર્ચ ઓર્ગેનાઈઝેશનની સ્થાપના કરવામાં આવી અને ભારત સરકારે આ સંસ્થાના અધ્યક્ષ તરીકે ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈની નિમાણૂક કરી. PRLને ઈસરોનું વડુ મથક બનાવવામાં આવ્યું.

ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈએ જ્યારે ભારતીય અવકાશ કાર્યક્રમ તૈયાર કર્યો ત્યારે આ કાર્યક્રમના મુખ્યત્વે બે ઉદ્દેશો નક્કી કરવામાં આવ્યા હતા. ૧. ઉપગ્રહની રચના તથા નિર્માણ ૨. ઉપગ્રહ અવકાશમાં તરતો મૂકવા માટેના રોકેટ કે વાહકની રચના, નિર્માણ તથા સફળ ઉડ્ડયન. આ બન્ને બાબતોમાં ભારતીય વિજ્ઞાનીઓ તથા ઈજનેરો સ્વાવલંબી બને તે ડૉ. સારાભાઈની યોજના હતી. ડૉ.સારાભાઈ માટે ઉપગ્રહ એ વિકાસનાં એક સાધન રૂપ હતો. ઉપગ્રહ દ્વારા તેઓ મુખ્યત્વે ત્રણ ક્ષેત્રોમાં આગળ વધવા માંગતા હતા.

૧. ઝડપી સંદેશાવ્યવહાર ૨. ટેલિવિઝન અને તે દ્વારા શિક્ષણ તથા ૩. હવામાન વિષયક આગાહી. અવકાશના શાંતિમય ઉપયોગો દ્વારા તેઓ ભારતને અલ્પવિકસિત જૂથમાંથી વિકસિત દેશોની હરોળમાં મૂકવા માંગતા હતા.

લગભગ ૧૯૬૮-૬૯માં તેઓની જાણમાં આવ્યું કે, અમેરિકા એક ખૂબ જ શક્તિશાળી ઉપગ્રહ વિવિધ વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગો અને માહિતી એકઠી કરવા અવકાશમાં તરતો મૂકવા વિચારી રહ્યું છે. તેઓ અમેરિકા ગયા અને અમેરિકાની અવકાશ સંસ્થા NASA નેશનલ એરોનોટિક્સ એન્ડ સ્પેસ એડમિનિસ્ટ્રેશન સાથે વાટાઘાટ શરૂ કરી. તેઓએ નાસાનાં અધિકારીઓને સમજાવીને અતિ શક્તિશાળી ઉપગ્રહ ATS-6 (એપ્લીકેશન્સ ટેકનોલોજી સેટેલાઈટ નં-૬) ભારતને એક વર્ષ માટે શિક્ષણાત્મક પ્રયોગ માટે મળે તે અંગેની સમજૂતી ઉપર સહી-સિક્કા કરીને પાછા ફર્યા.

ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈ માટે આ તક અતિ મહત્વની હતી. તેઓએ કહ્યું હતું: “હું એક સ્વપ્નદ્રષ્ટા છું અને હું એ દિવસની કલ્પના કરું છું કે, ભારતનો પ્રત્યેક નાગરિક ટેલિવિઝન મારફત શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરી શકે અને દેશના ખૂણે ખૂણે વસતા પ્રત્યેક માનવી સુધી જ્ઞાનનો સંદેશ પહોંચાડવાનો આ એક જ ઉપાય છે. આપણે ઉપગ્રહો મારફતે કદાચ તે કરીશું.” આ યોજનાને તેઓએ SITE-સેટેલાઈટ ઈન્સ્ટ્રક્શનલ ટેલિવિઝન એક્સપેરીમેન્ટ અર્થાત્ ઉપગ્રહ શૈક્ષણિક દૂરદર્શન પ્રયોગ નામ આપ્યું હતું. એક પ્રયોગરૂપે દેશના અલ્પવિકસિત લગભગ ૩૦૦૦ ગામડાઓમાં ઉપગ્રહ દ્વારા સીધા પ્રસારણથી ટેલિવિઝન કાર્યક્રમ દ્વારા શિક્ષણ પહોંચાડવાની આ અદ્ભુત યોજના હતી. ભારતના ૬ રાજ્યો-આન્ધ્રપ્રદેશ, બિહાર, મધ્યપ્રદેશ, કર્ણાટક, ઓરિસ્સા અને રાજસ્થાન રાજ્યોમાં સમાન દૃશ્ય અને જે તે રાજ્યની પ્રાદેશિક ભાષાને આવરી લેતો આ અભૂતપૂર્વ પ્રયોગ હતો. ૧૯૭૧માં તેઓની ઓર્થિતી વિદાય બાદ ૧૯૭૫માં આ પ્રયોગ હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો અને તે સફળ થયો હતો.

૧૯૬૬માં ભારતમાં એક અઘટિત બનાવ બન્યો. ભારતના જાણીતા વિજ્ઞાની પરમાણુ ઊર્જા પંચના અધ્યક્ષ ડૉ. હોમી ભાભાનું વિમાન અકસ્માતમાં અવસાન થયું. ભારત સરકારે આ સ્થાન માટે ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈની પસંદગી કરી. ૧૯૬૭માં ભારત સરકારે ઈલેક્ટ્રોનિક્સ સમિતિ બનાવી હતી. તેના અધ્યક્ષ ડૉ. ભાભા હતા અને સમિતિનાં એક સભ્ય ડૉ. સારાભાઈ હતા.

આ જવાબદારી પણ ડૉ. સારાભાઈ ઉપર આવી. આમ

૧૯૬૬માં ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈ ફક્ત ભારતીય અવકાશ કાર્યક્રમનાં વડા જ નહીં પરંતુ ભારતીય પરમાણુઊર્જા પંચ તથા ઈલેક્ટ્રોનિક્સ સમિતિનાં પણ અધ્યક્ષ બન્યા.

પરમાણુઊર્જા વિભાગ સાથે સંકળાયેલા વિજ્ઞાનીઓ માનતા હતા કે, ડૉ. સારાભાઈ ડૉ. ભાભાનાં અધૂરા કાર્યો પૂરા કરવામાં વહીવટી માર્ગદર્શન આપશે. પરંતુ થોડા જ સમયમાં તે વિભાગનાં વિજ્ઞાનીઓ તથા ટેકનોલોજીસ્ટો આશ્ચર્યમાં પડી ગયા કારણકે, ડૉ. સારાભાઈ ફક્ત ડૉ. ભાભાનાં અધૂરાં કાર્યો પૂરાં કરવાની જ જવાબદારી નહીં પરંતુ પોતાનું આગવું પ્રદાન કરવા માટે પણ તૈયારી કરી ચૂક્યા હતા.

૧૯૬૮માં સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘનાં ઉપક્રમે અવકાશનાં શાંતિમય ઉપયોગ અંગેની આંતરરાષ્ટ્રીય પરિષદનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. વિષેના ખાતે મળેલી આ પ્રથમ પરિષદનાં અધ્યક્ષસ્થાને ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈની વરણી કરવામાં આવી. આ પરિષદના અધ્યક્ષસ્થાનેથી સંબોધન કરતાં ડૉ. સારાભાઈએ ભારતીય અવકાશ કાર્યક્રમનાં હેતુ અંગે વિગતવાર સમજણ આપી હતી. ખાસ તો અલ્પવિકસિત દેશોને અવકાશ કાર્યક્રમ રાષ્ટ્રીય વિકાસનાં એક મહત્વનાં ભાગરૂપે ગણવા તેઓએ ભાર મૂક્યો હતો. અલ્પવિકસિત દેશોએ આધુનિક પદ્ધતિઓ સ્વીકારીને આગળ વધવું જોઈએ અને આધુનિક ટેકનોલોજી સ્વીકારવી જોઈએ. આમ થશે તો જ વિકસિત અને અલ્પવિકસિત દેશો વચ્ચેના વિકાસનું અંતર ઘટશે અને તો જ અલ્પવિકસિત દેશો અત્મનિર્ભર થઈ શકશે.

૧૯૭૦માં સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘનાં ઉપક્રમે પરમાણુઊર્જાનાં શાંતિમય ઉપયોગો અંગે વિષેના ખાતે મળેલી પરિષદના અધ્યક્ષપદે ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈની વરણી કરવામાં આવી હતી. આ પરિષદનાં અધ્યક્ષસ્થાનેથી સંબોધન કરતાં તેઓએ અલ્પવિકસિત દેશોને પરમાણુઊર્જાના શાંતિમય ઉપયોગ માટે આગળ વધવા અનુરોધ કર્યો હતો.

નિ:શસ્ત્રીકરણના પ્રખર હિમાયતી ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈ ઈંગ્લેન્ડનાં પ્રખ્યાત ચિંતક લોર્ડ બટ્રાંડ રસેલે સ્થાપેલી પગવાશ PUG-WASH કન્ટ્રીન્યૂઈંગ કમિટીમાં નિયમિત ભાગ લેતા. તેઓ કહેતા કે પરમાણુઊર્જાના ઉપયોગ દ્વારા મારે મહાત્મા ગાંધીનું વિકેન્દ્રિત સમાજરચનાનું સ્વપ્ન સાકાર કરવું છે.

ડૉ. હોમી ભાભાએ ટાટા ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ફન્ડામેન્ટલ રિસર્ચ સંસ્થાને ભારતીય પરમાણુઊર્જા કાર્યક્રમની માતૃસંસ્થા બનાવી તેવી જ રીતે ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈએ

ક્રિસ્ટિકલ રિસર્ચ લેબોરેટરીને ભારતીય અવકાશ કાર્યક્રમની માતૃસંસ્થા બનાવી.

ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈએ તેઓનું કાર્યક્ષેત્ર ફક્ત વૈજ્ઞાનિક સંશોધન અને રાષ્ટ્રીય વિકાસ કાર્યમાં પ્રદાન કરતી સંશોધન સંસ્થાઓ સ્થાપવામાં જ મર્યાદિત નહોતું રાખ્યું. તેઓના પિતા શ્રી અંબાલાલ સારાભાઈ પ્રખ્યાત ઉદ્યોગપતિ હતા. કુટુંબનો ઉદ્યોગપતિ તરીકેનો વારસો પણ ડૉ. સારાભાઈએ જાળવ્યો હતો. દેશના પ્રણાલિકાગત ઔદ્યોગિક માળખાને આધુનિકરણ દ્વારા પ્રગતિના પંથે દોરવાના કાર્યમાં પણ વિક્રમભાઈનો અમૂલ્ય ફાળો હતો. આપણા દેશમાં રાસાયણિક અને દવા ઉદ્યોગ ઊભો કરવામાં ડૉ. સારાભાઈએ અગત્યનું પ્રદાન કર્યું હતું. વડોદરામાં સારાભાઈ કેમીકલ્સ નામે ઔદ્યોગિક એકમની સ્થાપના એ સ્વતંત્ર ભારતમાં દવા ઉદ્યોગની શરૂઆત થઈ હતી એમ કહી શકાય. અત્યાર સુધી અનેક અગત્યની દવાઓ વિદેશમાંથી આયાત કરવી પડતી તે હવે સારાભાઈ કેમીકલ્સની સ્થાપનાથી દેશમાં જ બનવા માંડી. અને તેઓએ દવા ઉદ્યોગને લગતા અનેક ઔદ્યોગિક એકમો સ્થાપ્યા. આ પ્રકારના ઔદ્યોગિક એકમો ઉત્પાદિત માલનું ધોરણ શ્રેષ્ઠ રહે તેવો ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈ હંમેશાં આગ્રહ રાખતા. વળી આ ઉદ્યોગમાં EDP અર્થાત ઈલેક્ટ્રોનિક ડેટા પ્રોસેસીંગ અને વૈજ્ઞાનિક સંશોધનની પદ્ધતિ શરૂ કરનાર ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈ પ્રથમ હતા.

ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈએ વિવિધ સંસ્થાઓના સ્થાપક તરીકેની તેઓની કારકિર્દી અમદાવાદમાંથી શરૂ કરી હતી. આજે અમદાવાદમાં વિવિધ વિષયોને લગતી જેટલી સંસ્થાઓ છે તેટલી સંસ્થાઓ દેશનાં બીજા શહેરોમાં ભાગ્યે જ હશે. અમદાવાદ શહેરે નવી સંસ્થાઓ અને નવા વિચારો સહેલાઈથી સ્વીકાર્યા છે તે અંગે ડૉ. સારાભાઈએ જણાવ્યું હતું કે, “અમદાવાદની રચના જ એવી છે કે તે નવા વિચારોને આવકારે છે, તક આપે છે, મતમતાંતરોને પણ આ શહેરે અનુકૂળ રહે છે. મહાત્મા ગાંધીજી જેવા તદ્દન નવા વિચાર લઈને આવ્યા અને આ શહેરે તેમને પૂરતો સાથ આપ્યો. મારા મૂળને પોષનારૂં કોઈ હોય તો અમદાવાદે આપેલું આ નવા વિચારોને સમર્થન!”

સંસ્થાના વડાએ સંસ્થાના સભ્યોની સર્જનશક્તિ યોગ્ય રીતે ખીલી શકે અને તેનો યોગ્ય ઉપયોગ થઈ શકે તે માટે વિશ્વાસ અને સ્વતંત્ર રીતે કામ કરી શકાય તેવું વાતાવરણ ઊભું કરવું જોઈએ. ટૂંકમાં, સંસ્થાના વડાની લાયકાતમાં માનવીય અભિગમની જરૂરિયાતને તેઓ અતિ મહત્વની ગણતા હતા.

વિક્રમભાઈ તેઓની સંસ્થા સાથે સંકળાયેલા સભ્યો સાથેનો સંબંધ ફક્ત સંસ્થાના દરવાજા સુધી મર્યાદિત નહોતા રાખતા પરંતુ તેમના ઘર, કુટુંબના સભ્યો, તેમને યોગ્ય, સવલતો અને મહેનતાણું મળી રહે તેવી બધી જ બાબતોનો આ સંબંધમાં સમાવેશ થઈ જતો હતો. તેઓની સંસ્થાના સભ્યોને કદી પણ કોઈ માગણીઓ લઈને વિક્રમભાઈ પાસે જવાની જરૂર પડી નહોતી.

દરરોજ ૧૮ થી ૨૦ કલાક સતત કાર્યશીલ એવા વિક્રમભાઈનું સમગ્ર જીવન એ સમય સાથેની એક તીવ્ર સ્પર્ધા સમાન હતું. તેઓ માટે કોઈ પણ કાર્ય અશક્ય ન હતું. કહેવાતાં અશક્ય કાર્યને શક્યતામાં ફેરવવાની અખૂટ ધીરજ તથા આત્મવિશ્વાસ એ તેમના વિરલ વ્યક્તિત્વનાં મહત્ત્વનાં પાસાં હતાં, અતિશય કામના બોજાથી આપણે થાક અનુભવતા હોઈએ ત્યારે મોં પર સ્વચ્છ પાણીના છંટકાવથી જે પ્રફુલ્લિતતા અનુભવી શકાય તેવો અનુભવ વિક્રમભાઈને મળવાથી થતો. સદાય નમ્ર અને સાદાઈને વરેલા વિક્રમભાઈ જીવનની છેલ્લી ક્ષણ સુધી કાર્યરત રહ્યા હતા કારણ કે તેઓએ અનેક અધૂરા સ્વપ્નો પૂરાં કરવાના હતા.

૧૯૭૧નાં ડિસેમ્બરની ૩૦મીની વહેલી સવારે થુમ્બા રોકેટ મથક નજીક કોવાલમ નામના સ્થળે ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈનું અચાનક ફક્ત ૫૨ વર્ષની વયે અવસાન થયું. આગલી રાત્રે લગભગ ૧.૦૦ વાગ્યા સુધી કાર્યરત રહેલા અને ચિરનિદ્રાની અંતિમ ક્ષણ સુધી માનવ કલ્યાણનાં કાર્યમાં ડૂબેલા ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈ એક સાચા કર્મયોગીનું જીવન જીવી ગયા.

માસારયુસેટસ ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ટેકનોલોજીના કોસ્મિક કિરણો અંગે સંશોધન કાર્ય કરતા જાણીતા વિજ્ઞાની ડૉ. બ્રૂનો રોસીએ સાચું જ કહ્યું હતું કે, ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈની ઔચિંતી વિદાયથી ફક્ત ભારતનાં જ નહીં પરંતુ સમગ્ર વિશ્વના વિજ્ઞાનીઓને ખોટ પડી છે. ખરેખર તો વિક્રમ સારાભાઈની વિદાયથી વિજ્ઞાને ઘણું ગુમાવ્યું છે.

એ-૧૦૧, અલૌકિક એપાર્ટમેન્ટ્સ, જજિસના બંગલા પાસે,
બોડકદેવ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૫

॥ વિદ્યાવૃત્ત ॥

સેમકોમ કોલેજ દ્વારા વૃક્ષારોપણ કાર્યક્રમ

ચારુતર વિદ્યામંડળ સંચાલિત સેમકોમ કોલેજના એનએસએસ દ્વારા આણંદ જીલ્લાના બાકરોલ ખાતે વૃક્ષારોપણનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. આ કાર્યક્રમનો હેતુ વિદ્યાર્થીઓમાં પર્યાવરણ પ્રત્યે જાગૃતતા કેળવવાનો તેમજ આજના ગ્લોબલ વોર્મિંગના પડકારજનક યુગમાં પર્યાવરણની સુરક્ષા પ્રત્યે સભાનતા કેળવવાનો હતો. સમગ્ર કાર્યક્રમ દરમિયાન ૬૦ જેટલા છોડ બાકરોલ કન્યાશાળા, બાકરોલ કુમારશાળા, એસડી દેસાઈ હાઈસ્કુલ અને બાલમંદિર ખાતે રોપવામાં આવ્યા હતા. કોલેજની એનએસએસ પાંખના ૩૦ વિદ્યાર્થીઓએ ઉત્સાહભરે આ કાર્યક્રમમાં ભાગ લીધો હતો. સંસ્થાના આચાર્ય ડૉ. વહિદા થોમસના માર્ગદર્શન હેઠળ વિદ્યાર્થી મધ્યસ્થ સમિતિના ઉપપ્રમુખ ડૉ. સ્વાતી પરબ, કો ઓર્ડિનેટર ડૉ. જૈમિન ત્રિવેદી અને પ્રા. જેનિતા પટેલના સહયોગ પ્રયાસથી આ કાર્યક્રમ સફળ રહ્યો હતો.

॥ વિદ્યાવૃત્ત ॥

ચારુતર વિદ્યામંડળ સંચાલિત ટી.વી.પટેલ હાયર સેકન્ડરીના ધો.૧૧ કોમર્સના વિદ્યાર્થીઓએ શૈક્ષણિક અભ્યાસક્રમમાં બેન્કિંગ પ્રકરણની પ્રત્યક્ષ માહિતી મેળવવા શિક્ષકશ્રી અશોક વ્યાસ, ડો.અમિત ભટ્ટ, અને શ્રી મિતકુમાર જોશીની રાહબરી હેઠળ નાનાબજાર સ્થિત બેંક ઓફ બરોડાની મુલાકાત લીધી હતી. બેંક ઓફ બરોડા શાખાના ચીફ મેનેજરશ્રી એસ.કે.શર્મા તથા સીનીયર મેનેજરશ્રી પ્રવિણ પુરકરે વિદ્યાર્થીઓને બેન્કિંગ અંગેની વિસ્તૃત અને પ્રાયોગિક માહિતી આપી હતી. આચાર્યશ્રી વિજય કુમાર સુથારે શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓને આવા પ્રત્યક્ષ માર્ગદર્શન મેળવવાના કાર્યને બિરદાવી અભિનંદન પાઠવ્યા હતાં.

ધ્રુવ ભટ્ટ નિતનવી કથાવસ્તુ લઈને આવતા એક જુદા જ મિજાજના નવલકથાકાર છે. ‘સમુદ્રાંતિકે’ પ્રગટ કરતી વખતે તેમણે એવું લખેલું કે તમારે આને જે સાહિત્યસ્વરૂપનું નામ આપવું હોય તે આપો. મને તો જેવું આવડ્યું તેવું લખ્યું. મૂળ વાત તો લખવામાં આવેલી મજાની છે. તેમણે પાંચ-સાત જેટલી નવલકથાઓ લખી છે. તેમાં ‘તત્ત્વમસિ’, ‘સમુદ્રાંતિકે’, ‘અતરાપિ’, ‘તિમિરપંથી’, ‘લવલી પાનહાઉસ’ વગેરે છે. તેમણે ગીતો પણ લખ્યાં છે. જો મૂડમાં હોય તો ગાઈને પણ રજૂ કરે. સંગ્રહની ઉપર પોતાનું નામ પણ છાપવાની મણે પરવા કરી નથી. પછી ગ્રંથસ્વામિત્વ (કોપીરાઈટ)નો તો પ્રશ્ન જ ક્યાંથી આવે?

હવે તેઓ ॥ ન ઈતિ.. ॥ નવલકથા લઈને આવ્યા છે. તેમાં એમણે બહુ મોટી બાથ ભીડી છે. કલ્પાંતરનો સમય તેમણે લીધો છે. કલ્પ એટલે બ્રહ્માનો એક દિવસ. તે કેટલાં વર્ષોનો થાય તે બધું પરિશિષ્ટમાં સમજાવ્યું છે. મુખપૃષ્ઠ પર ઈબુ પર્તિવીની ઈન્ડોનેશિયાના રાષ્ટ્રિય મ્યુઝિયમમાં જે મૂર્તિ છે તેનો ફોટોગ્રાફ મૂક્યો છે. પૃથ્વીને જીવન આપનાર માતા એટલે કે પ્રકૃતિની દેવી એવો અર્થ તેનો થાય છે. વળી મૂર્તિની પાછળ સંધ્યાના સમયે આકાશમાં દેખાતી દેવયાનીનું ચિત્ર છે. આમ તો નરી આંખે તે સ્પષ્ટ દેખાય નહિ પણ તારાવિશ્વ જો વધુ પ્રકાશિત હોય તો તે પૃથ્વી પરથી આવું દેખાય એમ પણ કહ્યું છે.

આમણે આકાશલોક, ઈલલોક અને પાતાળલોક એવી કલ્પના તો કરી છે પણ તેથી આગળ નક્ષત્રલોક સુધીની કલ્પના લેખક કરે છે. બાળપણે લાગેલી નક્ષત્રલોકની મોહિનીમાંથી છૂટતાં પહેલાં તેમણે મિત્રોને કહેલું કે “આવતે જન્મે મારે વ્યાધના ગ્રહ પર જન્મ લેવો છે.” કથાવસ્તુ બે લોકને ચિતરે છે. બધી વાતો અને જ્ઞાન લઈને પૃથ્વીવાસી મનુષ્ય બીજે રહેવા જવાના વિચારે સજીવગ્રહની શોધમાં છે. ધ્રુવભાઈએ લખ્યું છે: “થોડું યુગાન્તરો પહેલાંનું, થોડું સાંપ્રત, થોડી મોજ, થોડા તુક્કા અને આજ સુધી જોયું-જાણ્યું તેનું મનને આવડ્યું તેવું અર્થઘટન. કલ્પનાવિહાર એવો તો અદ્ભુત છે કે વાચકને પણ બે લોકનો એક સાથે આનંદ મળે છે.”

શરૂઆતના પ્રકરણમાં ભૂઈ-ઈહા-પૃથ્વીની વાત છે સંશોધકોની ચર્ચામાં આ બધું ચર્ચાય છે. પ્રકૃતિની માતૃશક્તિને સમજનારા બ્રહ્માંડમાં જ્યાં જ્યાં પહોંચ્યા હશે તે બધા ગ્રહોને આ રીતે નારીરૂપે ઓળખાવ્યા હશે. પૂર્વજો ભૂઈ છોડીને અહીં ઈહા પર આવ્યા હવે ઈહા પરથી પૃથ્વી પર જવાને બદલે યુજાન ભૂઈ પર પરત જવાની જિદ કરી રહ્યો છે. નવા ગ્રહ પર જવાને બદલે પાછા ભૂઈ પર જવાની વાત અન્યોને સમજાતી નથી. બધા જાણે છે કે મૃતપ્રાય થવા આવેલી ઈહાને છોડીને પૃથ્વી પર ચાલ્યા જવાનું શક્ય છે. પરંતુ ઈહાની સમગ્ર વસતિને ત્યાં લઈ જઈ શકાય તેમ નથી. અંતે નૂહ અને વામ્નુ પૃથ્વી પર જવાની તૈયારી કરે છે, વિશાળ યાનમાં જેટલાં સમાય તેટલાને લઈને અનંત અવકાશમાં નીકળે છે. આવી કંઈક વાત નવલકથાકાર ક્રમશઃ પ્રકરણો શરૂ થાય તે પૂર્વેના શૂન્ય નંબરના પ્રકરણમાં કરે છે.

હવે નહિ બનેલું બની રહ્યું છે. એક બાળક જન્મ્યું છે, છોકરો છે, ચીપ નંબર K-10(KEY-10000). હવે બધાંને જે ચીપ લગાડાતી હતી તે લગાડવામાં થોડા દિવસનો વિલંબ થઈ ગયો છે, ચીપમાં આદેશો અને માહિતી સંઘરી ચૂક્યા છે. તેથી ક્યાં તો નવી ચીપ બનાવવી, ક્યાં તો નવો છોકરો જન્માવવો એમાંથી પસંદગી કરવાની છે. નવી ચીપ બનાવતાં ચાર દિવસ થશે અને નવું બાળક બનાવતાં નવ મહિના. M31 આ નવજાત શિશુની માતા છે. બાળકે આ શબ્દ માતાના ગર્ભમાં અનેક વખતે સાંભળ્યો છે. એવી ટેકનોલોજીનો જમાનો આવ્યો છે કે બાળક જન્મે કે તરત તેને કમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ ચીપ લગાવી દેવાની. માણસના મગજે કામ કરવાની જરૂર નથી. હવે તો સુપર કોમ્પ્યુટરો છે. આખી પ્રજાને બદલે આ કમ્પ્યુટરો વિચારી શકે છે. જનસામાન્યની સુખાકારી શેમાં છે તે નક્કી કરે તેવા જ્ઞાની છે. સામાન્ય પાણે ગળા નીચે ચીપ લગાડાય છે. હવે કીને ખભા પાસે તેવી નવી ચીપ લગાડાઈ છે. સુપર કોમ્પ્યુટરે ગણતરી કરી છે કે આખી રચનાને ન તો કી સમજશે કે ન તો ઝી. કી હવે બધાં કામ ચીપમાં ગોઠવાયેલા કાર્યક્રમ પ્રમાણે અંત સુધી કર્યા કરશે.

પૃથ્વી પર રહેલાં બધાંને અન્યત્ર લઈ જવાનું શક્ય ન બને ત્યાં સુધી પૃથ્વી પરના શહેરોને કામચલાઉ ડાંખથી ઢાંકીને સુરક્ષિત કરવાનું નક્કી કરાયું છે. ડાંખવિશ્વમાં જન્મ કરતાં પણ મૃત્યુનું મહત્ત્વ વધુ છે. કામ કરવાની શક્તિ ઘટવી શરૂ થાય તે પછી કોઈ જીવને ડાંખમાં રાખવો પોષાય

તેમ નથી. ડાંમમાં ભાષા છે પણ વપરાતી નથી. તે કોઈની ચીપમાં મૂકાતી જ નથી. એટલે સામાન્ય લોકો કંઈક વધારાનું સાંભળે તો તરત કહે છે: ડિક્ષનરીમાં નથી, શબ્દો મળતા નથી, પ્રોગ્રામમાં નથી વગેરે. કીને જન્મના પાંચમા દિવસે નવી ચીપ લગાવાઈ છે. આખી નવલકથામાં મુખ્યપાત્ર કી છે જે ટેક્નોલોજીના લોકમાં છે, પછી ભૂઈ પર પણ છે. ચાર દિવસ અકલ્પ્ય ઝડપે વિકસેલા મગજ અને જીવ સહજ વૃત્તિઓએ એની આંખોમાં કંઈક જુદી જ ચમક ઉમેરી છે. એને એકલાને આ જ કારણે સ્વપ્નો પણ આવે છે પણ તે કેવાં છે તે કહી શકતો નથી. ઝી-૧ સાથે એને કંઈક જુદી લાગણી થાય છે પરંતુ આ છોકરી તેને ગમે છે તેવું કી સ્પષ્ટ સમજ્યો નથી!

આ રીતે રોજે રોજ બધા ચીપના પ્રોગ્રામ મુજબ લોગ-ઈન લોગ-આઉટ થતા રહે છે. કી ને બધાં કરતાં કંઈક જુદું, થોડું જુદું, અનુભવાય છે જેની તેને પૂરી સમજ પડતી નથી. એક વખત એમ-૩૧ ભેગી થઈ જાય છે જે આમ તો તેની મા હતી. પરંતુ માતાએ પુત્રની ઊંડી વેદનાભરી ચીસોનો ડિક્ષનરીમાં નથી જેવો સાદો ઉત્તર પણ ન આપ્યો! ડમ્પિંગ ટનલનો ખ્યાલ કંઈક એવો છે જેમાં ચીપ મુજબ આયુષ્ય પૂરું થાય એટલે તેમનો નિકાલ કરી દેવામાં આવે છે. પ્રકરણ-૮માં ડાંમનો ખ્યાલ જે સભામાં ચર્ચાયો હશે તે સભાની ચર્ચા આપવામાં આવી છે. કીને તેની કંઈક ઝાંખી સ્મૃતિ છે. પરંતુ તે ડાંમ છોડીને અત્યારે ભાગી શકે તેમ નથી. તેને ઝી. ને ઘણું બધું કહેવું છે પરંતુ ઝી સુધી પહોંચાડી શકતો નથી. અંતે પ્રકરણ-૧૦માં પરિસ્થિતિમાં પલટો આવે છે. કી અને ઝી થી કેઝ-૧ (kez-1000) બાળક જન્મ્યું છે પણ કી ને એની ખબર છે ઝીને કશું સમજાતું નથી ‘ગરબડ છે’ ‘ગરબડ છે’ ‘પ્રોગ્રામમાં નથી’ એમ બબડતી રહે છે. ઝીની પીન સાથે કી કંઈક કરવા જાય છે તો ડાંમતંત્રને તેના પરાક્રમની જાણ થઈ જાય છે. છતાં કી એક જોરદાર ઝટકો મારીને પોતાની ચામડીના પહેલા પડ તળે મૂકાયેલી ચીપને ઉખાડી ફેંકે છે હવે કી નું જીવન ક્ષણભંગુર છે. નિશ્ચિત ક્ષેત્રમાંથી તે બહાર નીકળી ગયો છે. ઝી આ ઘાની સરવાર કરે છે પણ કંઈ સમજ્યા વિના. તે ઝીની ચીપ કાઢી લેવા પણ પ્રયત્ન કરે છે પણ સ્કૂ ડ્રાઈવર ઝીના કાને અડાડવા જાય છે ત્યાં કંઈક પીળો ઝબકાર થાય છે ને ઝીનો ફૂગ્ગો ફૂટી જાય છે. હવે કીનું યાન સલામત રીતે અજાણી દિશા તરફ આગળ વધે છે, પાછળ કીએ જેવો યાનનો દરવાજો ખોલેલો કે તરત માતા અને પુત્ર બન્નેના શરીરો અંતરિક્ષમાં ઘેકલાઈ ગયાં હતાં. કીની નજર સામે ઝી અને કેઈઝ કણ

કણ થઈને વેરાઈ ગયાં. બેમાંથી કોઈનો એકાદ અવશેષ પણ જોઈ શકાયો નહિ.

નવલકથા અહીં પડખું બદલે છે. હવે આ પ્રદેશ તદ્દન જુદો છે. અહીં તો છે શાસ્તા-શમ્પા અને તેમની પુત્રી પિરથી જડીબુટ્ટીના જાણકારો પાઘા-વેઘા, લુનેરી, શાકંભરી, જલ્પક, ક્ષેત્રી અને કોઈ સ્થળે સ્થિર થઈને ન રહેતી, આગળ અને આગળ ચાલતી રહેતી આ લોકોની વણથક વણઝાર. અહીં બોહાન નામે સૂર્ય છે, માને અને તેંદ્ર નામે બે ચંદ્રો છે. આ ભૂઈવાસીઓના પૂર્વજો કાળા નભમાં ચળકતા નક્ષત્રલોકના કોઈ અજાણ્યા ખૂણેથી ભૂઈ પર આવ્યાની કથા છે. એનો અર્થ એ પણ થયો કે પૂર્વજોનું અને ભૂઈવાસીઓનું આકાશ એક નથી. પરંતુ શાસ્તા જેવા વડીલ પાસે પૂર્વજોની શ્રુતિઓ અને સૂત્રો છે. આ દુનિયા મજાની છે. કહેવાતા વિકાસ પૂર્વેની પ્રજા કેવી કરે, કુદરત સાથે કેવી તદ્દકાર હશે, વ્યક્તિ માટે વાતાવરણમાં કોઈ પણ પ્રકારનું પ્રદૂષણ નહિ હોય એ સમયની છે. કીનું યાન અહીં ઊતર્યું છે. ડાંમ ક્યાંય પાછળ રહી ગયો છે ઘડીભર તેનો આત્મવિશ્વાસ ડગી જાય છે અને અનુભવે છે કે પોતે પણ યાનનો દરવાજો ખોલીને ઝી અને કેઈઝના માર્ગે જતો રહે. કી નું યાન હવે ગુરુત્વાકર્ષણ ધરાવતા વાતાવરણમાં પ્રવેશે છે. યાનમાંના સેન્સરોથી તે કંઈક સમજવાનો પ્રયાસ કરે છે અને તેને ઉત્તર મળે છે: “દરવાજો ખોલી શકાય તેમ છે. એને રડવું આવતું હતું પરંતુ કેમ રડવું આવે છે તે સમજાતું ન હતું. અંતે તે બહાર નીકળવા તૈયાર થાય છે. જે હોય તે પરંતુ પોતે કોઈક નવી દુનિયામાં આવી ગયો છે તે સત્ય છે. કી નામનો છોકરો બંધ ડાંમમાં જન્મ્યો. બંધ અવકાશમથકમાં તાલીમ લીધી ત્યાં કામ કર્યાં અને છેવટે બંધ યાનમાં મુક્તિ માટે ભાગ્યો.”(પાન-૮૧)

અહીંની ભીની હવાએ કીના શ્વાસમાં તાજગી ભરી દીધી. ખડકોની કિલ્લેબંધી વચ્ચે પોતે આવી ચઢ્યો છે જીવનમાં પહેલીવાર તે મનુષ્યની સર્જનાત્મક બુદ્ધિ અને ક્ષમતા પર વારી ગયો. દરિયા સામે ઊભા રહીને કીએ મોટે મોટેથી ગાયું. આવતાં-જતાં મોજાં સાથે તે નાચ્યો. ઝીના નામની બૂમો પાડી અંતે ગોઠાણભરે બેસી પડીને રેતીમાં મોં નાખીને ઘૂસકે ઘૂસકે રડ્યો. તેને લાગ્યું પોતે પાગલ થઈ જશે. પિરથીએ તેને જોયો કંઈક પૂછ્યું પણ સાંભળેલો શબ્દ કી ને સમજાયો નહિ, પોતે મૌન પડી રહ્યો.

મજાની વાત એ છે કે ભૂઈના નિવાસીઓ કી ને બહુ સવાલો કરતા નથી, બહુ સવાલો કરવા તે અહીં સારું ગણાતું

નથી. ધીરે ધીરે તૂટક તૂટક સંવાદો ચાલતા રહે છે. પિરથીને નવાઈ લાગે છે કે આ જણ ભૂઈ વિશે પોતે જાણે છે તેવું બધું કેમ નથી જાણતો! નાખિયેર, બોર એવું બધું તેને મળે છે પણ એ બધું લેતી વખતે શાસ્તા બોરડીને પ્રણામ કરીને વૃક્ષની આજ્ઞા માંગે છે. એ જ રીતે ગાયનું દૂધ લેવાનું હોય તો પણ અનુમતિ માંગે છે. મધપૂડામાંથી મધ લેવાનું હોય તો મધમાખીઓને ઓછામાં ઓછી ઈજા થાય તેની કાળજી રાખે છે. અજગર ભરખી જાય તેમ લાગે છે છતાં તેને મારવો નહિ પણ પોતાનો બચાવ થાય તેટલી જ પ્રાણીને ઈજા પહોંચાડવી. પ્રાણીને કરવી પેડલ ઈજાની પણ ચિંતા કરવી. આવું કંઈક નરવું નરવું વાતાવરણ છે. કી-૧૦નું મન સરખામણી કરવા લાગે છે કે હમણાં સુધી પોતે એવા જગતમાં હતો જ્યાં મનુષ્યો સાથે કશું કરતાં પહેલાં તેને પૂછવું જરૂરી નહોતું મનાતું. આજે એવી જગ્યાએ છે જ્યાં કાંટાળી ઝાડીઓને પણ પૂછવું જરૂરી મનાય છે. આ નવી સમજણની મૂંઝવણ તેનામાં ઊછર્યા કરે છે. (પાન-૧૦૦)

આજકાલ આપણે યુ ટ્યુબ પર માંડુક્ય પુરાણમાંનું મદાલસાનું હાલરડું શુદ્ધ સંસ્કૃતમાં સાંભળીએ છીએ, વેદોનાં શાંતિ મંત્રોનું ગાન આપણને ગમે છે એ બધું તો અહીંનો રોજબરોજનો સહજ વ્યવહાર છે. કી ને પિરથી ગમી જાય છે પરંતુ અહીં માણસ કે પ્રકૃતિ કોઈના પર પણ માલિકીભાવનો સંબંધ ઊભો કરવાનો નથી. તેથી પિરથી કીને કહે છે “કી, હું શાસ્તા-શમ્પાની પુત્રી, પિરથી તારી સાથે રહીશ. (પાન-૧૧૩) અહીં સાથે રહેવું નહિ પણ સાથે હોવું એ મહત્ત્વનું મનાયું છે. ટૂંકમાં નવલકથાકાર આ બધી ચર્ચાના બહાને મનુષ્યજાતિ ધીરે ધીરે પોતાનામાં જે દોષો સહજ બનાવી દીધા છે તે જ તેની સમસ્યાનું કારણ છે, તે દૂર કર્યા વિના છૂટકો નથી તે સમજાવવા માંગે છે. પિરથી એકવાર કી ને કહે છે “તું જાણવાનો પ્રયત્ન કર, માનવાનો નહિ. કશું માની લેવું અને તે મમસત્ય તરીકે દૃઢપણે માનવા માંડવું તે તો બહુ ખરાબ વલાણ છે.” બીજી વખત તે કહે છે “હું કશું માનતી નથી હું ધારણાઓ પણ નથી બાંધતી હું પ્રશ્નો કરું છું અને ઉત્તર શોધું છું, આમ કરતાં જે સામે આવે તેને સમજવાનો પ્રયત્ન કરવામાં મને વધારે મજા આવે છે.”

પ્રકરણ-૧૯માં એક સુંદર ઘટના છે પિરથી લુનેરીના બાળકને સાચવી રહી છે તેને ઝાડ પર ખોયામાં બાંધ્યું છે અને હાથીઓનું ટોળું ચિંઘાડ અને ચિચિયારા કરતું ધસી આવે છે અહીંના લોકો સહેજે ગભરાતા નથી. પ્રાણીઓ

પણ પોતાની રીતે આગળ ચાલ્યાં જાય છે. કી ને પણ વિચાર આવે છે આ વાતાવરણમાં એને પિરથીને વળગી પડવાની લાગણી કેમ થતી નથી જે ઝીને જોતાં થતી હતી! પહેલીવાર નવલકથાના શીર્ષકમાં વપરાયેલા શબ્દો પાન-૧૪૭ પર આવે છે. શાસ્તા બોલે છે યુગાન્તરોથી માણસ જેનો પાર પામવા મથે છે છતાં તેના બધા પ્રયત્નો ન ઈતિથી આગળ જઈ શકતા નથી. પછી છેક અંતભાગમાં અડધા પાનનાં છેલ્લા પ્રકરણ-૨૭માં સંવાદ છે:

‘કી’, પિરથી બોલી, કલ્યાંતરોથી માનવીની દરેક શોધનો ઉત્તર એક નવી શોધને જ જન્મ આપતો રહે છે. તો ય ધારી લઉં છું કે ઉત્તર છે- નેતિ નેતિ, આ નહિ આ નહિ. ‘ના પિરથી, ન ઈતિ. આ પણ નહિ’કી એ કહ્યું.

નવલકથાકાર તરીકે ધ્રુવ ભટ્ટની મોટી ચિંતાનો વિષય એ છે કે માણસ આવો અધૂરપભર્યો કેમ છે? વિવિધ પાત્રો દ્વારા, ખાસ તો કી અને પિરથી બેના સંવાદો દ્વારા જુદા જુદા અભિગમોની વાત પ્રગટ થતી રહે છે. પિરથી માને છે કે ફરતા રહેવાને બદલે મનુષ્યજાત સ્થિર થાય છે ત્યાંથી જ મારાપણાના ભાવો જાગે છે. મન અને મમત્વ જુદાં કરવાં મુશ્કેલ છે. મમત્વનો જિન્સ કાઢી નાખવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો કદાચ મન પણ નીકળી જાય! શ્રુતિઓ દ્વારા માનવજાતનું કેટલુંક શાણપણ વ્યક્ત થયું છે તો વળી વિજ્ઞાનના સંશોધનો કેટલાક સવાલો ઊકેલે છે ત્યારે તેમાંથી નવા પેદા થાય છે.

આગળ કહ્યું હતું તેમ આ નવલકથા દ્વારા લેખક બહુ મોટી બાથ ભરવા ચાલે છે. વિજ્ઞાન અને તેના સંશોધનો, ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાન, પ્રાણીઓ અને પ્રકૃતિ, વાણીની મર્યાદા આવા કંઈક શાશ્વત પ્રશ્નોને તેઓ હાથ ધરે છે. પરંતુ તેના ઉકેલો કંઈ સહેજમાં હસ્તગત થતા નથી. તેમ છતાં જાગ્રત અને સંવેદનશીલ માણસો આ બધી વાતો જાણે, સમજે અને વિચારે તે સ્થિતિ પણ કંઈ કમ નથી. કી કબૂલ કરે છે કે પિરથીના વિચારો સાવ મૌલિક અને અલગ છે કારણ તે ભૂઈ પર જન્મી છે, શાસ્તા પાસે ઊછરી છે. જ્યારે કી યંત્રવિજ્ઞાનનું સર્જન છે અને પૃથ્વીવાસી છે. એકંદરે કોઈ પણ વાચકને રસ પેડે અને સ્પર્શી જાય તેવી મૂળભૂત બાબતો રજૂ કરવામાં લેખક સફળ રહ્યા છે.

૬, સ્વાગતસિટિ, પેટ્રોલ પંપ સામે,
મુ.પો. અડાલજ ૩૮૨ ૪૨૧, (M) ૯૭૨૫૦ ૨૮૨૭૪

જિંદગી નામે નાટક

ગીરા પિનાકીન ભટ્ટ

હડસેલાના પ્રહારથી મુઘા સમસમી ઊઠી. હતપ્રભ બની તે પ્રશાંતના આવા અણધાર્યા વર્તનને ઉકેલવા મથી રહી.

હૃદયને આંચકો આવે તેવો તરત જ બીજો પ્રહાર.... બે-પાંચ મિનિટના અંતરે. ‘અરે...અરે! આ શું? એ પ્રશાંત, મારા વ્હાલા પ્રશાંત! તું ખરેખર મને ઘિક્કારે છે? ના...ના, એ શક્ય જ નથી. કોઈ દોડો, દોડો.... મારા પ્રશાંતને કંઈક થઈ ગયું છે. એને જલ્દી જલ્દી હોસ્પિટલમાં લઈ જઈએ. મમ્મીજી, પપ્પાજી.. કેમ કોઈ સાંભળતું નથી? અરે! મારા સમજીને તો હું આવી છું અહીં. એ મારા બધા આજે મારી વાતને અવગણે છે કેમ? લગ્નના ચાર મહિનામાં એકાએક વસંતમાંથી પાનખર કેમ કરતાં આવી? મારો કયો વાંક ગુનો? હું મારાંને ન કહું તો કોને કહું’ કહેતી...રડતી...કક્કળતી મુઘાની આંખોમાંથી શ્રાવણ છલકાણો.

‘ચુપ રે... ખોટાં નખરાં ન કર. ચાલતી પકડ, તને કહું છું તને. નીકળી જા અહીં થી.’

‘પણ..ક્યાં?’

‘ક્યાં તે તારા બાપને ત્યાં’

‘પણ.. કેમ?’

‘જો, બહુ ચિબાવલી ના થઈશ, નહીં તો હવે લાકડી લઈશ.’ ને ત્યાં પ્રશાંતના મમ્મી મહાપરાણે હાથના ટેકે આવી ચડ્યા. અને દીકરાના ઉપરાણામાં બોલવા લાગ્યાં નામ મુઘા પણ...કમ્? કમ્ ચંડાળનું મારા દીકરાને ક્યારનીય હેરાન કર્યા કરે છે તે. એના પલંગ પાસેથી થોડીક તો દૂર ખસ. છોકરો બિચારો નિરાંતે સૂઈ પણ ન શકે એટલા ચોંટલા ના રે’વાય! અમેય એક સમયે તો પરાણ્યા’તા... બોલતાં-બોલતાં પાલવેડે આંસુઓને લૂછતાં ભોંય પર બેસી પડ્યા. મુઘા દોડી. સાસુમાની પાસે જઈ ઊભી રહી. પરંતુ હાથના હડસેલાથી એને દૂર કરી. ત્રાંસી આંખે મુઘાએ સાસુ સામે જોયું. એમની આંખોમાં અદલ મારી ચૂડી જેવો રંગ પુરાયો હતો. લાલ-ચટ્ટાક! કેમ કશુંય સમજાતું નથી? મુઘા મનોમન સમસમી ગઈ.

‘આ બધું શું છે? મમ્મીજી. તમે કેમ મોં ફેરવી લો છો? પપ્પાજી મને બતાવો મારો વાંક? અરે! કોઈ તો મારા પક્ષે રહો. હું ગુનેગાર હોઉં તો તમારાં જૂતાં ને મારો વાંસો બસ! હરફ નહીં ઉચ્ચારું. પણ બધાય વિના વાંકે કેમ મારી પાછળ એકાએક પડી ગયા?’ સઘળું સમજવાને મુઘા હજુ મુઘ્ધ હતી.

‘જો...મુઘા, તારું વર્તન અમને જરાય ગમતું નથી. તું તો સ્ત્રી છે કે જળો? પળભર પણ પ્રશાંતને એકલો મૂકતી નથી. અમે બધાં તારાથી અને તારા વર્તનથી કંટાળી ગયા છીએ.’ ક્યારેય ઊંચા અવાજે ન બોલતા પપ્પાજી આજે પુત્ર અને પત્નીના પક્ષે કૂદી પડ્યા. મુઘાના માથે જાણે આભ તૂટી પડ્યું. છેલ્લા ત્રણેક વર્ષથી એ બધાંને ઓળખતી એટલું જ નહીં. પ્રશાંતના ઘરે આવતી-જતી રહેતી. ઘરનાં બધાં જ મુઘાનો દેખાવ, વર્તન અને વાણીની મુઘ્ધ હતા.

‘મુઘા..તારું આગમન એટલે અમારે આંગણે વસંત! તારો હસતો ચહેરો એટલે જાણે ખીલતું ગુલાબ! પ્રશાંતના મુખે તારી વાતો એટલે અમારે મન ધન્ય ભાગ્ય ને ધન્ય ઘડી!’

કેટ-કેટલાં વાક્યો અને ઉપનામોમાંથી તમે બધાં મને નવાજતાં, મને આવકારતાં... અને આજે કોણ જાણે કેમ પણ બધાંયને વિરોધનું ભૂત એકાએક ક્યાંથી વળગ્યું? શું કરું? ક્યાં જાઉં? કોને કહું? એવું વિચારતી મુઘા પલંગનો સળિયો પકડી ગોઠણભર બેસી રડતી જ રહી. ન તો કોઈએ એને આશ્વાસન આપ્યું, કે ન કોઈએ પાણીનો ભાવ પૂછ્યો. લગ્નના ચારેક મહિના માંડ વિત્યા છે ત્યાં તો ભાદરવાનો આકરો તાપ અને બાવળની શૂળ જેવા વાક્યપ્રહાર! આવું તો સ્વપ્નમાંય કલ્પના ન આવે. એમ વિચારતી હતી ત્યાં જ...

‘કહું છું ખસી જા... કેટલી વાર કહેવાનું? આઈ હેટ યુ... આઈ હેટ યુ...’ ને પ્રશાંત પથારીમાં પડ્યા પડ્યા જ એને ઘિક્કારી રહ્યો. બસ, એ પડ્યા મુઘાના કાનમાં ઘર કરી ગયા, ને હતપ્રભ બનેલી મુઘા ત્યાં જ ઢળી પડી.

પાંચેક મિનિટ પછી મુઘા થોડી ભાનમાં આવી ત્યારે તેનાં સાસુ બેબાકળાં બની તેને પંખો નાખી રહ્યાં હતાં. અશ્ચુબુંદ ટકેલી ચિંતાની ચાદર એમના મુખે પથરાયેલી હતી. મહાપરાણે સ્વસ્થતા ધારણ કરવાનો પ્રયત્ન કરતા એ બેસી જ રહ્યા.

‘શું થયું? શું થયું? મમ્મીજી... મને શું થયું?’ મુગ્ધ બધાંને પૂછતી રહી, પરંતુ કોઈની પાસે કોઈ જવાબ ન હતો. નાનો દિયર નીરવ ડૉક્ટરને બોલાવી લાવ્યો. થોડીવારમાં જ તેના મમ્મી-પપ્પા પણ આવી પહોંચ્યા. મુગ્ધાની મા એ દીકરીના હાથમાં દવાની ગોળી ને પાણીનો ગ્લાસ ધરતાં દીકરીને સાંત્વના આપી.

‘તને કાંઈજ નથી થયું દીકરી, તું તારે સૂઈ જા.’

‘ના, મને નહીં. પપ્પા... મમ્મી... તમે જુઓ તો ખરા, મારા પ્રશ્નાંતને કંઈક થઈ ગયું છે જરૂર! નહીંતર મારો પ્રશ્નાંત મને ક્યારેય ના ધિક્કારે જરૂર એને કંઈક થયું છે. મારી વાતને સમજો...’

‘કંઈ જ થયું નથી. અરે! એ તો મજામાં છે. જો ને અમારી સાથે કેટલા હળી-મળીને વાત કરે છે તે.’

ઘડીક પહેલાંનો માહોલ બદલાઈ ગયો. જાણે સમય ઉપર કાચંડો ફરી વળ્યો. રંગમંચના પડદા પરનું એક દૃષ્ય જાણે પૂર્ણ થયું. આવું વિચારતી મુગ્ધા ધીરે-ધીરે ઘેનમાં જવા લાગી. સહુ હૃદયમાં દુઃખના ડુંગરો દબાવી છૂટા પડ્યા.

ચાર-પાંચ કલાકની ઘેરી નિંદ્રામાંથી એકાએક જાગી ઊઠેલી મુગ્ધા હરણદાળ ભરતી દોડી પ્રશ્નાંતની પાસે. ને કંઈક જનમોથી વિખૂટી પડી હોય એમ જ એ પ્રશ્નાંતને વળગી પડી. વળી પ્રશ્નાંતને આખેઆખો હલબલાવી નાખ્યો. ‘પ્રશ્નાંત...પ્રશ્નાંત, મારા વડાલા. તું મારો છે, મારો. માત્ર મારી એકલીનો જ. કોઈનો તસુભાર પણ નહીં. તું મને ભલે આમ ઉતારી પાડે, લહે કે તરછોડે, છતાંય હું તને છોડીને ક્યાંય નહીં જાઉં. તું જલદી જલદી સાજો થઈ જા.’ એવી કાકલૂદી કરી રહી હતી ત્યાં તો...એક ઝાટકે તેનો હાથ છોડાવી પ્રશ્નાંત દૂર જઈ ઊભો રહ્યો.

‘કોણ કહે છે કે. હું તને પ્રેમ કરું છું? હું તને ધિક્કારું છું. એટલું તો તને તારા દુશ્મન પણ ન ધિક્કારે! ચાલ હટ હવે... નીકળી જા અહીંથી. તારા આ ખોટા પ્રેમના નાટક પર પડદો પાડી દે.’

મુગ્ધા કાંઈ સમજે તે પહેલાં જ પૂર્વ આયોજિત હોય તેમ તેનાં સાસુ હાથમાં વેલાણ સાથે આવી ઊભાં. આટલું ઓછું હોય તેમ સસરાજીના હાથમાં લાકડી અને નીરવના હાથમાં હતું બેટ.

‘લે, નીરવ...આ ડીવોર્સ પેપર્સ ઉપર સહી કરાવી લે ને કર આને મારાથી દૂર!’ બધીય બાજુથી અભિમન્યુ

ઘવાયો...છતાંય તે સામનો કરતો જ રહ્યો. તેવા સંસ્કાર સિંચન, વાંચન, વિચારવલોણું અને વાતાવરણમાં ઘડાયેલી મુગ્ધા સતત એક જ પ્રશ્ન પૂછતી રહી...‘લાવો ડીવોર્સ પેપર્સ. તમારી મરજી હશે તો સહી કરવાની ના નહીં કહું. પરંતુ આમ એકાએક મારી સાથેના વર્તન-પરિવર્તનનો કોઈક તો ઉત્તર આપો.’ મુગ્ધાએ મન તટસ્થ કરી પૂછી લીધું. આ સમયે સહુના હોઠ સિવાયા પરંતુ સહુને લાગ્યું કે રંગભૂમિના મંચ ઉપર રામે રામનું તો રાવણે રાવણનું પાત્ર ભજવવું જ રહ્યું. નહીં તો એ નાટક-નાટક નહીં. માત્ર ફારસ બની રહેશે.

હૈયું હિમાલય જેવું ભારે કરીને સાસુમા બોલ્યાં. ‘જો મુગ્ધા, બસ હવે બહુ થયું. હવે.. હવે.. તું પ્રશ્નાંતને ગમતી નથી.’

‘પણ કોણે કહ્યું તમને આવું? મારા પ્રશ્નાંતે? વળી. તમે બધાં તો મને બે વરસથી લાવવા તલપાપડ હતાં ને બે-ચાર અઠવાડિયાથી જ નફરતની અમાસ ક્યાંથી આવી ગઈ?’

‘શું એ બધું અમારે તને જણાવવું પડે? અમે કંઈ તારા બાપના નોકર નથી સમજી? પ્રશ્નાંત પણ વધુ ઉશ્કેરાયેલો હતો, ત્યાં જ સસરા વચ્ચે બોલી ઊઠ્યા, તું નિશ્ચિત થા દીકરા આ છોકરીને આપણા ઘરમાંથી જાકારો આપીને જ જંપીશું.’

‘લે...સહી કરે છે કે નહીં??’ મહાપરાણે મુખ પર કંસ કોતરાવી નીરવે હવામાં મુષ્ટિપ્રહાર કર્યો. ને ગભરુ પારેવાની પેઠે ફફડી ઊઠેલી મુગ્ધાએ હાથમાં પકડેલી પેન વડે નામરજીની નિશાની રૂપ સહી કરી દીધી.

બસ. ત્યારપછી આખરી અલવિદા કરી મૂકી આવ્યા ગાડીમાં, એના મા-બાપને ઘેર. સહુની આંખો આજે સિંદૂરી હતી. અરે..રે ન કરવાનું પાપ કર્યું છે આપણે સહુએ. જીવતા જીવે ચામડી ઉતરડીએ બસ એમ જ! કસાઈખાને ઢોર વળાવીએ ત્યારે રહેજ પૂળો ખાવા આપીએ ને પીઠે જરાક હાથ પણ પસવારીએ. જ્યારેઆપણે એને નિરાંતે શ્વાસ પણ ખાવા ન દીધો. મારી દીકરી, મારાં પારેવડાં, શું કરીએ? અમારાં સહુનાં કરમ આડાં થયાં. આપણા સહુનું જીવતર બગડ્યું. અમે તો આંસુ પણ ક્યાં જઈ ઠાલવીએ?

આજે રસોડામાં હડતાલ હતી. પાણીના ગોળામાં પણ જીવ હોત તો પૂછી ઊઠત કે, એક લોટા પાણીમાં બધાંય એક-બીજાને આગ્રહ કરો છો તે શું બગાડ્યું છે મેં તમારું? આજે મારી પાસે પણ કેમ ફરકતાં નથી? મોતના માતમને

પણ વામન બનાવે તેવો મહામાનમ આજે છવાઈ રહ્યો. સહુને વ્હાલી મુગ્ધાને મંથરા માનીને સહુએ ઢિક્કારી, વિના વાંકે. ‘દીકરી માફ કરી દે.. બેટા, માફ કરજે’ એવું બોલતાં-બોલતાં મમતાબેન અને સંદીપકુમાર ઢગલો થઈ ગયાં.

‘મુગ્ધા, મારી દીકરી.. એ ઘર તારે લાયક નથી. અમારી તો જરાય ઈચ્છા નહોતી, આ તો તારું મન રાજી રહે ને એટલે... બાકી, અમે તો તને એ કૂવામાં નાખીએ જ નહીં.’ મુગ્ધાના મમ્મી સુનયનાબેન એને સાંત્વના આપી રહ્યાં.

‘મમ્મી...મમ્મી, તું આમ સાવ ખોટું કેમ બોલે છે? તું જ તો કહેતી હતી કે, પ્રશાંતની મમ્મી મારી ખાસ સહેલી. અમે તો પહેલા ધોરણથી જ સાથે ભણેલાં. સાથે ખાતાં-પીતાં ને રહેતાં પણ સાથે સાથે... શું એ બધીય વાતો પાણીના પરપોટા! ને પપ્પા તમે નહોતા કહેતા કે, સંદીપકુમાર જેવા સસરા તો શોધ્યા ન જડે. વળી પ્રશાંત તો મહાસાગર જેટલો મહાન છે. ફરક માત્ર એટલો કે મહાસાગરનું પાણી ખારું ને આપણો પ્રશાંત એટલે...મીઠું સરોવર! શું એ બધું સાચું કે સ્વપ્ન? શું તમારી એ વાતો પણ પર્વત નામે પથરા? સારો-ઓવારો જોઈ રહેજ બેઠા ન બેઠા ત્યાં ચારેકોર જળબંબાકાર! ક્યાંય ના વાદળ ના ગાજ વીજ ને વરસાદ મૂશળધાર?’

‘તે બેટા, એને જ માવકું કે’વાય. આપણા નસીબનો વાંક. બીજું શું? નહીં તો આમ આપણા જ નસીબમાં?... કહેતાં-કહેતાં મુક્તાનંદ ગળગળા થઈ ગયા. આજે ત્રિભેટે ત્રાહિમામ હતો.

થોડીવાર પછી સહુ સ્વસ્થ થતા મુગ્ધાની મમ્મીએ કહ્યું. ‘ખુશ થા દીકરી કે. આપણે એ લોકોને વહેલા જાણી ગયા નહીંતર મારી કુમળી કળી જેવી દીકરીની શું હાલત કરતા એ નિર્દયીઓ? આ તો તું કતલખાનેથી પાછી આવી ગઈ છે બેટા! હવે એ તરફ લમણું વાળવું જ નથી. આપણે ભલા ને ભલું આપણું ઘર! ને તું ક્યાં અભણ છે? M.Sc. first class છે. ને તને અબર છે ને? તારા અવાજથી તો આખું અમદાવાદ મુગ્ધ છે વળી પૈસાની ખોટ નથી આપણે ત્યાં. તો ઈશ્વરના વરદાન સમી તું પણ છે અમારે ત્યાં ખોટનું સંતાન! તને જરાય ખસ કહે તેવું કોણ છે આ ઘરમાં?’

‘હા...મમ્મી, એ બધુંય સાચું, પણ એ લોકો રાતો-રાત બદલાઈ ગયાં કેમ? આટલી હદે કોઈ ફરી જાય ખરું? હું એ જાણવાને આતુર છું. એકાએક તેમના આવા વર્તનથી મારું મન ગૂંગળાય છે. ગૂંચવાય છે બાકી, મમ્મી.. બધાય

બદલાય, પણ... મારો પ્રશાંત બદલાય? ઘણા દિવસ પછી દીકરીએ બળાપો કાઢ્યો મુગ્ધાના મમ્મી પપ્પા પણ શું કરે?’ લુખ્યા આશ્વાસન આપી દીકરીને પરાણે સાંત્વના આપી રહ્યાં.

આજથી પાંચેક વરસ પહેલાં મુક્તાનંદ ઈડર છોડીને અમદાવાદ આવી વસ્યા. તે પણ એમની એકની એક દીકરી મુગ્ધાના કારણે જ. એ કંઠના કામણને બહોળું ફલક મળી રહે અને મુગ્ધા સારું શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરે તે આશયથી જ. ભવન્સ જેવી સારી કૉલેજમાં મુગ્ધાને એડમિશન મળી ગયું. કૉલેજના પ્રથમ ફંક્શનમાં જ મુગ્ધાએ સહુને મંત્રમુગ્ધ કરી દીધા. ‘અરે! મુગ્ધાના અવાજમાં જાદુ છે. નર્ચો જાદુ! આપણને તે વધુ ઘાયલ કરે તે પહેલાં જ આપણે સાભળીએ સોહામણ શિશિરની મીમીકી’ કહેતાં ફંક્શનનું સંચાલન કરતા M.Sc. Part oneના વિદ્યાર્થી પ્રશાંતે મુગ્ધાની આંખમાં આંખ પરોવી ને ફણગ્યું અદમ્ય પ્રણયબીજ! ખાનગીમાં, કૉલેજમાં ને પછી તો જાહેરમાં...રંગમંચ પર કે સ્ટેજ ઉપર કોઈપણ પ્રોગ્રામમાં, આ જોડી સહુની આંખોમાં ચમક લાવી દેતી. એ જોડી આગળ જાણે ચાર ચાંદ શરમાય. રૂપે-ગુણે સંપન્ન છતાં સરળતા સહુને સ્પર્શી લે તેવી. અરે! ભણવામાં પણ બન્ને અવ્વલ! જે-તે કાર્યમાં સંપૂર્ણ જીવ રેડી દે તેવાં! આમ કરતાં-કરતાં પ્રશાંત M.Sc. થઈ ગયો. હવે કૉલેજ લાઈફ પૂર્ણ... પરંતુ મુગ્ધા, તારા વિના રહેવું અઘરું થઈ પડશે હોં. મારા પળપળનો તું સહારો છે. તું B.Sc. થઈ જા પછી મારા ઘરે તને લઈ જાઈશ એમ નહીં. તારા ઘરે તને લઈ જઈશ અને મારા પપ્પા-મમ્મી આગળ મૂકીશ પ્રસ્તાવ લગ્નનો! પછી એ પણ હશે મમ્મી-પપ્પા તારા.. સમજીને મારી પ્રાણેશ્વરી!’

પ્રશાંતને બેંકમાં નોકરી મળી ગઈ. અને મુગ્ધાની ખુશી વાસંતી વનમાં પ્રવેશી! મુગ્ધા ખુશ હતી. બહુ જ ખુશ. આજે હું મારે ઘેર જઈશ. હા...મારા ઘરે, મારા પ્રશાંતના ઘરે. મુગ્ધાની પસંદગી એ એનાં મમ્મી-પપ્પાની પસંદગી. એટલે મમ્મી-પપ્પાની સંમતિ લઈ એટલું જ નહીં આશીર્વાદ લઈ સુંદર ડ્રેસમાં સજ્જ મુગ્ધા મનના માણીગર સાથે ઉપડીને જાણે ઉમંગનો સાગર હિલોળે ચડ્યો.

‘મમ્મી, ઓ..મમ્મી, તું કે’ દાડાની કે’તી’તી ને તેને આજ લઈ આવ્યો. મારી સ્વપ્ન પરી! જો...જો...તું જો તો ખરી.’

ને મુગ્ધાના નામથી, એના કંઠથી પરિચિત સહુ ઢોડી આવ્યાં. બોલાવી મમ્મીને પણ હુંકારો ભર્યો આખા ઘરે.

આમ તો મુગ્ધાની ઝલક સ્ટેજ ઉપર જોયેલી, તો વળી પ્રશાંત અને એના મિત્રોના મુખે સાંભળેલા વખાણ, એથી વિશેષ કોઈ પરિચય નહોતો: છતાં કોણ જાણે એને જોવા. મળવા સહુ તલપાપડ હતાં. એ સાક્ષાત મૂર્તિ આજે ઘરને ઉંબરે ઊભી હતી. બધા સાગમટે મુગ્ધાની સરભરા કરવામાં જોડાઈ ગયા.

‘દીકરી.. તું તો જાણે મારા પ્રશાંત માટે જ સરજાઈ છે. સાચ્યેજ નજર જેવું કંઈ હોય તો આ છોકરીને તો ન જ લાગવી જોઈએ. મુગ્ધા, તારા પપ્પા-મમ્મીને કહેવાની, સમજાવવાની જવાબદારી અમારી, હવે તું નિશ્ચિત. તારી માગણી તો અમે કરીને જ રહીશું જરા જુઓ તો બરા.. ઓ, પ્રશાંતના પપ્પા, આ તો તમને ખાનગીમાં કહું છું હો, રાધા-કૃષ્ણના પછી કદાચ આ જોડલી જ આટલી ઉત્તમ ઈશ્વરે સરજી હશે. આવી રૂડી-રૂપાળી ને સંસ્કારી દીકરીને જતી ન કરાય હો.’

‘તે જતી કરવાનું કહ્યું પણ કોણે? આ તો લક્ષ્મીજી ખુદ ચાંદલો કરવા આવ્યા... આપણા પ્રશાંતનું જ નહીં, આપણા સહુનું ભાગ્ય ખૂલી ગયું છે.’ સંદીપકુમારે પણ દિલાખોલીને પોતાની રાય આપી.

પછી તો વાત-વાતામાં જાણવા મળ્યું કે, મુગ્ધાની મમ્મી ઈડરની છે. ‘ને અલી મુગ્ધા, સુનયના જોષી? અરે...અરે! આ તો આખું કોળું શાકમાં! લે કર વાત. એ તો મારી બાળપણની સહેલી. તો તું સુનયનાની દીકરી? બસ, હવે તો આ સંબંધોને રોકનાર કોઈ નથી. ને અમારે કંઈ પૂછવું પણ નથી. ચોઘડિયાં ને સારા-માઠા દિવસો એવું બધું તો માનવીના ભેજાની ઉપજ છે, બાકી ઈશ્વરે સરજેલા બધા જ દિવસો ઉત્તમ છે. સાથે હોય છે આપણા સારામાઠા કર્મો! અમે તો આજે જ અબઘડી તારા ઘરનાંઓને બોલાવી લઈએ છીએ કહેતાં ઘણા સમયથી છૂટી ગયેલી સહિયર સુનયનાના ઘરનો ફોન નંબર મમતાબહેને માગ્યો, ને મુગ્ધાના મમ્મી-પપ્પાને ફોન જોડ્યો.’

‘અલી સુનયના.. હું મમતા... બસ, ફોન ઉપર કંઈજ નહીં. બધું સવિસ્તાર, રૂબરૂમાં. તમે તૈયાર થઈ જાવ, તમને તેડવા માટે નીરવ આવે જ છે.’

ફોન ઉપરની વાતચીત મુજબ નીરવ મુગ્ધાના પપ્પા-મમ્મીને લેવા પહોંચી ગયો. સુનયનાબેન અને મુક્તાનંદને લઈ નીરવ ઘરે આવી પહોંચ્યો.

‘અલી સુનયના. કેટલા સમયે?’

‘અને તું મમતા, ચાર માનવામાં નથી આવતું, અમદાવાદમાં એકજ એરિયામાં હોવા છતાંય દૂર? ને પછી તો વાતોના પડીકાં છૂટ્યાં.’ ‘તમારો દીકરો ને મારી દીકરી, હવે વળી પૂછવાનું કોને? આપણે તો હવે કરો કંકુના...’ ને સહુએ વધાવી લીધી સોનેરી વાત! આ રનેહના સગપણને પોંખવા કાજે ગગનમાંથી જાણે અમીધારા વરસી રહી. એટલું જ નહીં. ઉપવનના ફૂલોએ ફોરમ ફેલાવી. ચો-તરફ હવે બન્ને પરિવાર ઘબકતા હતા. એક જ હૃદયે, એક જ ઘડકને. અંતરના પ્રેમની આંખો અગાધ હોય છે, ને તેથી જ દૂર-સુદૂરથી શોધી લાવે છે પ્રિયજનોને! બસ, આજે આવો જ માહોલ પ્રશાંતના ઘરે છલકાયો. મુગ્ધા M.Sc. થઈ જાય ત્યાં સુધી પ્રશાંત સાગર તમારે બે ચોમાસાં રાહ જોવી જ રહી. સાગરને મળવા નદીનો તલસાટ એટલો જ તલસાટ.. તલભાર પણ ઉણપ નહીં. ઉમંગના આર્લિંગનથી જોત-જોતામાં સમય પસાર થતો ચાલ્યો.

મંગળકેરા ને માંગલિક પ્રસંગો મહેમાનની પેઠે આવ્યા ને ચાલ્યા ગયા. હનીમૂન માટે કાશ્મીર, સિમલા, મસૂરીમાં આ પ્રેમી પતંગિયાં મન મૂકીને મહાલ્યા. પહાડોએ વિચાર્યું હશે કે... ‘સારું થયું કે અગત્ય્ય મુનિએ અમારી પાંખો કાપી લીધી છે. નહીંતર અહીંથી ઊડતાં-ઊડતાં અમે ક્યાં ના ક્યાં પહોંચ્યા હોત! તો...તો...આ પ્રેમી જોડું અમારી ગોદમાં ક્યાંથી હોત? વલી આવી સુંદર મુગ્ધાના ચહેરાની મનની મુગ્ધતા ને પ્રસાંત સાગરના પ્રેમની ગહનતા માણવા અને જોવા અમને ક્યાંથી મળત?’

ઊંડા વિચારોમાં ખોવાયેલી મુગ્ધા હલબલી ગઈ. એને એજ નહોતું સમજાતું કે આટલા ઊંડા, આવા અમાપ અને ગહન પ્રેમમાં એકાએક ઓટ ક્યાંથી આવી ગઈ? કઈ ઘડી ગળી ગઈ અમારા ઉત્કટ પ્રેમને? કે...આમ ભર મધ્યાને અમાસ છવાઈ ગઈ. નાના..ના..હશે ઉણપ ક્યાંક મારા માં જ. શક્ય છે મારાથી એવી કોઈ ભયંકર ભૂલ થઈ ગઈ હશે, કે ઘરનાં બધાય મારી સાથે આમ વરત્યાં. મારે એ શોધવું છે જ. મારો પ્રશાંત ને મારા સાસુ-સસરા મને ધિક્કારે એવા તો હરગિજ નથી. વળી ભાભી-ભાભી કરતો નીરવ તો ભાળ રાખનારો લક્ષ્મણ જ જોઈ લ્યો! ભાભી બોલતાં તો જાણે એની જીભે ઝરણાં દોડી આવતાં. એ પણ આટલી હદે નક્કટ કેમ બન્યો? હિંમત એકઠી કરી. મનમાંથી વિચારોના તાણાવાણાને હટાવી આત્મ-વિશ્વાસથી ડગલાં ભરતી એ ઘરની બહાર નીકળી ગઈ. કોઈને પણ કહ્યા વિના એ સીધી પહોંચી ગઈ એના સાસરે.

‘મારી કોઈ ભૂલ થઈ હોય તો માફી માગું છું. તમારા પગે પડું છું. અમને બન્નેને અલગ ન કરો. હું આજ ઘરની વહુ હતી, છું અને રહેવાની. ખુદ વિધાતા પણ મને તમારાથી અલગ નહીં કરી શકે... તેવા મક્કમ નિર્ધાર સાથે આજે હું અહીં આવી છું.’ પરંતુ પ્રશાંતે તો તેને હડસેલી જ દીધી. મુઘ્ધાએ પલંગનો પાયો મજબૂતીથી પકડી રાખ્યો. અને ત્યાં જ ડબલબેડની બાજુમાં ગોઠવાયેલો ડ્રેસિંગ ટેબલનો અરીસો જાણે આગસ મરડી બેઠો થયો.

‘અલી એય...મુઘ્ધા, બોલ તો ખરી... શું તારા સેંથામાં હું સમાયેલો છું? સેંથામાં જ શું કામ? હું તો મારી મુઘ્ધાના મનમાં પરોવાયેલો છું એના હૈયામાં ખોવાયેલો છું. ઓહ! જોતો ખરી આ તારા સેંથાનું સિંદૂર મુખે રેલાયું. લે..હું પણ ફૂંકી આવ્યો..તારા ભાલ પર. તારા માખણિયા ગાલ પર.’

‘જાવ...જાવ..છોડો, ચાલો મને તૈયાર તો થવા દો હવે..’

ને પ્રશાંત મીઠા જાકારને અવગણતો હોય એમ બોલી ઉઠ્યો, ‘હે..ઈશ્વર! મોત પણ આપે તો મને પહેલું આપજે. એટલે મારે મારી મુઘ્ધાથી દૂર રહેવું ન પડે, અલગ ન રહેવું પડે.’ એટલું સાંભળતાં જ મુઘ્ધાએ આંખમાં આવેલાં પાણી સાથે પોતાનો હાથ પ્રશાંતના મોં ઉપર દબાવી દીધો.

‘અલી ઓ ગાંડી...લે કર વાત. સાવ ગાંડી નહીં તો! આટલી વાતમાં જ રડવાનું? હવે એવું નહીં બોલું બસ, તને ગમતું ન હોય તો! પણ... એટલું તો મને કહેવા દે કે. ‘હું તારા ભાલે આમ જ ચમકતો રહું, ને તારી લહેરાતી લટોમાં લપાતો-છૂપાતો રહું, આ સપ્તપદીના સાત પગલાં સાથે ચાલ્યાં છીએ, તો વૈતરણી પણ સાથે જ તરીશું... લે બસ, હવે તો ખુશ ને? તારા વિનાની એક પણ પળ હું કલ્પી શકતો નથી..’

‘હા...હા... કહેતી એ પ્રશાંતને વળગી પડી, એના હૈયાનો હાર થઈને.. પરંતુ પ્રશાંતના ઓચિંતા હડસેલાથી પુનઃ જાગૃત થઈ ગઈ. અરે! અરે! તું સીમલામાં નથી, મુઘ્ધા મન વાળી લે.. કહેતી મનને મહાપરાણે સમજાવતી સ્વેજ ઊભી થવા ગઈ ત્યાં તો પ્રશાંતે બૂમ પાડી.’

‘મમ્મી...આને બહાર તગેડી ધ્યો ને, અહીં મારી પાસેથી દૂર જાને..’ પ્રશાંતની આવી ચીડ સાંભળી ઘરનાં બધાં જ સભ્યો આવી ગયાં. ને મુઘ્ધાનો હાથ ઝાલી એને બહાર ધકેલી દીધી. રડતી-કકળતી ને કરગરતી તે બધાં આગળ પ્રશાંતની ભીખ માગતી રહી. હવે એને ખાતરી

થઈ ચૂકી કે સાસરિયાઓના શિર પર કૈકથી, કંસ, મંથરા ને રાવણ જેવા દુષ્ટ જમડાઓએ સવારી કરી દીધી છે. એ પછી કોણ જાણે પણ થોડીવારમાં જ મુઘ્ધાના મા-બાપ આવીને મુઘ્ધાને લઈ ગયાં.

મનથી સાવ હણાયેલી મુઘ્ધા હવે એક રૂમમાં સહુથી અતડી રહેવા લાગી. કોઈની સાથે વાતચીતનો પણ સંબંધ કેળવ્યો નહીં. બંધ બારણામાં તે ટેવાઈ ગઈ. મમ્મી-પપ્પા, સગાં-વહાલાં, ડૉક્ટર એમ સહુના સહિયારા પ્રયાસો છતાં તે આ અસહ્ય યાતનામાંથી બહાર આવતી નહોતી કે આવવા માગતી ન હતી એ તો રામ જાણે! ને એક સવારે મમ્મીએ મરણપોક મૂકી. મમ્મીની એ ચીસથી ચોકી જઈને મુઘ્ધા રૂમ છોડી બહાર દોડી આવી. શાંત વાતાવરણમાં રહેવા જાતને ગોઠવી ચૂકેલી મુઘ્ધા શોકાતુર મમ્મી-પપ્પાનું કલ્પાંત જોઈ રહી. મમ્મીનો ખભો પકડીને એ જાણે કંઈક પૂછવા પ્રયત્ન કરતી હતી, પરંતુ એને પણ પોતાની વાચા હણાઈ ગઈ હોય એવું લાગ્યું. તે કંઈજ પૂછી ન શકી. ત્રણેય યંત્રવત્ ઊભા રહી ગયાં. મનમાં ઊઠી રહેલા પ્રશ્નો જાણે સહદેવ બની બેઠા! થોડા સમય પછી સુનયનાબેનને કળ વળી હોય તેમ ચાલવા લાગ્યાં. તેમના રૂમમાં જઈને ભૂરો સાડલો પહેરી બહાર આવ્યાં. મુક્તાનંદે સફેદ ઝભ્ભો પહેરી લીધો. આવાં કપડાંમાં મમ્મી-પપ્પા ક્યાં જઈ રહ્યાં છે. તે મુઘ્ધાને ન સમજાયું.

‘મુઘ્ધા...દીકરી, અમે આવીએ છીએ...’ કહેતા એમના મોં અને આંખો ઉપર ભારેખમ યાતનાઓએ જાણે ચડાઈ કરી! મુઘ્ધાને ઘરમાં મૂકી બહારથી તાળું મારી બન્ને જણા બહાર નીકળ્યાં. પાર્કિંગમાંથી ગાડી સડસડાટ ચાલી નીકળી! મુઘ્ધાનું આ રીતે એકલું રહેવું છેલ્લા થોડા સમયથી સહજ હતું. પરંતુ મમ્મી-પપ્પાનું આવું શોકાતુર વર્તન તેણે પહેલીવાર જોયું. એને કશું સમજાતું ન હતું. કંઈક જાણવાના કે સમય પસાર કરવાના આશયથી તેણે પપ્પાના ટેબલ, પર્સ બંધું તપાસી જોયું. એકાએક પપ્પાના દવાના ડબ્બામાં હાથ ગયો. કેટલીક દવાઓની નીચે એક કાગળ એના હાથ લાગ્યો. કોઈ દિવસ નહીં ને આજે કેમ જાસૂસી કરવાનું જોખમ ચડ્યું. કાગળ હાથમાં લેતાં જ જાણે પોતિકાપણું અનુભવાયું, ને એ ઉતાવળી થઈ બેઠી.

કાગળ ખોલતાંની સાથે જ... ‘અરે..અરે! આ તો મારા પ્રશાંતના જ અક્ષર!’ પણ...પપ્પાના ડબ્બામાં ક્યાંથી? સઘળી ઈંતેજારી હવે ઉછળવા લાગી. દબાયેલી સ્પ્રિંગની જેમ જ!’ એ પત્રને એકવાર ધરાઈને હૃદયસરસો ચાંપી

લીધો. નફરતને નેવે મૂકી અક્ષરને ચૂમી આગળનો વરતારો વાંચવા ઉત્સુક બની બેઠી.

‘મારી વ્હાલી, મારા કાળજે કોતરાયેલી મારી મુઘા. તને હડસેલતાં, તને ઘુત્કારતાં પહેલાં હજારો હિમાલય મારા હૈયે મૂક્યા. હનીમૂનના પંદર દિવસ પછી તાવ અને નાની-મોટી બીમારી પછી મેં જાણ્યું કે મને બ્લડ કેન્સર છે. બસ, તને વિધવાનું લેબલ ન લાગે એ જ આશય! મારા મૃત્યુ અગાઉની મારી આ અંતિમ ઇચ્છા! મારા મમ્મી-પપ્પા અને તારા મમ્મી-પપ્પાના સંયુક્ત પ્રયાસના ભાગરૂપે ભજવાયેલું એક અત્યંત દુઃખ દાયક નાટક! જેને ભજવવા કોઈ રાજ ન હોય, ખુદ ખુદા પણ..તે વાત સાવ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ... એકમાત્ર મારી અંતિમ ઇચ્છાને આધીન સહુને મેં જાણે અજાણે, મને-કમને સામેલ કર્યા છે. તારે મન હું ખલનાયક ને મારા મમ્મી-પપ્પા અને નીરવ મહા ખલનાયક! આટલા કઠોર નિર્ણયનો એક માત્ર

કોમળ આશય હવે તું સમજી શકીશ. મારી પ્રિયા...હું આજે પણ તને એટલો જ પ્રેમ કરું છું. રાધાને તરછોડીને ભલા કૃષ્ણ ક્યાંય જઈ શકે? અરે! જાય તો પણ એ જીવી શકે? બસ, એટલા જ ઉત્કટ પ્રેમની સાક્ષી ને સાબિતી કેવી રીતે આપું? હું, આજે પણ તને એટલો જ...ના, એમ નહીં, એનાથી પણ અધ..ધ... પ્રેમ કરું છું. મારો જીવ તું જ છે. ને તારામાં જ છે. આપણો સમાજ ત્યક્તાને સ્વીકારે છે, એટલી સહજતાથી વિધવાને સ્વીકારી શકતો નથી. તું મને એટલે કે, તારા ને માત્ર તારા જ પ્રશાંતને માફ કરી દઈશ ને?

ચાલ, મુઘા..બાય નહીં કહું. મળીશું આવતાં જનમે ને એ વાંચતા જ મુઘા ઢળી પડી. મુક્તાનંદ અને સુનયનાબેન હૈયું ઠાલવીને ઘેર આવ્યાં ત્યારે...મુઘા પ્રશાંતના અચેતન હૈયામાં પોઢી ચૂકી હતી.

ફોન. નં: ૯૯૦૯૬૪૧૨૬૨

॥ વિદ્યાવૃત્ત ॥

સી.ઝેડ.પટેલ કોલેજમાં લાઇબ્રેરી ઓરિયેન્ટેશન પ્રોગ્રામ યોજાયો.

ચારુતર વિદ્યામંડળ સંચાલિત સી.ઝેડ.પટેલ કોલેજ ઓફ બિઝનેસ એન્ડ મેનેજમેન્ટ, ન્યુ વલ્લભ વિદ્યાનગર કોલેજના પ્રથમ વર્ષના વિદ્યાર્થીઓને કોલેજ ગ્રંથાલય વિષે માહિતગાર કરવાના હેતુથી “KNOW YOUR LIBRARY” ની થીમ ઉપર લાઇબ્રેરી ઓરિયેન્ટેશન પ્રોગ્રામનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું.

લાઇબ્રેરી ઇન્ચાર્જ ડો. સુભાશિષ મિશ્રા તથા કો-ઓર્ડિનેટર ડો. હિમાંશુ સંઘવી દ્વારા પ્રથમ વર્ષમાં પ્રવેશ મેળવેલ વિદ્યાર્થીઓને કોલેજ ગ્રંથાલયના નિયમો તથા ગ્રંથાલયના ઉપયોગ વિશે માર્ગદર્શન આપવામાં આવ્યું હતું. તેમજ દર વર્ષે ગ્રંથાલય દ્વારા આપવામાં આવતા બેસ્ટ લાઇબ્રેરી યુઝર્સ એવોર્ડના પારિતોષિક વિશે સમજ આપી હતી. વિદ્યાર્થીઓમાં ગ્રંથાલય જાગૃતતા કેળવાય અને ગ્રંથાલયનો વધુ ને વધુ ઉપયોગ કરે તે હેતુથી આ કાર્યક્રમનું આયોજન કરવામાં આવેલ, જેમાં વિદ્યાર્થીઓને ગ્રંથાલયના નિયમો, સંદર્ભગ્રંથો, ઇ-બુક્સ, ઇ-જર્નલ, ગ્રંથાલયની પ્રવૃત્તિઓ અને ગ્રંથાલયના વિવિધ વિભાગોની રૂબરૂ મુલાકાતો કરાવી વિસ્તૃત માહિતી પૂરી પાડવામાં આવેલ.

કા.આચાર્ય ડો.નિશીથ દવેએ પ્રથમ વર્ષના વિદ્યાર્થીઓને કોલેજ ગ્રંથાલયનો મહત્તમ ઉપયોગ કરવાની પ્રેરણા આપીને સમજાવેલ કે આજના સતત સ્પર્ધાત્મક યુગમાં દરેક વિદ્યાર્થીઓ પાસે જ્ઞાન ખૂબ જ જરૂરી છે. તેથી પુસ્તકનું વાંચન જીવનમાં અનેક રીતે ઉપયોગી બની શકે છે અને તે કારકિર્દીમાં સોનેરી સોપાન પ્રસરાવીને જ્ઞાનની સીમામાં વધારો કરવામાં મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે.

સમગ્ર કાર્યક્રમનું આયોજન કોલેજના આચાર્ય ડો.નિશીથ દવેના માર્ગદર્શન હેઠળ ગ્રંથપાલ નારણ રોહિત દ્વારા સફળતાપૂર્વક કરવામાં આવ્યું હતું.

ऑलिम्पिक रेकोर्ड तोडनार पाणु यंद्रक नडि मेणवनार मडान दोडवीर: मिलभासिंह

पी.डी.शर्मा

दोडवीर तरीके जे नामना श्री मिलभासिंहले प्राप्त करी छे ते आजडिन सुधी भारतना कोई पाणु दोडवीरे प्राप्त करी नथी. १९६०नी रोम ऑलिम्पिक्समां ४०० मीटरनी दोडमां ऑलिम्पिक आंकमां सुधारो कर्यो होवा छतां पाणु सेकंडना दसमा

भागथी तेओश्री कांस्ययंद्रक मेणवी शक्या नडि.

संवर्धमय बाणपणु

श्री मिलभासिंहनो जन्म लायलपुर(हाल पाकिस्तानमां) गाममां भूब ज सामान्य कुटुंबमां थयो छतो. १९४७मां ज्यारे भारत पाकिस्ताननुं विभाजन थयुं त्यारे इक्त १२ वर्षनी उंमरे तेओ कुटुंबनां अन्य सभ्यो साथे दिल्ली आव्या छता आने भूब ज संवर्धमय जवन पसार कर्युं छतुं. ते समये ओमनी पासे रहवा माटेनी जग्या पाणु न छती. तेमना मोटाभाई श्री माजनसिंह डोजमां हवालदार छता आने घोरणु नव सुधीनो अभ्यास मिलभासिंहले तेमनी जोड रहने पूरो कर्यो छतो.

डोजमां जोडाय

१९५०मां तेओ अेक गेरेजमां कारीगर तरीके जोडाय छता. परंतु तेमां तेमनुं मन लायुं नडि. मोटा भाईना कहेवाथी तेओ १९५३मां डोजमां जोडाय छता. तेमना भाईश्रीनो डोजनी युनिटमां हॉकी, फूटबॉल, बास्केटबॉल जेवी रमतोमां सारो देभाव छतो. तेथी मिलभासिंहने पाणु रमतगमत अंगेनो शोभ जाग्यो आने तेओ पाणु रमतगमतमां भाग लेवा मांड्या.

रमतो करतां दोडमां वधु रस

मिलभासिंहने रमतो करतां दोडमां वधु रस छतो. शुरुआत तेओ लांबा अंतरनी दोडमां भाग लेतां छता आने अेक वार पांय माईलनी दोडमां तेओ भीजा स्थाने

पाणु आव्या छता. परंतु तेमनी युनिटना राहबरथी तेओ मध्यम अंतरनी दोड पर ध्यान केन्द्रित करवा मांड्या छता आने छेले छेले तेओ इक्त ४०० मीटरनी ज प्रेक्टिस करता छता आने तेमां ज तेओ १९६०मां 'ऑलिम्पिक आंक' सुधारवामां पाणु सङ्ग नीवड्या छता.

मेलभोर्न ऑलिम्पिक्समां असङ्ग देभाव

मिलभासिंहना अथाक परिश्रमथी ४०० मीटरनी दोड, माटे तेमनी पसंदगी १९५६ मेलभोर्न ऑलिम्पिक्स माटे करवामां आवी छती. परंतु आंतरराष्ट्रीय स्पर्धाओमां भाग लेवानो ओछो अनुभव होवाने कारणे तेओअे ४०० मीटरनी दोड ४८.९ सेकंडमां पूरी करी नबणो देभाव कर्यो छतो. परंतु मिलभासिंह तेनाथी निरुत्साहित थया न छता. आ ऑलिम्पिक दरमियान ४०० मीटरना विश्वसिद्ध अमेरिकन धावक श्री जैकिन्से मिलभासिंहने केटलांक अगत्यनां सलाहसूचनो आप्यां छतां. जेनुं तेमणु संपूर्ण रीते पालन कर्युं छतुं आने तेथी ज १९५७मां तेओअे बेंगलोरमां २२मी राष्ट्रीय अथलेटिक चैम्पियनशीपमां भाग लई ४०० मीटरनी दोड ४७.५ सेकंडमां पूरी करी छती आने नवो 'राष्ट्रीय कीर्तिमान' स्थाप्यो छतो.

टोकिओ ओशियन रमतोत्सवमां श्रेष्ठ देभाव

सभत अभ्यास आने दृढ संकल्पने कारणे श्री मिलभासिंहनी ४०० मीटर दोडमां सतत प्रगति थती रही आने तेने परिणामे १९५८मां टोकिओमां आयोजित त्रीजा ओशियन रमतोत्सवमां तेमणु ४७.० सेकंडनो समय आपी 'नवो ओशियन रेकोर्ड' स्थापित कर्यो छतो, अेटलुं ज नडि पाणु २०० मीटर दोड पाणु २१.६ सेकंडमां पूर्ण करी सुवर्णयंद्रक प्राप्त कर्यो छतो. १९५८मां ज तेमणु कार्डिफ मुकामे आयोजित कोमनवेल्थ गेम्समां भाग लई ४४०वारनुं अंतर इक्त ४६.६ सेकंडमां पूर्ण कर्युं छतुं. आ बधी सिद्धिओने आधारे ज तेओ 'इलाईग शीप' तरीके समग्र विश्वमां प्रख्यात थई गया छता. रमतगमत क्षेत्रे तेमनी अपूर्व सिद्धिओने बिरदाववा माटे भारत सरकारे तेमने 'पद्मश्री'थी सन्मानित कर्या छता.

१९६० रोम ऑलिम्पिक्समां सर्वश्रेष्ठ देभाव

श्री मिलभासिंहनो सर्वश्रेष्ठ देभाव १९६०मां 'रोम ऑलिम्पिक्स'मां रह्यो छतो. कमनसीबे ४५.६ सेकंडमां 'ऑलिम्पिक आंक'मां सुधारो कर्या पछी पाणु सेकंडना दशमा भागथी दक्षिण आफ्रिकाना जेलाडी स्पेन्सथी

પાછળ પડવાને કારણે ફક્ત ચોથા સ્થાનથી જ સંતોષ માનવો પડ્યો હતો. કારણ કે તેમનાથી આગળ ઓટિસ ડેવિસ, કાર્લ કાફમેન અને સ્પેન્સ રહ્યા હતા. મિલખાસિંહને ચોથા સ્થાનથી પણ સંતોષ થયો હતો, કારણ કે તે એમના જીવનનું ‘સર્વશ્રેષ્ઠ પ્રદર્શન’ હતું અને ફક્ત પી.ટી. ઉપાને છોડીને આજદિન સુધી ભારતનો કોઈ પણ દોડવીર ઓલિમ્પિકમાં એથલેટિક્સની અંદર ચોથું સ્થાન પ્રાપ્ત કરી શક્યો નથી.

એથલેટિક્સમાં રાહબર તરીકે

રોમ ઓલિમ્પિક્સ પછી શ્રી મિલખાસિંહે ‘દોડની દુનિયા’માંથી ક્ષેત્રસંન્યાસ લઈને એથલેટિક્સમાં રાહબરી(Coaching) આપવાનું કામ શરૂ કર્યું હતું અને ઘણા બધા દોડવીરોને તાલીમ આપી હતી. એમની પ્રેરણા લઈ ભારતના ઘણા બધા દોડવીરોએ ખૂબ જ સારી પ્રગતિ કરી હતી. આજે પણ ૪૦૦ મીટર દોડ માટે મિલખાસિંહનો રેકોર્ડ સીમાચિહ્ન ગણાય છે.

ટી.વી. સીરિઅલ અને ફિલ્મ

આ જગવિખ્યાત દોડવીરનું સંઘર્ષમય જીવન અને રમતગમતમાં અકલ્પનીય સિદ્ધિઓને સામાન્ય જનતાની સમક્ષ મૂકવાની દૃષ્ટિએ શ્રી રમેશ કોહલીએ સાત ભાગની ટી.વી. સીરિઅલ પણ તૈયાર કરી હતી. આ ટી.વી. સીરિઅલ હિન્દી ભાષામાં હોવાથી તે ખૂબ પ્રસિદ્ધિ પામી

હતી અને આ રીતે ભારતના આ મહાન દોડવીરની ગાથા તેમજ અભૂતપૂર્વ સિદ્ધિઓ દૂરદર્શનના માધ્યમથી સમગ્ર ભારતના આમ લોકો સુધી પહોંચી હતી. એવી રીતે જ ‘ભાગ મિલખા ભાગ’ ફિલ્મ પણ ખૂબ લોકપ્રિય બની હતી.

બેજિંગ ઓલિમ્પિક મશાલમાં ભાગ

વર્ષ ૨૦૦૮માં દિલ્હીમાં ૧૭મી એપ્રિલના રોજ બેજિંગ ઓલિમ્પિકની મશાલ લઈને દોડનાર ખેલાડીઓમાં સૌપ્રથમ સમંતિ આપનાર શ્રી મિલખાસિંહ હતા. તેઓ સ્પષ્ટપણે માને છે કે રમતગમતમાં રાજકારણનું કોઈ સ્થાન નથી. ‘ઓલિમ્પિક રમતોત્સવ’ સમગ્ર વિશ્વ માટે છે. કોઈ વિશેષ દેશ માટે નથી. આ રીતે જોઈએ તો મિલખાસિંહ સાચા અર્થમાં ખેલાદિલ મહાન ખેલાડી છે.

ભારતમાં રમતગમતનું ધોરણ ઊંચું આવે તે માટે તે વખતોવખત કેન્દ્ર સરકાર તેમજ જાહેર જનતાને સલાહસૂચન પણ આપતા હોય છે. અંતે, આશા રાખીએ કે મિલખાસિંહના જીવનમાંથી પ્રેરણા લઈ ‘નવા મિલખાસિંહ’ જન્મે અને ભારતને ‘રમતગમતની દુનિયા’માં માન અપાવે.

B-1 Swiss Avenue, Patel Colony, Opp
Manekbaug Hall, Ambawadi,
Ahmedabad-380 015. (R) 079-26564650
(M) 9898870840

॥ વિદ્યાવૃત્ત ॥

૨૯ જુલાઈ ૨૦૧૯ ના રોજ, એન વી પટેલ સાયન્સ કોલેજ વિદ્યાનગર દ્વારા આંતરરાષ્ટ્રીય ટાઈગર ટિવસ ની ઉજવણી કરવામાં આવી હતી. આ કાર્યક્રમમાં મુખ્ય મહેમાન તરીકે વિદ્યાનગર નેચર ક્લબના શ્રી ધવલ પટેલ હાજર હતા. તેમણે નિવસનતંત્રમાં વાઘના મહત્ત્વ પર પોતાના મંતવ્યો રજૂ કર્યા હતા. આ કાર્યક્રમમાં કાર્યક્રમને અનુરૂપ, પેન્સિલ સ્કેચ, કવિતા સ્પર્ધા જેવી વિવિધ સ્પર્ધાઓનું આયોજન પણ કરવામાં આવ્યું હતું. આ ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા ટાઈગર V/S ટ્રાઈબલ પર યુથ પાર્લામેન્ટ પણ યોજવામાં આવી હતી. તમામ વિદ્યાર્થીઓ એ આ સ્પર્ધામાં ઉત્સાહભરે ભાગ લીધો હતો. આ પ્રસંગે કોલેજના આચાર્યશ્રી ડો.બાસુદેવ બક્ષી, બાયોલોજી વિભાગના મુખ્ય શિક્ષક ડો.રીટા એન કુમાર, મધ્યસ્થ સમિતિના ઉપપ્રમુખ ડો.અર્યના શાહ, ઋજ શિવાંશ પંડિત અને નેચરક્લબના સંયોજક ડો.સુસ્મિતા સાહુ ઉપસ્થિત રહ્યા હતા.

॥ विद्यावृत्त ॥

बिरला विश्वकर्मा महाविद्यालय ખાતે વૃક્ષારોપણનું આયોજન થયું.

ચારુતર વિદ્યામંડળ સંચાલિત બિરલા વિશ્વકર્મા મહાવિદ્યાલય ખાતે સીવીએમની શ્રેષ્ઠતા ૭૫ વર્ષની ઉજવણી, વૃક્ષવાવેતર અભિયાન તથા બીવીએમ નેશનલસ વિસરસ્કીમના સંયુક્ત ઉપક્રમે વૃક્ષારોપણનું આયોજન કરવામાં આવ્યું. જેમાં ગ્લોબલવોર્મિંગની સમસ્યા, વોટરક્ન્સર્વેશન, એરપોલ્યુશન, એટમોસફેરિક સાયકલ ડિસ્ટર્બન્સ જેવી સમસ્યાને ધ્યાનમાં રાખીને માત્ર ૩૦ દિવસના ટૂંકા સમય ગાળામાં બે વખત વૃક્ષારોપણ હાથ ધરવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે સંસ્થાના પ્રિન્સિપાલ ડો. ઈંદ્રજિત એન પટેલ, પ્રો ફલેશ વોરા (કોર્ડિનેટર, વૃક્ષવાવેતર અભિયાન), ડૉ. તન્મય પવાર (હેડ, ઇલેક્ટ્રોનિક્સ એન્જી), ડો. એલ.બી ઝાલા (હેડ, સિવિલ એન્જી). ડો. ભાર્ગવ ગોરડિયા (હેડ, ઇસી એન્જી), ડો. પી.એમ. જ્યોર્જ (હેડ, મિકેનિકલ એન્જી). ડો તૃપ્તિ દેસાઈ (હેડ, મેથેમેટિક્સ) તથા એન.સી.સી ઓફિસર્સ (વિદ્યાનગર), બીવીએમ એન.એસએસ. પ્રોગ્રામ ઓફિસર્સ ડો એચ. વી.પટેલ, પ્રો.મયુર એમ.સેવક, પ્રો અજયદહિયા (કોર્ડિનેટર, માયકેમ્પસ ક્લીન કેમ્પસ) તથા અન્ય અધ્યાપકો ઉપસ્થિત રહ્યા હતા. પ્રો ફલેશ વોરા એ જણાવ્યું હતું કે અત્યાર સુધીમાં વિદ્યાર્થીઓ તથા અધ્યાપકો દ્વારા બીવીએમ ખાતે તથા બીવીએમ બોયઝ હોસ્ટેલ તથા ગર્લ્સહોસ્ટેલ, ચારુતર વિદ્યામંડળની અન્ય સંસ્થાઓ વિગેરે જગ્યાએ ૩૦૦થી વધારે વૃક્ષો વાવવામાં આવ્યા છે તથા આગામી સમયમાં ૩૦૦૦ તથા ૩૦૦૦૦ વૃક્ષો સુધીનો લક્ષ્યાંક છે. સંસ્થાના પ્રિન્સિપાલ ડો. ઈંદ્રજિત એન પટેલે જણાવ્યું હતું કે વધુમાં વધુ વૃક્ષારોપણ એ આગામી સમયની જરૂરિયાત છે તથા શહેરી કરણને લીધે જે પ્રકારે પર્યાવરણને નુકશાન થયું છે તેનું ખુબ ઓછા સમયમાં રિપ્લેસમેન્ટ થવું જરૂરી છે જેમાં મહત્તમ વૃક્ષારોપણ, પ્લાસ્ટિકના ઉપયોગનો ઉપયોગ ટાળવો, પાણીનો સદુપયોગ જેવી પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા થઈ શકે છે. આ પ્રસંગે ચારુતર વિદ્યામંડળના અધ્યક્ષ એન્જિનીયર ભીખુભાઈ પટેલ, ઉપપ્રમુખ મનીષભાઈ પટેલ તથા અન્ય હોદ્દેદારોએ શુભેચ્છા વ્યક્ત કરી હતી.

॥ વિદ્યાવૃત્ત ॥

બીજેવીએમ કોલેજના એન.એસ.એસ યુનિટ દ્વારા પેટલાદ તાલુકાના ફાંગણી ગામે એક દિવસીય શિબિર યોજાઈ

વલ્લભ વિદ્યાનગર સ્થિત ચારુતર વિદ્યામંડળ સંચાલિત ભીખાભાઈ જીવાભાઈ વાણિજ્ય મહાવિદ્યાલય એટલે કે બીજેવીએમ કોમર્સ કોલેજના રાષ્ટ્રીય સેવા યોજના (એન.એસ.એસ.) વિભાગ દ્વારા પ્રિ. કેતકી શેઠના માર્ગદર્શન હેઠળ આણંદ જિલ્લાના પેટલાદ તાલુકાના ફાંગણી ગામે એક દિવસીય શિબિર યોજાયેલ. આ પ્રસંગે ચારુતર વિદ્યામંડળના માનદ સહમંત્રી સર્વેશ્રી કે. એસ. પટેલ તથા માનદ સહમંત્રીશ્રી વિશાલભાઈ એચ. પટેલ ઉપસ્થિત રહેલ. જેમાં શિબિરના પ્રારંભે વૃક્ષારોપણ કાર્યક્રમ યોજાયેલ. અને ત્યારબાદ પર્યાવરણ જાગૃતતા અંગેનો કાર્યક્રમ યોજાયેલ. આ કાર્યક્રમમાં હાઈસ્કૂલની બહેનો દ્વારા પ્રાર્થના-નૃત્ય સાથે કરવામાં આવેલ અને ત્યારબાદ હાઈસ્કૂલના પ્રિન્સિપાલ રાજનકુમાર પટેલ દ્વારા સર્વેને આવકારવામાં આવ્યા. ત્યારબાદ એન.એસ.એસ.પ્રોગ્રામ ઓફિસરડો. પરેશ મોરધરાએ શિબિરની રૂપરેખા જણાવેલ. ત્યારબાદ પ્રિ. ડો. કેતકી શેઠ દ્વારા હાઈસ્કૂલના બાળકો અને સ્વંય સેવકોને પ્રેરણા. પૂરી પાડેલ. ત્યારબાદ નેચર હેલ્પ ફાઉન્ડેશનના શ્રી અલ્કેશભાઈ મુરલીએ પર્યાવરણીય જતન ઉપર પોતાના મંતવ્યો રજૂ કરેલ. ત્યારબાદ અધ્યક્ષસ્થાનેથી ચારુતર વિદ્યામંડળના માનદ સહમંત્રીશ્રી ખોડાભાઈ એસ. પટેલે વિદ્યાર્થી ઓને સ્વંયસેવકોની સેવાકીય પ્રવૃત્તિને બિરદાવી હતી. આમ આ પ્રસંગે ફાંગણી ગ્રામના સરપંચશ્રી આર. કે. બ્રહ્મભટ્ટ, ડેપ્યુટી સરપંચ તથા બીજેવીએમ કોલેજના એન.એસ.એસ. પ્રોગ્રામ ઓફિસર શ્રીમતી આર. એન. વોરા, ડો. દિપલ પટેલ, દૃષ્ટિબેન દવે વગેરે ઉપસ્થિત રહી સહકાર પૂરો પાડેલ.

॥ विद्यावृत्त ॥

सेमकोम कोलेजना विद्यार्थीओ अेकदिवसीय औद्योगिक मुलाकाते

यारुतर विद्यामंडल संयालित सेमकोम कोलेजना अेसवायभीभीअेना ८० विद्यार्थीओ माटे अब्यासकमना भागरुपे अेक दिवसीय औद्योगिक मुलाकातनुं आयोजन ता ८ ओगस्ट २०१८ना रोज करवामां आवेल. आ औद्योगिक मुलाकातना भागरुपे विद्यार्थीओने विहूल उद्योगनगर स्थित राष्ट्रिय तेमज आंतरराष्ट्रिय प्यातिप्राप्त मिलसेन्ट अेप्लायन्सीस प्रा.लि. भाते लई जवामां आव्या उता जयां तेओने मेनेजमेन्टना विविध कार्योनुं वास्तविक ज्ञान आपवामां आव्युं उतुं. कंपनीना सीईओ श्री भारडना मार्गदर्शन उेकण कंपनीना विविध विभागना अधिकारीओ द्वारा उत्पादन, वेयाण अने अन्य भागतो माटे विगतवार माळिती आपवामां आवी उती. आ समग्र कार्यक्रमनुं सङ्ग आयोजन कोलेजना आयार्या डो. वहीदा थोमसना मार्गदर्शन उेकण विषय शिक्षको डी. रीना दवे तथा डी.अजयराज व्यास ध्वारा करवामां आव्युं उतुं.

॥ विद्यावृत्त ॥

ईकोवाला संतराम कोलजे ओङ्क इाईन आर्टसना

स्थापना दिन अने कलागुरु रविशंकर रावणना जन्म दिवस नी भव्य उजवाणी

यारुतर विद्यामंडल संयालित ईकोवाला संतराम कोलजे ओङ्क इाईन आर्टस नो ६० मो स्थापना दिन अने संस्थाना आद्यस्थापक कलागुरु रविशंकर रावणनी १२८ मी जन्म जयंतीनी दिव्य उजवाणीना समारोहमां यारुतर विद्यामंडलना माननीय येरमेन श्री भीष्णुभाई पटेल ना अध्यक्षतामां योजायी. मुष्य मेहमानोना स्थाने मानद मंत्री श्री मेहुलभाई डी. पटेल अतिथि विशेष स्थाने मानद मंत्री श्री विशालभाई पटेल अने सी.वी.अेम. कोलेज ओङ्क इाईन आर्टसना कार्यवाहक आयार्या अवनी पटेले स्थान शोभव्युं. कार्यक्रमना मुष्य वक्ता कवि साहित्यकार डो. भगीरथभाई ब्रह्मभट्टे कलागुरु रविशंकर रावणनी जन्मभूमि भावनगरथी शरु थयेल कलायात्रानी जांभी साथे कुमार सामायिकनो इतिहास वार्णव्यो. डायरेक्टर अने समारोहना संयालक श्री कनुभाई पटेले अेमनी आगवी शैलीमां कलागुरु रविशंकर रावणना ज्वन अने कवनने बिरदावी अेमना भारतीय कलाशैलीना अभिगमने व्यक्तव्य द्वारा प्रस्तुत करी सौ श्रोतागण ने पथदर्शक बनवानी प्रेरणा आपी. कार्यवाहक आयार्या अवनी पटेले सी.वी.अेम. द्वारा १८७७मां प्रकाशित रविशंकर रावण लिखित पुस्तक चित्रकला सोपान विशे जणव्युं. कार्यक्रमना संयोजक श्री किशोरभाईअे सुशिला भेमोरियल योजत पोर्ट्रेट स्पर्धा कलाकृतिओमाथी बेस्ट कलाकृतिने प्रदर्शित करावी. समारंभ ना अंते संस्थाना आयार्या श्रीमती भावनाबेन पटेले समारंभमां पधारले मडानुभावोना आभार साथे प्रसंगोचित वक्तव्यथी विद्यार्थीओने प्रेरणा आपी.

સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટી આયોજિત વર્ષ ૨૦૧૯-૨૦ માટેની આંતર કોલેજ ટેબલ ટેનિસ સ્પર્ધામાં બોયઝ વિભાગની ફાઇનલ મેચમાં ચારુતર વિદ્યા મંડળ સંચાલિત આઈસ્ટાર કોલેજે સતત બીજા વર્ષે ચેમ્પિયન થઈ હતી. આ વિજય બદલ સીવીએમના ચેરમેન શ્રી ભીખુભાઈ પટેલ તેમજ માનદ્ મંત્રીશ્રી ડૉ. એસ.જી. પટેલે ટીમના ખેલાડીઓ જૈમિન, ઋષભ, હર્ષ અને પ્રસન્નાને હાર્દિક અભિનંદન પાઠવ્યા હતા, તેમજ આઈસ્ટારના પ્રિન્સિપાલ પ્રો.ડૉ.

નિર્મલ કુમાર, વાઇસ પ્રેસિડન્ટ શ્રી રૂપેશ શાહ અને સ્પોર્ટ્સ ઈન્ચાર્જ ડૉ. મંદાર કાર્વને આ અદ્ભુત સિદ્ધિ મેળવવા બદલ શુભેચ્છાઓ પાઠવી હતી.

ચારુતર વિદ્યામંડળ દ્વારા યોજાયેલ સ્વાતંત્રપર્વની ઉજવાણી નિમિત્તે રાષ્ટ્રધ્વજને સલામી આપતા અધ્યક્ષ શ્રી ભીખુભાઈ પટેલ, માનદ્ મંત્રીશ્રી ડૉ. એસ.જી. પટેલ, કુલપતિશ્રી ડૉ. ભાવેશ પટેલ, માનદ્ સહમંત્રીશ્રીઓ પ્રિ. આર.સી. તલાટી, શ્રી મેહુલભાઈ પટેલ, શ્રી કે.એસ. પટેલ, શ્રી વિશાલભાઈ પટેલ વગેરે મહાનુભાવો દૃશ્યમાન થાય છે.

September 2019

V-Vidyanagar 21 (9)

Published on 05.09.2019

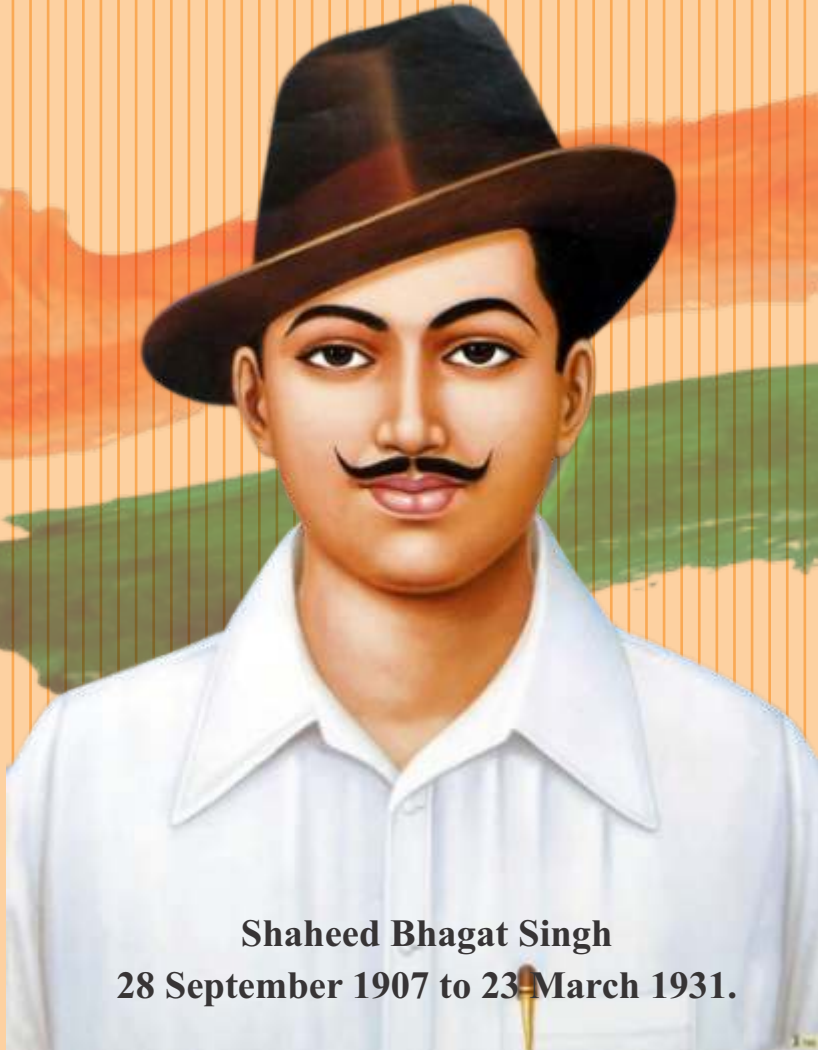
No. of Pages 40 Including Cover

ISSN 0976 – 9609 V-Vidyanagar

Postal Regd. No. AND/318/2018-20

RNI Regd. No. Guj/2009-11/5433

Posted at Vallabh Vidyanagar on
5th of Every Month

Shaheed Bhagat Singh
28 September 1907 to 23 March 1931.

Editor: Dr. Urvish Chhaya || Printed at Lajja Communications, Vidyanagar 388 120

Printed, Published and owned by Dr. S.G. Patel, Hon. Secretary, Charutar Vidya Mandal and
Published at Vallabh Vidyanagar 388120, Gujarat (INDIA)